

NARODNA BIBLIOTEKA. (54-56)

Z ognjem in mečem.

Zgodovinski roman.

Poljski spisal **Sienkiewicz.**

Poslovenil **Podravski.**

IV. ZVEZEK.

Novo Mesto 1893. — Tiskal iz založil J. Krajec.

IN 2030003068

I.

Pred nekoliko dnevi je knez res šel v Zamostje, da si pridobi novih krdel; niso pričakovali, da se kmalo vrne. Zato so Volodijevski, Zagloba in Redzijan šli na pot brez knezovega dovoljenja in prav skrivaj, vedel je samo gospod Longin, ki pa je molčal kakor mrlič, ker ga je vezala dana beseda.

Versulj in drugi častniki, znajoč za smrt knjeginjice, niso si mogli niti misliti, da bi bil odhod Volodijevskega in Zaglobe v kakej zvezi z nevesto nesrečnega Skretuskega. Pač pa so si mislili, da so ga šli obiskat, zlasti ker je bil tudi Redzijan pri njih, o katerem so vedeli, da je služabnik Skretuskega. Naši znanci so šli naravnost v Hlebanovko in se tam pripravili za pot.

Pred vsem je Zagloba kupil za novce, katere mu je posodil Podbipeta, pet lepih podoljskih konj, sposobnih za daljše potovanje, katere so radi imeli v poljskej, pa tudi v kozashaek vojski. Tak konj je mogel po cele dni teči za tatarsko

kljuso, v urnosti pa je prekosil še celo turške konje, od katerih je bil vstrajnejši za vremenske premembe, privajen na hladne noči in deževje. Potem je še kupil za-sé, kakor tudi za tovariša in knjeginjico potrebne kozaške obleke. Ko je bilo vse gotovo, so še vsi skupaj nekoliko molili ter potem šli na pot.

Tako preoblečene si lahko smatral za kake kozaške atamane in večkrat se je pripetilo, da so jih ustavljali vojaki in poljske straže, razpostavljene tja do Kamenca; toda ž njimi se je lahko pomenil Zagloba. Delj časa so potovali po pokrajini, popolnoma varnej, zasedenej po vojski polkov poveljnika Lanckoronskega, ki se je polagoma bližal Baru, da bi pazil na zbirajoča se tam vojaška krdela. Splošno je bilo že znano, da z dogovori ne bo nič in da vojska visi le na lasu, kakor pravijo, dasi se glavne moči še niso ganile z mesta. Perejeslavsko primirje se je končalo o binkoštih in na obeh straneh so čakali samo povelja. Med tem pa je vojska prav za prav že vrela ter obetala biti še dosti hujša, nego poprej. S konjskimi kopiti poteptana zemlja se je pokrila z zeleno travo in cvetke so rastle po gomilah ubitih vojakov. Nad bojnem poljem so krožili škrjanci, še višje pa so se podile trope žrjavov in drugih ptic. Razlite vode so delale valčke pri toplem pihu vetra; ob večerih pa so žabe v kalužah in potokih imele svoje presedajoče razgovore“.

„Zdelo se je, da priroda sama želi zaceliti bolečine naroda, ozdraveti bôl ter ozaljšati gomile pobitih na vojski z različnimi dišečimi cvetkami. Bilo je jasno nebo, zrak je bil svež in duhteč in vsa stepa kakor bi jo naslikal, se je bliščala kakor zlata preproga, spreminjala barve, kakor mavrica. Stepa je bila polna ptic; veter je toplo pihljaj po njej, sušil vode ter dajal človeškemu licu črnorjavo barvo. Človeška srca so kipela veselja pri pogledu na to krasno sliko širokih step. . . . Gospod Volodijevski je neprestano prepeval, Zagloba pa se je zleknil večkrat na konju ter nastavljal solncu svoja široka pleča. Ko ga je že dobro ogrelo, obrne se k Volodijevskemu ter reče:

„Kako dobro se počutim pod solničnimi žarki po izpitem medu in vinu. Zdi se mi, da ne more biti nič boljšega za moje stare kosti“.

„To se vsem prilega“, odgovori Volodijevski. „Na pomlad se vsaka žival rada greje na solncu“.

„Sreča, da imamo tako lepo vreme, ko gremo po kneginjico“, nadaljuje Zagloba. „Po zimě ob hudem mrazu bi bilo težavno bežati z dekletom“.

„Naj jo le dobim enkrat v svoje roke, naj bom nečimnik, če jo nam še kdo izpuli iz rok“, reče Volodijevski.

„Povem ti odkritosrčno, gospod Mihael“, reče Zagloba, „bojim se samo jedne reči, da se v slučaju vojske ne dvignejo Tatarji, ki bi

nam vtegnili biti nevarni. S Kozaki si že vemo pomagati. Saj si že opazil, da nas smatrajo za kozaške starašine; Zaporožci tudi spoštujejo pernač, ime Bohunovo pa nam je še najboljša zaslomba proti vsem neprijetnostim“.

„Oj, jaz poznam Tatarje; jaz in Veršulj sva imela ž njimi vedno dovolj opravka.“

„Dà, tudi jaz jih poznam“, omeni Zagloba. „Saj sem ti že pravil, kako sem bival mej njimi nekaj let in bi bil prišel lahko do visoke časti. Ker pa se nisem hotel poturčiti ter jih začel prezirati, so me hoteli ubiti, ker sem spreobrnil najstarejšega njihovega duhovnika k pravej veri“.

„Pa ste dejali nekoč, da se je to godilo v Galati“.

„V Galati je bilo drugo, v Krimu pa drugo. Če misliš, da je v Galati že konec sveta, pa še ne veš, kje poper raste. Več je na svetu sinov Belijevih, nego kristjanov.“

Tu se vmeša v razgovor Redzijan.

„Ne le Tatarji nas morejo ovirati“, reče. „Nisem še povedal tega, kar mi je pravil Bohun, da ta jarek stražijo ostudne pošasti. Čarovnica, ki oskrbuje kneginjico, ima zvezo z vragi, kateri ji vtegnejo naznaniti naš prihod. Imam sicer pri sebi blagoslovljeno kroglo, katera edina jo lahko ubije, ker se je druga ne prime; toda razun nje je baje tam še cel legijon zlodjev in vampirjev, ki stražijo vhod v jarek. Vidva gospoda sta razumnejša od mene; pazita torej, da

me tam ne doleti kaj hudega, sicer pridem še ob nagrado“.

„Ti si res pravi trot!“ reče Zagloba. „Saj je ravno najina glavna skrb, da misliva na tvoje zdravje. Zlod te ne vzame, Bogu pa tudi nisi potreben. Če te pa vzame, bo le kazen za tvojo lakomnost. Prestar vrabec sem, ne bom se dal prevejati za pleve . . . To si zapomni in zapiši na nos . . . Če je tvoja Horpina strašna vražarica, nisem jaz nič manj strašen od nje, ker sem bil v Perziji, kjer sem se naučil čarodejstva. Ona služi vragom, vragi pa služijo meni; lahko bi oral ž njimi na polju, kakor z voli, ko bi hotel ter se ne bal pogubiti svoje duše“.

„To je jako dobro, to pot le porabite gospod, vso svojo moč, ker je vedno bolje, če je človek pred vsem varen“.

„Jaz pa imam največ zaupanja v varstvo Božje“, reče Volodijeovski. „Če Bohuna in Horpino sam črni čuva, čuvajo nas nebeški angelji, katerim najhujši peklenšček nasprotovati ne more. Za vsaki slučaj pa obljubujem prižgati svetemu Mihaelu sedem sveč iz čistega voska za srečno potovanje“.

„Tudi jaz pridenem svoje darilce za eno“, reče Redzijan, „da me gospod Zagloba ne bo strašil z večnim pogubljenjem“.

„Sam te prvi pošljem v peklo“, reče Zagloba, „če bom videl, da ne veš za kraj, kjer je skrita kneginjica“.

„Kako bi ne vedel? Da le dospemo enkrat k Valadinki, najdem ga celó z zavezanimi očmi. Pojdemo po levem Dnestrovem bregu, jarek pa je na desnej; lahko ga bomo spoznali, ker je vhod vanj zadelan s kamenjem. Na prvi pogled se nam bo zdelo, da tje priti ni mogoče, toda v skali je preseka, da gresta lahko dva konja vštric skozi. Ko bomo enkrat tam, nam nobeden več ne uide, ker je to jedini vhod in izhod iz jarka. Naokrog pa so tako visoke stene, da jih komaj ptica preleteti more. Čarovnica grozno muči ljudi, ki pridejo tje brez njenega dovoljenja; tam leži dokaj kosti in ogrodi, toda Bohun je dejal, da ne smemo marati za-nje . . . Ko pridemo tja, moramo samo kričati: Bohun! Bohun! Bohun! in pride nam z razprostrtimi rokami vesela naproti. Razun Horpine je tam še Čeremis, ki grozno strelja iz puške. Oba moram usmrtiti!

„Onega Čermisa ne maram, le babo bo treba zvezati“.

„Da bi jo zvezali, gospod? Je tako močna, da raztrga oklep kakor srajco, podkev pa se kar zdrobi v njeni roki. Ko bi gospod Podbipeta bil šel z nami, bi jo znal ustrahovati, mi — težko. Edino svoje upanje stavim v svojo blagoslovljeno kroglo . . . Naj jo pogoltne enkrat vražarica . . . drugače bo letela za nami kakor netopir ter spravila vse po koncu se svojim vpitjem. Potem bi prišli ob kneginjico, in še lastnih glav bi ne odnesli zdravih“.

Pri takih razgovorih jim je urno minil čas na potovanju. Popotniki so jezdili kaj urno, puščajoč za seboj trge, sela, vasi in pristave. Šli so v smeru k Jarmolincam in Baru, od koder so jo zavili proti Jampolu k Dnestru. Ravno so šli po okolici, kjer je Volodijevski rešil Zaglobo iz Bohunovih rok. Naleteli so celo na ravno isto pristavo, kjer so tudi prenočili. Časih so morali prenočiti pod milim nebom na stepi, kjer je Zagloba pripovedoval svojima tovarišema resnične in neresnične dogodbe. Toda največ so se pomenkovali o kneginjici in njenem osvobojenju iz rok čarovnice.

Prišedši iz krajine, katero je imel v lasti Lanekoronski, so dospeli v kraj, ki je bil v rokah Kozakov; tu ni bilo opaziti več ni jednega Poljaka, ker so vse, ki niso zbežali, ugonobili z ognjem in mečem. Mesec maj je bil pri koncu, in nastopil znojni junij, a niso še storili tretinje svojega pota, ker je bila dolga in težavna. Na srečo jim od Kozakov ni pretila nevarnost. Pred tolpmami kmečkih vstajnikov se niso niti opravičevali, ker so jih smatrale za kozaške starašine. Če so jih časih veljaki popraševali, kdo in odkod so, pokazal je Zagloba — Bohunov pernač; če pa je bil vstajnik, ga je, ne stopivši s konja, sunil z nogo v prsi, da je padel na tla. Sedaj so jih tovariši urno pustili naprej, misleč si, da je kak ataman, ker tako strogo ravna ž njimi. Mislili so si celo,

da potuje, nemara Krivonos, Burlaj ali celo sam batko Hmelnicki.

Zagloba se je močno jezil na Bohunovo slavo, ker so mu Kozaki že presedali s svojimi vprašanji po Bohunu; s tem so potratili dokaj časa in se močno zakasnili na potovanju. Nikdar ni hotelo biti konca vprašanjem: ali je zdrav, ali še živi? Novica o njegovej smrti je prišla tudi na njihova ušesa; ko so jim popotniki odgovarjali, da Bohun živi, da je zdrav in da so njegovi poslanci, jeli so jih poljubovati, gostiti in vabiti v svojo družbo, kjer so jih povrh še bogato obdarovali. Poslednje si je znal Redzijan najbolje obrniti v svoj prid.

V Jampolu jih je sprejel Burlaj, stari znani polkovnik, ki je čakal tukaj s svojimi vojaki na budzijaške Tatarje. Ta je pred nekaj leti učil Bohuna vojaškega rokodeljstva, udeležil se ž njim napadov na Črno morje, kjer sta oplenila Sinopo. Torej ga je tudi ljubil kakor sina in ves oveseljen sprejel njegove poslanca, ne pokazavi najmanjše nezaupljivosti, da bi ne bili pravi, zlasti, ker je videl v minulem letu Redzijana pri njem. Zaslišavši, da je Bohun živ in da se je odpravil na Volinj, dal jim je Burlaj pripraviti gostijo, na katerej se je sam upijanil od veselja.

Zagloba se je bal, da bi Redzijan, ko se napije, ne izbleknil kaj nepotrebnega, toda pokazalo se je, da je bil fantin lisjak, ki se je znal

povsod takó obnašati, da ni bilo treba bolje. Stvari sami ni škodoval, pač pa si je pridobil vse Burlajevo zaupanje. Naša znanca sta kar strmela, poslušajoč ta razgovor, navidezno takó odkritosrčen, pri katerem sta prišli na vrsto večkrat celó nju imeni.

„Slišali smo“, je rekel Burlaj, „da je Bohun bil ranjen v dvoboju. Ali veste, kdo ga je ranil?“

„Volodijevski, častnik kneza Jeremije“, odgovori mirno Redzijan.

„Oj, ko bi ga jaz dobil v svoje roké, poplačal bi mu za tega našega sokola. Z živega bi ukazal potegniti kožo“.

Volodijevski je zasuknil svoje ovsene brkice ter pogledal Burlaja s takim pogledom, kakor hrt pogleda na volka, katerega ne sme pograbiti za vrat.

„Radi tega vam tudi imenujem njegovo imé, gospod polkovnik“.

„Res, zlod bo imel veselje s tem fantinom, kadar ga dobí v svoje kremplje“, misli si sam za-se Zagloba.

„Toda“, nadaljuje fantin, „Volodijevski ni toliko kriv tega, ker ga je pozval sam Bohun, ne znajoč, na koga bo naletel, marveč neki drugi plemič, Bohunov velik sovražnik, ki mu je že enkrat izpulil kneginjico iz rok“.

„Kdo je bil pa ta?“

„Oj, neki stari pijanec, ki se je kazal dobrega prijatelja Bohunu, ko so ga hoteli obesiti v Čehrinu“.

„On bode še visel! Naj ga le jaz enkrat dobim“, kričal je Burlaj.

„Bedak naj sem, če ne porežem ušesi temu pankretu“, zamomlja tiho Zagloba.

„Pa kako močno ga je razkosal!“ nadaljuje Redzijan. „Ko bi bil kdo drugi takó ranjen, bi ga gotovo že vrani zobali, toda naš ataman ima rogato dušo. . . . Izlizal se je . . . ter prišel v Vlodavo, dasi z velikim trudom . . . Tam bi si bil težko pomagal dalje, ko bi ne bilo nas. Spravili smo ga na Volinj, kjer naši gospodujejo, nas pa je poslal semkaj po deklè“.

„Oj, dekleta bodo njegova poguba“, zamomlja Burlaj. „Jaz sem že davno pravil to. Ali bi ne bilo bolje zanj, poigrati se ž njo po kosaški, potem pa kamen na vrat in v vodo ž njo, kakor smo deiali ž njimi na Črnem morju“.

Volodijevski se je komaj premagoval. Čutil se je razžaljenega in pripravljen je bil potegniti se za čast dekleta. Pa Zagloba se je zasmeljal ter rekel:

„Gotovo bi bilo bolje“.

„Vi ste dobri prijatelji!“ nadaljuje Burlaj. „Niste ga zapustili v potrebi, a ti mali — tu se obrne k Redzijanu — ti si najboljši izmej vseh. Videl sem te že v Čehrinu, ko si zdravil in negoval našega sokola. Znajte, da sem tudi

jaz vaš prijatelj . . . recite samó, česa vam je treba: molojcev, konj; dam vam vsega, da vam ničesar ne bo manjkalo, ko se boste vračali“.

„Molojcev ne potrebujemo, gospod polkovnik“, odgovori Zagloba, „ker smo domačini in po lastnej zemlji potujemo; Bog pa nas varuj, da nas ne doleti kaka nezgoda; sicer pa bi bilo za nas še slabše, če bi nas bilo preveč skupaj. Toda čili konji bili bi nam pač potrebni“.

„Dam vam takih, da jih kanove kljuse ne dohité“.

Redzijan ni hotel zamuditi ugodne priložnosti.

„Denarja nam je ataman dal jako malo“, reče, ker ga niti sam ni imel, za Braclavom pa je merica ovsa že po tolarju“.

„Pojdi torej z menoj v čumnato“, reče Burlaj.

Redzijan si ni dal dvakrat ponavljati naročila. Takoj zgine sè starim polkovnikom za vrata. Ko se je zopet vrnil, žarelo se mu je z lica veselje; pa tudi prostoren sivkast župan je bil močno napet na trebuhu.

„Nú, sedaj pa idite z Bogom“, ozval se je stari Kozak; „oglasite se mi, kadar se boste vračali, da tudi jaz vidim Bohunovo nevesto“.

„To ni mogoče, gospod polkovnik“ odvrne pogumno Redzijan, „ker je grozno boječa ter se je že enkrat radi tega sunila z nožem. Bojim se, da bi se ji ne pripetilo kaj hudega. Bolje je, da se sam ataman vkvarja ž njo“.

„On vse najboljše opravi; ne bo se ga več bala; beloroki Poljakinji smrdi Kozak-Zaporožec!“ zamrmra sam pri sebi Burlaj. „Idite z Bogom, nimate več daleč!“

Res, iz Jampola ni bilo več daleč v Valadinko, toda pot je bila težavna, ali prav za prav še prave poti ni bilo. Pred potniki se je razprostirala puščava, v katerej je le semtertje bilo kaj ljudi. Od Jampola so krenili proti zapadu, oddaljšajoč se od Dnestra, namenjeni iti potem s tokom Valadinke k Roškovu, ker le na ta način je bilo mogoče naleteti na jarek. Že se je svitalo, ko so končali gostovanje pri Burlaju; Zagloba se je bal, da pred solnčnim zahodom ne dospó k jarku; toda vrh tega mu je to ugažalo, ker je želel, da bi po Heleninem osvobojenju iz rok čarovnice, mogli bežati ž njo prvo noč. Odhajaje od Burlaja, se je Zagloba spominjal Burlajevega gostovanja, o onej sreči in blaženstvu, ki jo je čutil na vsem svojem potovanju.

„Poglejte vendar“ reče, „kako ti Kozaki žive v bratovstvu ter podpirajo jeden drugega. Ne govorim o prostakih, katere sami prezirajo, katerim bodo, ako jim zlod pomaga otresti s sebe našo oblast — kar pa Bog obvaruj — sami dosti hujši gospodarji, nego smo jim bili mi. Toda oni, ki žive v bratovstvu, so pripravljeni za svojega tovariša skočiti v ogenj in vodo, ne pa tako, kakor ravnamo mi . . .“

„Kaj še“, odvrne na to Redzijan „Bil sem dolgo mej njimi in videl sem, kako se trgajo mej seboj, kakor volkovi. Verjemite mi, ko bi ne bilo Hmelnickega, ki jih silno drži na brzdi, takoj bi se pogrizli mej seboj kakor psi. Burlaj je hraber polkovnik in ga sam Hmelnicki močno spoštuje“.

Tem bolje za te, ker ti je očitvidno jako naklonjen in dovolil, da si ga tako okradel. Oj, Redzijan, Redzijan, ne boš nosil dolgo svoje glave na plečih, ne boš umrl navadne smrti“.

„Kakor je komu usojeno, tako bo. Pa speljati sovražnika na led je hvale vredno delo, ki je tudi Bogu ljubo“.

„Radi tega te ne karam; toda tvoja lakomnost! To je kmetska strast, ki dela sramoto plemiču; radi nje boš tudi pogubljen“.

„Ne bo mi žal groša, ki ga dam za svečo v cerkvi, da bo Bog zadovoljen z menoj ter mi pomagal še dalje. Kak greh vendar more biti, če se trudim za svoje stariše?“

„Kak slepar je vendar ta Redzijan!“ zakliče Zagloba, obrnivši se k Volodijevskemu. . . „Mislil sem, da z menoj vred pojdejo tudi moje zvijače v grob, toda sedaj vidim, da je še večji premetenec. Le vsled zvijač tega fantina bomo osvobodili kneginjico iz Bohunovih rok ter jo odnesemo celo na Burlajevih konjih! . . . Ali je že videl kdo kaj podobnega! . . . Toda če ga pogledaš, bi še tri groše ne dal za tega fantina“.

Redzijan se zadovoljno nasmehne ter odvrne:

„Mar nam bo sedaj slabo?“

„Ugajaš mi in če bi ne bilo tvoje sebičnosti, vzela bi te celo v svojo službo. Ker si Burlaja tako prekanil, bi gotovo ne ščedil tudi mene; ker si ga speljal na led, ti odpustim tudi to, da si me imenoval pijanca“.

„Tega vam nisem rekel jaz, marveč Bohun“.

„Bog ga je tudi kaznoval za to“, odvrne Zagloba.

Pri takih razgovorih jim je minulo jutro. Ko pa se je solnce popelo že visoko, polastile so se naših potnikov zopet resnobne misli. Čez nekoliko ur bi imeli dospeti k Valadinki. Po dolgem potovanju so prišli naposled k svojemu cilju, toda prirojen strah, ki v podobnih slučajih ne izostane, stiskal jim je srcé. Ali je Helena še živa? Če je živa, ali jo res najdejo v tem jarku? Horpina jo je vtegnila odpeljati, ali v poslednjem hipu skriti v nepristopnej votlini, ali jo celo usmrtila. Ovire še niso bile odstranjene, nevarnost še ni minila. Imeli so seboj res vse znake, po katerih jih ima Horpina spoznati za Bohunove poslance, da izvrše njegovo voljo, ostali pa so zlodji, ki bi vtegnili čarovnico svariti pred prišleci. Tega se je najhuje bal Redzijan, pa tudi Zagloba, dasi se je še pred kratkem hvalil, da se je izučil čarodejske znanosti; radi tega ni mogel misliti na to brez vznemirjenja. V tem slučaju bi našli jarek prazen,

ali — kar je še huje — Kozake, skrite v Raškovem, čakajoče na preži. Srca so jim utripala čedalje močneje, ko čez nekoliko minut zagledajo v daljavi bliščeči trak vode, Redzijanovo lice močno obledi.

„To je Valadinka“, reče z zamolklim glasom.

„Ali je že tukaj?“ vpraša tiho Zagloba.

— „Kako blizo smo že . . .“

„Da bi nas le Bog varoval!“ reče Redzijan.

„Ali bi mar ne kazalo moliti dotične molitvice, ker me je grozno strah . . .“

„Pojdi k zlodju s takimi neumnostmi in zaklinjanji! . . . Dosti bolje je, če prekrižamo reko in jarek z znamenjem svetega križa; to bo več koristilo“.

Najmirnejši izmej vseh je bil še Volodijevski, ki pa je molčal. Pazno je ogledal samokrese ter nasipal svežega smodnika na ponvico; potem je še poskusil, ali gre sablja rada iz nožnice.

„Imam blagoslovljeno kroglo v tem-le samokresu“, reče Redzijan. „Zato se nam ni treba preveč bati. V imenu Očeta, Sina in svetega Duha! Naprej!“

„Naprej! Naprej!“

Čez malo časa so dospeli k reki ter obrnili konje ob njenej strugi. Tu se Volodijevski za trenutek vstavi ter reče:

„Naj vzame Redzijan pernač v svoje roke ker ga čarovnica pozna in naj prvi govori ž

njo, da se ne bi prestrašila ter zbežala z dekletom v kako votlino“.

„Delajta gospoda kar hočeta, prvi jaz ne pojdem“, omeni Redzijan.

„Torej jezdi, strahopetec, poslednji!“

To rekši požene Volodijevski konja naprej, za njim naravna svojega Zagloba, za njima pa je jezdaril Redzijan, vodeč nekaj svobodnih konj na uzdi in nemirno se ozirajoč na vse strani. Konjska kopita so ropotala po kamenju, drugod pa je vladala tišina, samo kobilice in cvrčki, skriti po travi, so glasno cvrčali. Dan je bil vroč, dasiravno je solnce že zašlo s poludneva. Konečno dospejo jezdec na grič, podolgasto okrogel, kakor kak ležeč vitežki ščit, na katerem je bilo vse polno razpadajočih skal, podobnih razvalinam hiš in cerkvenih stolpov. Lahko si si mislil, da je še včeraj stal tukaj grad, ki ga je razrušila sovražna roka.

„To so zaklete Vraže“, reče Redzijan. „Poznam jih po tem, kar mi je Bohun povedal o njih. Po noči tukaj nihče ne pride živ mimo“.

„Če ne pride, pa nemara prejezdi“, odvrne Zagloba. „Pfuj, kak proklet kraj je to! . . . Veseli me pa vendar, da smo vsaj na pravej poti“.

„Od tukaj že ni več daleč“.

„Hvala Bogu!“ omeni Zagloba in njegova misel mu je letela h kneginjici.

Pri pogledu na divje bregove Valadinke Zagloba ni mogel verjeti, da bi kneginja mogla

biti že takó blizo. V tem trenutku, ko je ona že popolnoma obupala nad svojo rešitvijo, pride ji pomoč nenadoma. Naposled so končane tvoje britkosti, moja draga hčerka!“ misli Zagloba. Tebe pričakuje neizrekljivo veselje. O kako nam bodeš hvaležna!“ Tu je stala deklina Zaglobi pred očmi kakor živa in starec je bil močno ganjen, ko se je zatopljeval v premišljevanje, kaj se ima čez malo časa zgoditi. Mej tem ga Redzijan pocukne za rokav.

„Čujte, gospod!“ reče.

„Kaj hočeš?“ vpraša Zagloba nezadovoljen, da ga vznemirja v svojih mislih.

„Ali ste videli? . . . Volk je skočil čez cesto“.

„Nu, kaj za to, če je skočil?“

„Ali pa je bil pravi volk?“

„Pojdi in ga povprašaj, ali je pravi?“

V tem hipu tudi Volodijevski vstavi konja.

„Kaj, če le nismo zašli?“ vpraša. „Nekoliko predaleč se mi zdi . . .“

„Ne“, odvrne Redzijan. „Gremo ravno takó, kakor je narekoval Bohun. Toda Bog daj, da bi bil že konec te poti“.

„Saj tudi bo, če smo le na pravej poti“.

„Hotel sem vaju prositi“, oglasi se Redzijan, da pazita na onega Čeremisa, ko bom govoril s čarovnico. Dasiravno je kaj grda pokveka, toda iz puške bajé grozno strelja“.

„Ne boj se ga!“

Komaj so napravili naprej še nekoliko korakov, kar so začeli konji vihati ušesa, kihati in hropsti. Na Redzijan se je delala kurja polt; vsaki hip je pričakoval, da se oglasi tuljenje vampirja ali da pripleza izza skale kak ostudni gad. Pokazalo se je, da so konji kihali samo, ker so šli mimo ležišča onega volka, ki je poprej vznemiril fantina. Vse je bilo tiho; celó čvrčki so jenjali čvrčati... solnce se je nagnilo že na drugo stran nebá. Redzijan se prekriža in pomiri. Volodijevski zopet vstavi konja.

„Vidim jarek, čegar vhod je zadelan s skalo, v skali pa je, mislim, preseka“.

„V imenu Očetu, Sina in svetega Duha!“ šepeta Redzijan; „dospeli smo“.

„Za menoj!“ zapové Volodijevski ter obrne konja na mestu.

Čez trenutek so že bili pri skali ter zdrkmili skozi vhod pod skalnati obok. Pred njimi se je razprostiral globok jarek, gosto obraščen ob straneh in razširjajoč se v daljavi v poluokroglo raván, obkoljeno naokrog z velikanskimi skalami. Redzijan začne kričati na vso moč:

„Bo — hun! Bo — hun! Pridi, vražarica, pridi! Bohun! Bohun!“

Vstavijo konje ter molčé nekaj časa. Minuto poznej začne Redzijan zopet kričati:

„Bohun! Bohun!“

Od daleč se zasliši pasje lajanje.

„Bohun! Bohun!“

Na levem robu strmine, obsevanem z zlatimi solnčnimi žarki, je zašumelo listje gostega grmičja in divjih sliv; kmalo se prikaže na samem ščitu rebra neka človeška postava, ki se pritukne ter pokrivša si oči z rokó, pazno ogleduje prišlece.

„To je Horpina“, reče Redzijan in nastavši votlo pest na usta, začne zopet kričati:

„Bohun! Bohun!“

Horpina stopa po strmini navzdol, pri tem se nagiba nazaj, da ne bi padla. Šla je jako urno; za njo pa je bezljal nek majhen, trščat človek s turško risanico v rokah. Pod težko postavo vražarice se je pripogibalo in lomilo grmičje ter valilo kamenje izpod nog, glasno ropotajoč na dno jarka. Obsevana z žarki zapadajočega solnca, bila je videti kakor velikan, kakor nekako nadnatorno bitje.

„Kdo je?“ vpraša z močnim glasom, ko dospé k našim potnikom.

„Kako se imaš, bunka?“ vpraša Redzijan, kateremu se je na prikazen ljudi, ne pa duhov, vrnila hladnokrvnost.

„A si ti, Bohunov služabnik? Poznam te! Kdo pa sta ona dva?“

„Bohunova prijatelja sta“.

„Zala vražarica!“ zamomlja pod brkicami Mihael.

„Čemu ste prišli sem?“

„Tu imaš pernač, nož in prstan; že véš, kaj to pomeni“.

Velikanka vzame te predmete v rokó ter jih pazno ogleduje.

„Takó je, pravi so. Vi ste prišli po kneginjico“.

„Da. Ali je zdrava?“

„Zdrava je. Zakaj pa ni prišel Bohun sam?“

„Bohun je ranjen“.

„Ranjen? Videla sem to v mlinu“.

„Čemu potem še povprašuješ, če si videla? Lažeš, donda“, reče zaupljivo Redzijan.

Vražarica se nasmehne ter pokaže v nasmehu vrsto belih zob. Potem stisne pest ter sune ž njo v bok Redzijana.

„Ti mali, ti!“

„Pojdi proč!“

„Ne prizanesem ti, dokler me ne poljubiš! Hu! Kedaj vzamete kneginjico?“

„Takój, ko si konji nekoliko počijejo“.

Vzemite jo! pa tudi jaz pojdem z vami“.

„Zakaj?“

„Mojemu bratu je usojena smrt. Lahi ga nataknejo na kol. Jaz pojdem z vami“.

Redzijan se sklone na sedlu, kakor bi hotel ugodnejše govoriti z vražarico. Med tem pa položi roko na držaj samokresa.

„Čeremis! Čeremis!“ zakriči, hoteč obrniti pozornost tovarišev na pritlikovca.

„Čemu ga neki kličeš? Ima jezik odrezan“.

„Ne kličem ga, marveč se samo čudim njegovej postavi. Ti ne pojdeš od njega — je tvoj mož“.

„On je moj pes“.

„Ali sama prebivata v tem jarku?“

„Da, — kneginjica je tretja“.

„To je dobro. Nû, pa saj ne pojdeš od njega?“

„Rekla sem, da bom šla, torej pojdem“.

„Jaz ti pa pravim, da ne pojdeš“.

Glas fantina je donel nekako sumljivo, zato se takoj nemirno obrne na mestu.

„Kaj, ti?“ vpraša porogljivo.

„Evo, kaj znam jaz!“ odvrne Redzijan in strel iz samokresa zagromi po pustinji; dim strelnega prahu pokrije čarovnici lice, kroglja ji obtiči v prsih.

Horpina skoči nazaj ter položi roke navskriž na prsih; oči ji skočijo iz jam, iz prsij se ji izvije nekak nečloveški glas.

V tem trenutku gospod Zagloba oplazi Čeremisa s sabljo preko glave, da je kar kost zaškrtnila od vdarca; pritlikovec ni niti jeknil, marveč zvivši se v klobčič, začne trepetati; prsti na rokah so se odpirali ter zapirali kakor krempļji poginjajočega risa. Zagloba obriše ob župan okrvavljen o sabljo, Redzijan pa skoči s konja, pograbi kamen ter ga zavalj na široke Horpinine prsi; potem pa seže v žep ter začne tam nekaj iskati.

Velikansko telo vražarice je še dregetalo, lice se ji strašno zakrivilo, na zobe se ji vsede krvava pena in iz prsij je prihajalo nemo hropenje. Sedaj izvleče Redzijan iz žepa kos blagoslovljene krede, zaznamuje ž njo na kamen križ in reče:

„Sedaj več ne vstane“.

Potem zopet zasede konja.

„Naprej!“ zapove Volodijevski.

Oddirjajo ter hite kakor vihar ob potokovej strugi, ki se je vil sredi jarka. Kmalo so pustili za seboj velikanske hraste, stoječe poleg pota; pred očmi se jim prikaže bajta, za njo visok mlin, čegar kolo se je bliščalo v solčnih žarkih. Pred bajto sta lajala dva črna psa, priklenjena na verigi ter se zaganjala v prišlece. Volodijevski prvi prijezdi k bajti ter skoči s konja, sune z ного ob vežina vrata, da odskočijo ter plane v vežo . . . brenketajoč s sabljo.

V veži na desno zagleda zaprta vrata. „Gotovo je tam“, misli Volodijevski ter se napoti k vratom. Zgrabi jih za kljuko in odpre, na to pa obstoji, kakor bi okamnel, na izbinem pragu.

V sobi, oprta z roko ob postelj, je stala Helena Kurčevičevna, blede, z razkodranimi lasmi, ki so se ji vili po plečih; osupnene njene oči se upro v Volodijevskega, kakor bi povpraševale: „Kdo si, čemu si prišel sem?“ Nikdar poprej še ni videla malega viteza. On pa je tudi le strmел pri pogledu na njeno lepoto, na krasno

ozaljšano sobano, pokrito znotraj z žametom in zlatotkaninami. Naposled se zave ter reče:

„Ne bojte se kneginjica, smo prijatelji Skretuskega“.

Kneginjica skoči k njemu.

„Rešite me!“ zakliče, sklenivši roké.

V tem hipu prihiti v sobo Zagloba, trepetajoč kakor topoljin list in rudeč kakor rak.

„Mi smo, mi!“ kriči; „prišli smo te rešit“.

Zaslišavši te besede in zagledavši Zagloba, zgrudi se kneginjica na kolena kakor pokošena cvetka; roke ji omahnejo, oči se pokrijejo z košatimi obrvi — omedlela je.

II.

Komaj so si konji nekoliko oddahnili, šli so begunci na pot, in ko se je mesec popel nekoliko nad stepo, bili so že v okolici Studenke za Valadinko. Spredaj je jezdil gospod Volodijevski, pazljivo se ozirajoč na vse strani; za njim Zagloba poleg Helene. Redzijan je jezdil zadnji ter vodil sè seboj nekoliko konj, obloženih s prtljago, dva pa brez prtljage, katera ni pozabil vzeti iz Horpininega hleva. Zaglobi je urno tekel jezik; imel pa je tudi kaj povedati kneginjici; zaprta v divjem jarku, ni znala nič, kar se je zgodilo na božjem svetu. Pripovedoval ji je, kako so jo s početka iskali, kako je Skretuski šel celo v Perejaslavje iskat Bohuna, o katerem ni vedel,

da je ranjen, kako je zvedel naposled Redzijan od atamana za njeno skrivališče ter prinesel to novico v Zbaraž.

„Usmiljeni Bog!“ vzklikne Helena, dvignivši proti mesecu svoje zalo, obledelo ličičice; „torej je gospod Skretuski celo za Dneper šel za menoj?“

„Da, v Perejaslavje, kakor sem rekel. Gotovo bi bil prišel sem z nami, ko bi bili vtegnili poslati po njega, ko smo se napotili tebi na pomoč. On še ne vé, da si rešena ter si domišljuje, da si že mrtva; toda ne žaluj radi tega. Naj še žaluje nekoliko, ker ga čaka tako veliko plačilo!“

„Mislila sem, da ste že vsi pozabili ná-me, ter prosila Boga, naj mi pošlje smrt“.

„O, mi na te nismo pozabili, marveč smo ves čas ugibali, kje te naj iščemo ter iztrgamo iz rok našega sovražnika. Strah me je pomisliti, kako smo se vznemirjali radi tebe! . . . Kako sva si s Skretuskim lomila glave in z nama vred tudi ta-le vitez, ki jezdi tu spredaj, ki isto tako ni ščedil ni dela, niti zdravja“.

„Naj tudi njemu to Bog povrne!“

„Brž ko ne, je v vama obema nekaj, kar vleče ljudi na-sè. Pa Volodijeyskemu si še posebej dolžna hvalo. Kakor sem ti že povedal, razcepil je Bohuna kakor ščuko“.

„Meni je že Skretuski pripovedoval o njem in dejal, da je njegov najboljši prijatelj“.

„Prav je povedal. V tem majhnem telesu tiči velika duša. Sedaj je nekako onemel. Brž

ko ne, ga je osupnila tvoja lepota, toda počakaj, da se zopet zave in nekoliko seznani s teboj! Strahovite reči sva doprinašala skupaj na volitvi v Varšavi“.

„Torej imamo že novega kralja?“

„Še tega, revica, nisi zvedela v tej prokletej puščavi? Kako pa! V minulej jeseni smo izvolili Jana Kazimira, ki vlada sedaj že osmi mesec. S temi razbojniki začne se sedaj velika in krvava vojska; Bog daj, da bi se srečno končala, sedaj so vzeli načelnništvo knezu Jeremiji ter izbrali druge, popolnoma nesposobne ljudi“.

„Pojde tudi Skretuski na vojsko?“

„Hraber vojak je in težko, da ne bi šel. V tej stvari sva si pač popolnoma enaka. Če le ovohava smodnik, naju ne vzdrži nobena moč. Oj, dala sva se spoznati pobalinstvu v minolem letu! Noč bi bila prekratka, ko bi ti hotel vse natanko povedati. Brž ko ne pojdeva, pa sedaj že z lahkim srcem, ker smo tebe, revica, našli; brez tebe nam je že presedalo življenje“.

Kneginjica obrne svoje nežno ličice k Zaglobi.

„Ne vém, s čem sem se vam tako prikupila“, reče, „da me vsi tako ljubite; resnica pa je, da me ne ljubite bolj, nego jaz vas ljubim“.

Zagloba zadovoljno zasopiha.

„Torej ljubiš tudi mene?“

„O gotovo in vneto!“

„Bog ti povrni! . . . Sedaj bo dosti loža moja starost. Vrh tega se še ozirajo dekleta za menoj, kakor je bilo ob času volitve v Varšavi. Volodijevski je priča! Toda sedaj mi ni več dosti mar za ljubkovanje in navzlic vročej svojej krvi prevzamem rajše nalogo očeta v vajinej rodbini“.

Nastane molčanje; samo konji začnejo kihati po vrsti jeden za drugim, napovedujoč s tem srečno potovanje.

„Bodite zdravi!“ odgovarjali so jim jezdec.

Noč je bila svetla. Mesec je plaval čedalje višje in višje na nebo, na katerem je bliščalo na mirijade zvezd ter postajal čedalje bledejši. Utrujeni konji so jeli stopati počasneje; tudi popotnike je prevzemala trudnost. Volodijevski prvi vstavi konja.

„Čas je, da si odpočijemo“, reče. „Čez kratko bo svitalo“.

„Da, čas je!“ pritrdi Zagloba. „Meni se že dozdeva, da ima moj konj dve glavi“.

„Predno se vležejo k počitku, spomni se Redzijan na večerjo. Zakuri ter vzame s konja bisago, iz katere začne vleči zalogo, s katero se je v Jampolu oskrbel. Najpoprej je izvlekel turšični kruh, meso in vino. Pri pogledu na dva irhasta meha, dobro napolnjena s tekočino, ki sta dajala nekak čuden odmev, ko si se ju dotaknil, pozabil je Zagloba popolnoma na spanje ter se živo lotil večerje. Vsega je bilo dovolj

za vse; ko popotniki potolažijo svoj glad, otre si Zagloba z županom usta ter reče:

„Do smrti ne jenjam ponavljati: Čudna so tvoja dela, Gospod! . . . Evo, ti moja gospodičina si svobodna, a mi tvoji tovariši, sedimo tukaj pri tebi, popivajoč Burlajevo vino. Ne rečem, da je boljše od ogrskega, ker ima duh po irhovini, pa kjer ribe ni, tam je tudi rak dober“.

„Jednej stvari se nikakor ne morem dovolj načuditi“, reče Helena — „da je Horpina tako kmalo privolila, da ste me vzeli“.

Zagloba pogleda zaporedoma Volodijevskega in Redzijana ter pomenljivo mežika z očmi.

„Privolila je, ker je morala. Sicer pa znaj, čemu bi ti prikrivali, da smo oba, njo in Čeremisa, spravili na oni svet“.

„Kako to?“ vpraša prestrašena kneginjica.

„Ali nisi slišala strel?“

„Slišala sem, pa sem si mislila, da je Čeremis streljal“.

„Ni bil Čeremis, marveč ta-le mladeneč, ki je vstrelil čarovnico. Res je, da zlod sedi v njem, toda ni kazalo drugače postopati, ker je čarovnica, ne vém, ali je vedela kaj, ali si je kako drugače ubila v glavo, hotela na vsaki način iti z nami. To pa je bilo nemogoče, ker bi bila takoj zapazila, da ne gremo v Kijev. Zato jo je vstrelil in jaz sem potolkel Čeremisa. Bil je pravi afrikanski spaček in upam, da mi Bog

tega ne prišteje v greh. Pred našim odhodom iz jarka sem skočil naprej ter zavlekel trupli nekoliko na stran, da bi se pri pogledu na nju ne bila prestrašila ter ne smatrala tega za slab predpomen“.

„O koliko sem že videla mrličev v tem strašnem času! ... Raje pa bi seveda ne puščala za seboj sledu krvi, da bi nas Bog za njo ne kaznoval“.

„Vitežki posel to res ni bil“, reče rezko Volodijevski; „zato se ga jaz tudi nisem hotel udeležiti“.

„Čemu sedaj razpravljate o tem“, reče Redzijan, „ko drugače ni bilo mogoče. Saj smo usmrtili samo dva sovražnika Boga samega ... Sam sem se prepričal, da je bila ta čarovnica s hudobo v zvezi. Ni mi žal tega“.

„Radi česa pa žalujete, gospod? vpraša kneginjica.

„Žal mi je za denarji, ki so ostali tam zakopani, kakor mi je pravil Bohun. „Pa se vam je tako mudilo, da nisem vtegnil vzeti jih s seboj, dasiravno mi je dobro znan prostor pri mlinu. Srce se mi je tudi trgalo pri pogledu na lepo opravljeno sobano, v katerej je bilo toliko dragotin, in vendar so tam ostale“.

„Poglej ga no, kakega služabnika boš imela“, reče Zagloba obrnivši se h kneginjici. „Izvezemši svojega gospodarja, bi on celo zlodja samega odrl, da bi si napravil ovratnik iz njegove kože“.

„Če Bog dá, ne bo se gospodu Redzijanu treba pritoževati nad mojo nehvaležnostjo“, odvrne kneginjica.

„Hvala lepa, mila gospodična“, odvrne fantin ter ji poljubi roko.

Ves čas mej tem razgovorom je sedel Volodijevski molčé in pil vino iz kozárca, jezno se držeč, tako, da je to nenavadno njegovo molčanje obrnilo ná-se Zaglobovo pozornost.

„No, čemu tako molčíš? . . . Ali ti nisem povedal, da mu je radi tvoje lepote otrpnil jezik?“ reče Zagloba, obrnivši se h kneginjici.

„Naspali bi se raje, gospod, predno bo dan! . . .“ odgovori zbegani vitez, kateremu so brkice tako migale kakor zajcu, kadar ovoha sveži zrak.

Pa stari plemič je govoril resnico. Nenavadna lepota kneginjice je držala malega viteza kakor v kleščah. Gledajoč jo, se je povpraševal v duhu: ali je res mogoče, da bi takšno bitje hodilo po zemlji! Dokaj je videl krasotic v svojem življenju, toda nobena se ni mogla kosati s to prekrasno stepno cvetko. V navzočnosti znanih mu krasotic je bil živahen in zgovoren; sedaj pa pri pogledu na svilnate trepavnice, čijih senca je pokrivala očesne zrenice; na lase, vijoče se ji po plečah kakor cvet hijacinte, na vitko njeno rast, na polne prsi, dvigajoče se pri dihanju, pod katerimi je bilo toplo ljubeče srce, na lice, ki je bilo kot mleko in kri in na malinova usta

je Volodijevski res popolnoma pozabil na svoj jezik. Kar pa je bilo še najhuje, je bilo to, da da se je sam sebi zdel okoren, bedast in pri tem še majhen, dà, v primeri ž njo res pravi pritlikovec.

„Ona je kneginjica, jaz pa sem njej nasproti le šolarček“, si je mislil z nezatajeno grenkoto in močno si je želel, da bi imel priliko, pokazati kneginjici, da ni tako majhen, kakor se vidi. Dražilo ga je tudi, da se je Zagloba, radujoč se lepote „svoje hčerke“, kakor jo je imenoval, jel se sedaj norčevati ž njim. Mej tem je ona sedela pri ognjišču, obsevana z rdečkastim plamenom in mesečno svetlobo, mirna, krotka in tiha, in kakor je bilo videti, čedalje mičnejša.

„Priznaj mi, gospod Mihael“, dé družega jutra Zagloba, ko sta slučajno bila trenutek sama, „da ni takega dekleta v vsej poljskej ljudovladi. Če najdeš katero, ki bi ji bila po lepoti enaka, dovolim ti, da me imenuješ bedaka ter mi priložiš zaušnico“.

„Ne ugovarjam vam tega“, odvrne Volodijevski. „Je izvanredna krasotica, kakoršne še nisem videl doslej; dà, celó oni kipi boginj, izklesani iz marmelja, ki so, kakor bi bili živi, katere sva videla v kraljevej dvorani, ne morejo se kosati ž njo. Ni čuda torej, da se najboljši vitezi za lase pulijo za njo — ker vredna je!“

„Lepa je, lepa!“ nadaljuje Zagloba. „Res ne moreš reči, kedaj je zalša, ali v jutru, ali

zvečer! . . . Je kakor vrtnica vedno enaka. Povem ti, da sem tudi jaz bil nekaj nenavadno zal, toda ona bi me menda še prekosila, dasi pravijo ljudje, da mi je podobna kakor jajce jajcu“.

„Pojte se solit!“ zakriči mali vitez.

„Ne srdi se, gospod Mihael. Saj že tako gledaš nekako ježno. Ogleduješ jo, kakor kozel zelnik in neprestano se ti grbanči čelo. Človek bi prisegel, da te premaguje strast; — toda grozdje je kislo, kmalo doboš skomino“.

„Pfuj!“ Kakó da vas, ki ste že prileteli, ni sram praviti takih reči!“ zarohni Volodijevski.

„Čemu se ti torej grbanči čelo?“

„Ker si vi mislite, da smo že popolnoma varni in svobodni kakor ptice! . . . Oj, treba bo še mnogo razsodnosti, da se ognemo vsem vidnim in nevidnim zaprekam. Dolgo pot še imamo pred seboj in Bog zna, kaj vse nas doleti; saj kraj, kamor smo namenjeni, mora sedaj že biti v ognju“.

„Ko sem jo odpeljal Bohunu iz Rozlogov, bilo je še mnogo hujše; za nama so bili lovci, pred nama vstajniki; a vendar sem jo prepeljal čez vso Ukrajino ter srečno došel v Bar. Čemu imamo potem glave v plečih? Saj v najhujšem slučaju v Kamenec ni tako daleč“.

„Dà; pa tudi Turkom in Tatarjem tje ni daleč“.

„Kaj vse mi praviš, gospod?“

„Pravim, da je treba na vse misliti. Bolje bo, da se izognemo Kamenca ter odrinemo naravnost v Bar, ker Kozaki spoštujejo pernač. Če se pa srečamo s prostaki ali Tatarji, smo zgubljeni. Oj, dobro jih poznam ter vem, kakó jih mora človek že naprej ovohati ter bežati kakor ptica v zraku, ali volk na stepi pred njimi. Ko bi pa slučajno naleteli naravnost na četo, bi si več ne vedeli pomagati“.

„Torej idimo v Bar, ali mimo Bara; te kameniške Čeremise pa naj zaduší kuga v šotorih . . . Ti še ne veš, da si je Redzijan oskrbel tudi Burlajev pernač, radi česar moremo žvižgajoč priti mimo Kozakov. Prišli smo že iz najnevarnejše puščave in sedaj dospemo v obljudeni kraj. Treba pa je misliti na to, da bi na večer prenočevali največ po hišah; to je dostojnejše in ugodnejše za deklino. Zdi se mi, da vidiš vse prečno. Kaj zlodja, da bi trije korenjaki — ne da bi hvalil sebe, ali vaju katerega — ne vedeli si pomagati na stepi. Če združim vso svojo zvijačo s tvojo sabljo in hejda naprej! Redzijan ima Burlajev pernač in to je glavno, ker sedaj Burlaj gospoduje nad vsem Podoljem . . . Bog daj, da srečno pridemo za Bar, kjer najdemo brž ko ne Lanckoronskega in težav bode konec. Hejda, gospod Mihael, ne izgublajmo časa!“

In res, niso ga izgubljali ter drvili po stepi k zapadu, kolikor so sploh konji dirjati mogli. Dospevši v Mohilovo okolico, so prišli zopet v

obljuden kraj. Tu so si lahko izbirali prenočišča po vaseh in pristavah, kjer so ostali čez noč, toda jutranja zarja jih je že videla vsigdar na konjih in na poti. Na srečo je bilo leto suho, dnevi vroči, noči pa hladne, v jutrih se je srebrila stepa, kakor bi jo pokrivala slana. Potujoč nekaj časa navkreber ob strugi reke Loze, so se vstavili za daljši počitek v Šarogradu, v katerem je bil nastanjen kozaški polk pod poveljništvom Burlaja. Tu so našli Burlajeve poslanca, mej njimi stotnika Kuna, katerega so že videli v Jampolu pri Burlaju na gostiji. Poslednji se je nekako začudil, da niso šli na Braclav, Rajgrad in Skviro v Kijev, marveč na Šarograd; toda njegova sumnja se je kmalo razpršila. Zagloba ni zamudil prilike mu pojasniti, da radi tega niso šli po tej poti, ker so se bali srečati Tatarje, ki imajo pridreti izza Dnepra. Od Kuna so izvedeli, da ga je Burlaj poslal v Šarograd, da naznani vojski, naj bo pripravljena na odhod, ker je tudi on sam na čelu jampolskih polkov in budzijaških Tatarjev namenjen priti tje, da potem skupno odrinejo dalje.

K Burlaju so prihiteli glasniki Hmelnickega z naročilom, da ima z vsemi polki iti na Volinj. Burlaj sam je nameraval že poprej odriniti k Baru, kjer se je jelo ustajnikom baje slabo goditi, toda čakal je še tatarske pomoči. Poveljnik Lanckoronski je pobil več čet ustašev, vzel z naskokom mesto in nastanil v gradu po-

sadko. Na borišču je padlo nekoliko tisoč Kozakov; za te se je hotel maščevati stari Burlaj nad Lanckoronskim ter ob enem grad dobiti nazaj. Kuno je tudi povedal, da je poslednji ukaz Hmelnickega, naj gredó na Volinj, preprečil to nakano, in da Bara sedaj ne bodo oblegali, razun ko bi Tatarji hoteli to na vsaki način.

„A kaj, Mihael“, rekel je družega dné Zagloba. „Bar je pred nami, lahko bi tam vdrugič skrili kneginjico, pa naj ga zlod pohrusta! Ne zaupam več ni Baru, niti katerej drugej trdnjavi od ónega časa, ko ima lopovstvo več topov, nego kraljeve vojske. Le to me yznemirja nekoliko, da postaja takó oblačno okrog nas“.

„Ne postaja samo oblačno“, odvrne Volodijevski, „marveč kar burja se že vali za nami, to je Tatarji in Burlaj“, če nas dohiti, se bo močno začudil, da ne gremo v Kijev, marveč na nasprotno stran“.

„Tako bi nam bil pripravljen pokazati drugo pot. Naj mu hudobec poprej pokaže, katera pot pelja naravnost v pekel!... Napraviva pogodbo; s pobalinstvom prepusti opravek meni, če bo pa treba imeti opravka s Tatarji, pa naj bo naša stvar na tvoji skrbi“.

„Lože je vam opraviti z lopovi, ki nas smatrajo za domačine“, odvrne Volodijevski. „Pred Tatarji imamo pa le eno sredstvo, namreč beg — bežati kolikor najurnejše mogoče, da uidemo njih zadržalnici, dokler je še čas. Res, konji

so dobri, kjer bi pa se dalo, moramo kupiti po poti nove, da bomo imeli pripravljene vedno čile“.

„Zadoščeval bo za to mošnjiček gospoda Longina, če pa ne bi zadoščeval, vzameva Redziju Burlajevega; toda sedaj naprej!“

Begunci so jezdarili še urneje, da je kar pena jela pokrivati konje ter padala kakor sneženi kosmiči na zeleno stepo. Že so pustili za seboj Derlo in Ladavo. V Barku je Volodilevski kupil nove konje, ne pustivši starih; ker oni, ki jih je daroval Burlaj, so bili plemenite krvi, zato so jih vodili sè seboj. Pazili so, da se na prenočiščih niso mudili predolgo. Vsi so bili trdnega zdravja in Helena, dasi vtrujena potovanja, je čutila, da dobiva z vsakim dnevom novih moči. Živeča v jarku, ni skoro nikdar zapustila svoje čumnate, ker ji je presedala družba nesramne Horpine; sedaj pa je sveži stepni zrak popravil popolnoma njeno zdravje. Rože ji zacveto na licu, solnčni žarki ji potemné njen obraz, oči pridobé poprejšni blesk in veter je razpihaval njene lase, da si jo lahko smatral za kako cigansko kraljico, ki potuje po obširnej stepi, spremljana od svojih pažetov.

Volodijeovski se je polagoma privadil kneginjice, ker ju je sprijaznilo potovanje. Zopet je postal zgovoren in vesel, pogostoma vrteč se pred njo s konjem. Rad ji je pripovedoval o Ljubnu, največ pa o svojem prijateljstvu s Skretuskim, ker

je opazil, da posluša to kaj rada. Časih jo je tudi dražil, govoreč:

„Bohunovi prijatelji smo in vas popeljemo k njemu“.

Ona pa je sklepala roke, kakor bi se bala grozeče nesreče ter jela prositi s sladkim glasom:

„O, ne učinite tega, zlovoljni vitez“, je dejala; „raje mi takoj odsekajte glavo“.

„O ne, ne! . . . Moram vas pripeljati k njemu in vas tudi popeljem!“ odgovarja neizprosljivo vitez.

„Odsekajte!“ je ponavljala kneginjica, zapirajoč svoje zale oči in pripogibajoč vrat pod njegov meč.

Pri pogledu na to, so mravljinci začeli gomazeti po Volodijevskem. „To dekle je, kakor vino, pripravna človeku zmešati glavo“, misli si; „toda ne vpijanim se, ker je tuja“. In pošteni Volodijevski je strepetal ter zdirjal s konjem naprej. Ko se je zaril med visoko travo, kakor potapljavec v vodo, zginili so mravljinci polagoma z njega in takoj je jel obračati vso pozornost na pot, ozirajoč se na vse strani, ali prav potujejo, in če ne preti kaka nevarnost. Vspenjal se je na stremenih, vihal svoje brkice; gledal v daljavo, vohal in poslušal kakor Tatar, kadar zalezuje plen na Divjih Poljih . . .

Gospod Zagloba je isto tako bil najboljše volje.

„Lože nam je sedaj bežati“, je dejal, „nego takrat nad Kahamlikom, ko sva morala capljati peš, kakor psa z ven molečimi jeziki. Takrat se mi je jezik tako posušil v grlu, da bi lahko les strugal ž njim . . . Sedaj pa, hvala Bogu, se moremo svobodno oddahnuti, tudi grlo je še časih s čim pomočiti mogoče“.

„Se li še spominjate gospod, kako ste me prenašali na rokah čez vodo?“ vpraša Helena.

„Le čakaj, tudi ti boš imela nositi koga na rokah!“

„Ha, ha, ha!“ smejal se je Redzijan.

„Pozabite na to, prosim vas“, zašepetala je kneginjica, vsa zarudela s pobešenimi očmi.

S takimi razgovori so si popotniki krajšali čas na stepi. Za Barkom in Joltuškovu so prišli v krajino, kjer so še pred kratkim razgrajale tolpe razbojnikov, v katerem je tudi gospod Lanc-koronski še pred par dnevi požigal in moril ter še le ravnokar šel v Zbaraž. Na poti so zvedeli, da sta Hmelnicki in kan odrinila z vsemi vojaki proti Lahom, ali raje proti vladnim poveljnikom, katerih vojske se puntajo ter nečejo iti v boj drugače, nego pod poveljništvom Višnjevcekega. Vsi so pripovedovali, da sedaj pride gotova smrt na Lahe ali Kozake, ko se srečata batko Hmelnicki in knez Jarema. Mej tem je bila vsa pokrajina v ognju. Kdor je le vtegnil, zgrabil je za orožje ter drvil na sever, da se združi s Hmelnickim. Od Dnestrovih nižin je

šel Burlaj z vso svojo vojsko; na poti so se povsod dvigali polki, ki so bili za posadke, ker so jim dospeli ukazi. Na stotine praporov se je pomikalo naprej; za temi se je valilo kakor vál neurejeno prostaštvo, oboroženo s cepci, vilami, noži, sulicami. Konjarji in konjski pastirji so popustili svoje črede, hutorniki svoje pristave, čebelarji svoje čebele, divji ribiči svoje Dnestrovske gošče. Vasi, trge in mesta so opustošali. V treh vojvodstvih so ostale po kočah samo stare ženice z otroci, ker so celo molodice odšle z molojci na Poljake. Ob enem se je bližal od vshoda z glavno močjo Hmelnicki kakor zlokobna burja, razdirajoča vse po poti.

Pustivši za seboj Bar, poln turobnih spominov za kneginjico, dospejo naši potniki na staro cesto, ki drži na Latiče, Ploskir, Tarnopol dalje do Levova. Tu so jih često srečavali vozovi, oddelki kozaških pešcev in konjice; dalje trope prostakov, ali velikanske črede volov, namenjenih v živež kozaškej in tatarskej vojski. Potovanje je bilo sedaj nevarnejše, ker so jih večkrat povpraševali: kdo so, od kod in kam gredo? Takrat je Zagloba pokazal kozaškim tropam Burlajev pernač, govoreč:

„Mi smo burlajevi poslanci, ki peljemo molodico Bohunu“.

Pri pogledu na pernač groznega polkovnika pustili so jih Kozaki svobodno naprej, ker je vsakdo vedel, da če je Bohun živ, mora biti na

čelu polkov pri Zbaražu ali Konstantinovu. Toda dosti težavnejše imeli so naši potniki s prostaki, z divjimi oddelki surovih pastirjev, pijanih in ne razločujočih znakov, katere so dajali potnikom za prosto potovanje. Če bi ne bilo Helene, bili bi ti poludivji ljudje prištevali Zaglobo, Volodijevskega in Redzijana k svojem, smatrajoč jih za starašine, kakor se je že večkrat primerilo; toda Helena je obračala povsod ná-se pozornost, po svojej lepoti, kakor tudi po svojem spolu; zato so se vsakega dné množile nevarnosti, katerim so se izognili le z največim trudom. Zagloba jim je sicer večkrat pokazal pernač, še pogosteje pa jim je pokazal zobe. Volodijevski in marsikateri trup je padel za njimi, nobeden mahljaj po prostakih ni ostal brez sledú. Samo neprekosljivim Burlajevim konjem so se imeli zahvaliti, da so večkrat srečno odnesli pete. Potovanje s početka takó ugodno, postajalo je težavnejše z vsakim dnevom. Kneginjica Helena, dasi pogumna po naravi, jela je vsled neprestanega strahú in bedenja hirati in pojematí ter je res že postala podobna vjetnici, katero vlečejo posiloma v sovražnikov tabor. Zagloba se je močno potil, izmišljajoč si neprestano nove zvižaje, katere je izvrševal potem mali vitez; oba pa sta tolažila kneginjico, kolikor sta znala in mogla.

„Da le enkrat prebrodimo to mravljišče, ki je še pred nami“, reče Volodijevskij, „ter dospemo

v Zbaraž, predno Hmelnicki poplavi okolico s Tatarji“.

Naši popotniki so zvedeli, da so se vsi poljski polki napotili k Zbaražu, in da se nameravajo tam braniti; zato so hiteli tudi oni tje, upajoč, da dospé tje tudi knez Jeremija sè svojo divizijo, zlasti ker je večina njegove vojske bila že poprej tam nameščena. Naposled dospejo v Ploskirov. „Mravljišče“ je postajalo na cesti res redkejše, ker mej Zbaražem in Ploskirovom so prišli v kraj, ki je bil še v oblasti kraljeve vojske. Tje si kozaške tolpe niso več drznile in raje čakale v varnej daljavi na dohod Burlaja od jedne in Hmelnickega od druge strani.

„Le deset milj še! Le deset milj še!“ je ponavljal gospod Zagloba, mencajoč si roké. „Da dospemo le k prvemu praporu in srečno bomo prišli v Zbaraž“.

Dasi pot ni bila več dolga, sklene Volodijevski kupiti v Ploskirovem nove konje, ker óni, ki jih je kupil v Barku, niso bili več za rabo, Burlajeve pa je hranil za najhujšo nevarnost. Ta previdnost je bila tudi potrebna od onega časa, ko se je razglasila novica, da je Hmelnicki že pod Konstantinovem, kan pa drví sè svojimi Tatarji že od Pilavic.

„Midva s kneginjico ostaneva tukaj za mestom, ker je bolje, da se ne kaževa na trgu“, reče Volodijevski Zaglobi, ko so dospeli v zapuščeno kočó dve „vrsti“ za mestom; vidva pa

idita v mesto ter poizvedita, če se dobé konji na prodaj ali pa v zameno. Večer je že, toda potovati bo treba celo noč“.

„Dobro, kmalo se vrnem“, odvrne Zagloba ter otide v mesto.

Mej tem je Volodijevski ukazal Redzijanu vzeti s konj sedla ter jih očediti; sam pa je šel s kneginjico v izbo ter jej svetoval, naj se napije vina in potem zaspi.

„Želim, da do svita prejezdimo teh deset milj daljave“ reče jej; „potem pride počitek za nas vse“.

Komaj pa je Redzijan razsedlal konja ter prinesel kruha in vina, kar zaslišijo vsi zunaj konjski topot. Volodijevski pogleda skozi okno.

„Hej, Zagloba se vrača“, reče, „gotovo ni našel konj“.

V tem trenutku se vrata v sobo odpró in na pragu se prikaže Zagloba, bled in zasoplen. Obilen pot mu je oblival čelo.

„Na konje!“ je zakričal, ko je prišel k sapi.

Volodijevski je bil preveč izkušen vojak, da bi bil v takih slučajih zapravljaj čas z raznimi vprašanji. Ni ga zamujal niti toliko, da bi nesel s seboj čutaro z vinom, katero pa je pograbil Zagloba. Prijel je kneginjico, peljal jo pred kočó ter posadil na sedlo, pogledavši še poprej, ali je sedlo dobro pripeto ter zakričal: „Naprej!“

Kopita so zaropotala in kmalo so zginili v temi jezdec in konji, kakor prikazni.

Dirjali so dolgo brez počitka; še le ko so bili že za jedno miljo daleč od Ploskirova ter je tema pred luninem vshodom postala takó velika, da se preganjalcev ni bilo bati, približa se Volodijevski Zaglobi ter vpraša:

„Kaj se je pripetilo?“

„Čakaj, gospod Mihael! Močno sem zasopljén . . . toliko da nisem prišel ob zavednost. Uf!“

„Nú, kaj se je pripetilo?“

„Gotovo je on sam hudir ali zmaj, kateremu odseči jedno glavo, pa mu namesto nje zraste druga“.

„Govorite jasneje, gospod!“

„Na trgu sem videl Bohuna“.

„Bržčas imate vročnico“.

„Pravim ti, da sem ga videl na trgu z lastnimi očmi in pri njem kakih pet ali šest Kozakov; štel jih nisem, ker sem malone zgubil zavest. Baklje so nosili pred njim . . . Ali je sam peklenšček vzel ná-se njegovo podobo, da se mi vedno postavlja pred oči, sem si mislil, ter zgubil vse upanje na srečno izvršitev našega podjetja? Ali je res neumrljiv ta peklenšček? . . . Ne pravi nič o njem Heleni . . . Oh, za Bogá! razcepil si ga skoraj na dvoje in Redzijan ga je izdal Regovskemu — pa je še živ, prost, ter hodi še drugim na pot. Oh, Bog! Bog! Raje bi se sošel ž njim na pokopališču nego tu na trgu. In kaj zlodja, da imam ravno jaz to srečo,

da povsod prvi naletim nanj! Psu bi vrgel v gobec tako srečo! . . . Kakor bi ne bilo drugih ljudi na svetu! Naj se raje zlod sreča ž njim! . . . Ne! — le vedno jaz in jaz!“

„Ali vas je opazil?“

„Ko bi me bil opazil, bi me ti, dragi tovariš, več ne videl . . . Samo tega je še manjkalo!“

„Važna stvar je vedeti, kam je namenjen“, reče Volodijevski; „ali nas že zasleduje, ali pa ide v Valadinko k Horpini, upajoč jo srečati kje na poti“.

„Meni se vidi, da pojde k Valadinki“.

„Tako menda tudi bo. Na tak način pojedemo mi na jedno in on na drugo stran. Sedaj smo že za dve milji narazen in čez jedno uro bomo že za pet. Predno po poti o nas kaj zvé, bomo že ne le v Zbaražu, marveč še dalje“.

„Da, resnica je, hvala Bogu! . . . Pa povej mi, kako je mogoče, da je prost, če ga je Redzijan izdal v roke vladavskemu poveljniku“.

„Obesiti bi morali takega poveljnika!“ zamrmra Zagloba. „Hej, Redzijan!“

„Kaj želite, gospod?“ vpraša fantin, pridržavši konja.

„Komu si izdal Bohuna?“

„Regovskemu“.

„Kdo je ta Regovski?“

„Poročnik oklopnikov kraljevih vojsk . . . Je splošno znan plemič“.

„Ej, da bi te! . . .“ reče Volodijevski, plosknivši z rokami, „sedaj pa že vem. Se še spominjate, kar nama je pripovedoval gospod Longin o sovraštvu Regovskega s Skretuskim. On je sorodnik stražnika Lašča in zato je jezen na Skretuskega, ki je bil vzrok, da ga je knez spokal iz tabora“.

„Razumim! razumim! zakriči Zagloba. Brž ko ne je radi maščevanja nalašč spustil Bohuna. Jaz ga prvi zatožim“.

„Bog mi samo daj, da se srečava“, zamrmra Volodijevski, „pa še k sodišču ne bo treba hoditi ž njim“.

Redzijan ni pray nič vedel, o kom se pogovarjata. Odgovorivši Zaglobi na njegovo vprašanje, je odjezdil naprej za kneginjico. Tiho so jezdili naprej. Mesec je priplaval na obzorje; megla, ki se je vlačila od večera, se je plegla; noč je postala svetla. Volodijevski se globoko zamisli, Zagloba pa je še prekuhaval ostanek svojega strahu. Naposled reče:

„Bohun bi pokazal sedaj Redzijan, ko bi ga dobil v pest“.

„Povejte mu to novico“, reče Volodijevski, „jaz pojdem mej tem h kneginjici. Naj se najé enkrat nekoliko strahu“.

„Dobro! Hej Redzijan!“

„Kaj želite?“ vpraša fantin, pridržavši zopet konja.

Zagloba prijezdi vštric njega ter molči toliko časa, da sta se Volodijevski in kneginjica dovolj oddaljila. Naposled reče:

„Ali veš, kaj se je zgodilo?“

„Ne, ne vém“.

„Regovski je spustil Bohuna . . . Videl sem ga na trgu v Ploskirovu“.

„V Ploskirovu? Sedaj? vpraša Redzijan.“

„Da, sedaj. Kaj, da ne padeš s sedla?“

Mesečna svetloba je padala naravnost na polno fantinovo lice, toda gospod Zagloba ni videl na njem osupnenja, marveč izraz surove jeze, kakoršno je pokazal takrat, ko je vstrelil Horpino.

„Se li mar ne bojiš Bohuna — ali kaj?“ vpraša Zagloba.

„Moj gospod“, odvrne fantin, „če ga je spustil Regovski, vidim, da moram spet iskati priložnosti, da se maščujem nad njim za svojo krivico in osramotenje. Prisegel sem, da mu ne prizanesem in ko bi ne imeli s seboj kneginjice, takoj bi se odpravil za njim, da izvršim svoj namen“.

„Pfuj! . . . misli Zagloba. „ljubo mi je, da nisem učinil nič zlega temu fantinu“. Na to požene konja in hitro prijezdi navštric kneginjici in Volodijevskemu. Čez jedno uro so prejezdili Medvedovko ter dospeli v gozd, raztegajoč se na obeh straneh ceste do same reke.

„Ta okolica mi je dobro znana“, reče Zagloba. „Tega gozda bo kmalo konec, potem pride polje, čez katero drži pot k Črnemu Ostrovu, in potem je zopet gozd, segajoč naravnost k Matčinu. V Matčinu gotovo že naletimo na kak poljski prapor“.

„Čas je že, da pride konec našega potovanja“, zamomlja Volodijevski.

Nekaj časa jezdijo molče po cesti, katero je obsevala mesečna svetloba.

„Glejte! . . . Dva volka sta skočila čez cesto“, rekla je nenadoma Helena.

„Vidim“, odvrne Volodijevski. „Glejte že tretji!“

Res je švignila sivkasta senca nekaj korakov pred konji čez cesto.

„Glejte, že četrti! zakliče kneginjica.“

„Ne, to je srna; pogledjte, pogledjte: dve . . . tri! . . .“

„Kaj zlodja!“ zakriči gospod Zagloba. „Srne podé volkove! Sedaj je res narobe svet“.

„Jezdimo nekoliko urneje!“ reče z nemirnim glasom Volodijevski. „Redzijan z gospodično naprej!“

Oddirjali so; toda Zagloba se sklone v begu k ušesu Volodijevskega ter vpraša:

„Kaj je novega?“

„Slabo je! odvrne mali vitez. „Videli ste, da zverjad zapušča ležišča ter beži“.

„O! Kaj pomeni to?“

„Pomeni, da jo vznemirjajo“.

„Kdo?“

„Vojska. Kozaki ali Tatarji se nam bližajo od desne strani“.

„Nemara so naši?“

„Ni mogoče, ker zverjad beži od vshoda od Pilavic. Brž ko ne je to tatarska povodenj“.

„V tem slučaju moramo bežati urneje! . . .“

„Seveda, druge pomoči ni . . . Ej, da bi ne imeli kneginjice, skočili bi v taborišče sovražnikov; toda ž njo pa res ne vém kako bo; če nas zagledajo?“

„Boj se Boga, Mihael! Ali mar naj krenemo v gozd za temi volkovi, ali kaj?“

„Tudi to je nemogoče. S početka bi jim vtegnili že zbežati, toda kaj potem, ko poplavijo ves kraj? Potem ne odnesemo zdrave kože“.

„Grom in strela naj jih ubije! Tega nam je še manjkalo! Toda, ali se ne motiš, prijatelj? Volkovi deró le za vojsko, a ne bežé pred njo“.

„Oni, ki so na straneh, gredó res za vojsko, oni pa, ki so slučajno pred vojsko, pa bežé. Poglejte no na desno . . . vidite, tam se blišči druga luna!“

„Jezus Nazarenski!“

„Tiho, gospod! . . . Ali je še obširen ta gozd?“

„Takoј ga bo konec“.

„A potem je polje?“

„Da! O Bog!“

„Tiho! . . . Za poljem je zopet gozd?“

„Popolnoma do Matčina“.

„Dobro. Da bi nas ne zajeli na tem polju! Če srečno dospemo v gozd na drugej strani, pa smo doma. Jezdimo sedaj skupaj. Sreča, da sedita kneginjica in Redzijan na Burlajevih konjih“.

Pognala sta konje ter kmalo bila navštric spredaj jahajočima.

„Povejte, kaka zarja je tam na desno?“ vpraša kneginjica.

„Ne vznemirjajte se, gospodičina“, odvrne Volodijevski; „mislim, da so Tatarji“.

„Jezus! Marija!“

„Pomirite se gospodičina! . . . stavim glavo da jim uidemo. V Matčinu pa so že naši vojaki“.

„Za Boga! . . . bežimo!“ reče Redzijan.

Vsi vtihnijo ter beže kakor duhovi. Drevesa so jela postajati redkejša, gozd se je končal, pa tudi zarja je ugasnila nekoliko. Helena se naglo obrne k malemu vitezu.

„Gospod!“ reče, „prisezite mi, da me ne daste žive v njihove roke“.

„Prisezem!“ odvrne Volodijevski. „Dokler bom jaz živ, vam ne pade las z vaše glave“.

Komaj je izrekel poslednje besede, bili so na planjavi, ki se je raztegala štiri milje daleč; na nasprotni strani je stala črna stena lesa, obsevana od srebrne lunine svetlobe.

„To je najslabejši kos naše poti“, je šepetal Volodijevski Zaglobi. „Če so oni pri Črnem Ostrovu, pojdejo gotovo tukaj mimo“.

Zagloba ni odgovoril, marveč samo **zbodel** konja z ostrogami. Dospeli so že na sredo polja in nasprotno ležeč gozd se je čedalje bolj bližal . . . Naglo pa je mali vitez pokazal z roko proti vshodu.

„Poglejte!“ reče Zaglobi. „Ali vidite?“

„Vidim grmičje in goščavo v daljavi.“

„To grmičje se giblje! . . . Urneje sedaj, urneje! Brez dvojbe nas zagledajo.“

Veter je zažvižgal bežecim v ušesih. Rešilni gozd se je bližal čedalje bolj. Naglo je od one temne gruče, bližajoče se od desne strani, priletel nekak šum, podoben šumu morskih valov in čez minuto se je tatarski krič razlegal po ozračju.

„Zapazili so nas!“ zarjove Zagloba. „Psi! Tatovi! Zlodji! Volkovi! Capini!“

Gozd je bil že tako blizu, da so naši begunci že čutili njegovo hladno sapo. V tem trenutku je tudi oblak Tatarjev postajal čedalje razločnejši, iz temne njegove gruče so se jele vsipavati dolge sence, ki so se neverjetno urno bližale. Na ušesa Volodijevskega so že razločno doletavali kriki: „Allah! Allah!“

„Konj se mi je spotaknil!“ zavpije Zagloba.

„Ne ovirajte nas!“ odvrne Volodijevski.

Toda po glavi mu spreleti kakor pšica misel in vprašanje: „Kaj bo, ako konji ne vzdrže? Kaj bo, ako pade kateri izmed njih?“

Imeli so res izvrstne tatarske konje, vztrajne kakor železo, pa tekli so že od Ploskirova skoro

brez oddiha. Mogoče bi sicer bilo, presesti na prazne, pa tudi oni so bili že utrujeni.

„Kaj bo?“ mislil si je Volodijevski in srce mu je nemirno bilo, nemara prvič v njegovem življenju. Ni se bal za svoje življenje, marveč za Heleno, katero je jel ljubiti na tej poti kakor svojo lastno sestro. Znano mu je tudi bilo, da Tatarji, ko začno preganjati koga, ne odjenjajo tako kmalo.

„Naj nas le preganjajo, nje ne bodo dobili!“ reče sam sebi, stisnivši zobé.

„Konj se mi je spotaknil!“ zavpije drugič Zagloba.

„Ne ovirajte nas!“ ponovi Volodijevski.

Naposled dospo v gozd, ki jih zakrije sè svojo temo, pa tudi posamezni tatarski jezdec niso bili več čez dve — tri sto korakov daleč za njimi.

Mali vitez je že vedel, kaj mu je storiti.

„Redzijan!“ zakriči, „odrini z gospodičino po prvej stranskej poti na stran!“

„Dobro, gospod!“ odgovori mladenič.

Mali vitez se obrne k Zaglobi:

„Samokrese v roke!“

V tem trenutku prime za brzdo Zaglobovega konja ter ob enem pridrži tudi svojega.

„Kaj delaš?“ Zakriči Zagloba.

„Nič. Vstavite konja!“

Redzijan in kneginjica sta se oddaljila čedalje bolj. Naposled dospejo na mesto, kjer je

cesta delala ovirek proti Zbaražu; naprej pa je peljala ozka pot na polu zakrita z vejami. Redzijan je zdirjal po njej in kmalo sta oba z Heleno zginila v goščavi in temi.

Mej tem je Volodijevski pridržal svojega in Zaglobovega konja.

„Za usmiljenje Božje! . . . Kaj delaš?“ zavpije plemič.

„Pridrživa proganjalce, druge pomoči ni, če hočeva rešiti kneginjico“.

„Pogineva!“

„Nu, pa poginiva! Obstanite, gospod, tu poleg ceste! . . . Tukaj! Tukaj!“

Oba se pritukneta v temi pod drevesa . . . Grozen topot tatarskih kljus se je približal in hruščal kakor burja, da se je kar odmev razlegal po gozdu.

„Končano je!“ reče Zagloba ter nese k ustom čutaro z vinom. Napivši se do sitega, se je zgrozil.

„V imenu Očeta, Sina in svetega Duha!“ zavpije Zagloba. „Pripravljen sem na smrt!“

„Takoj! Takoj!“ odvrne Volodijevski. „Trije drve naprej, to je še bolje!“

Na cesti se pokažejo trije jezdec na izvrstnih tatarskih konjih, tako zvanih „volčarjih“, ker so celo volka dohiteli na begu; nekaj korakov za njimi jih je drvilo še več, a tam dalje še cela tolpa ordincev.

Ko dospejo prvi trije proganjalci prežnikoma navštric, zagromita naenkrat dva strela in takoj

je Volodijevski kakor ris skočil sred ceste ter posekal tretjega, ki je še ostal na konju. Zagloba je komaj vtegnil priti k zavesti, ko Volodijevski, dovršivši svoj posel, zapove znovič:

„Naprej!“

Zagloba si ni dal dvakrat ponavljati naročila. Zopet sta dirjala naprej po cesti, kakor dva volka, katera preganja tropa besnih psov. Preganjalci, dospevši k pobitim tovarišem, so spoznali, da ti volkovi znajo ygrizniti na smrt, torej vstavijo konje, čakajoč še ostalih tovarišev.

„Vidite gospod!“ reče Volodijevski. „Vedel sem, da se ustavijo“.

Toda kratka pomuda proganjalcev ni zmanjšala nevarnosti beguncev. Tatarji so kmalo zopet zdirjali za njima, samó ne posamezno, marveč v celej tolpi. Pa konja beguncev sta bila strašno ntrujena in njun dir je oslabeval čedalje bolj. Zlasti konj gospoda Zaglobe, noseč na hrbtu tako obilno težo, spotaknil se je zopet enkrat, dvakrat — in staremu plemiču so vstajali lasje po koncu, kar jih je še imel na glavi, ko je premišljeval, kaj se zgodi, če mu se spotakne do dobrega ter pade.

„Oh, gospod Mihael! Najdražji moj Mihael, ne zapuščaj me samega!“ kliče ves obupen.

„Zagotovljam vas, da se to ne zgodi!“ odvrne mali vitez.

„Da bi tega konja volkovi . . .“

Ni še skončal, kar mu prileti prva pšica mimo ušes; za njo so jele brenčati in sičati druge kakor brenclji in čebele. Jedna je letela takó blizo, da je drgnila s klinom ob uhó Zaglobovo.

Volodijevski se obrne znovič ter vstreli dvakrat iz samokresa na proganjalce. V tem trenutku se Zaglobov konj spotakne takó močno, da se je skoro z nosnicami dotaknil zemlje.

„Za Boga živega, konj mi pada!“ zakriči plemič s presunljivim glasom.

„Raz sedla in v hosto!“ zapové Volodijevski.

V tem trenutku skočita obá s konj in takój zgineta v temnej goščavi. Pa Tatarji so ju opazili in takój jih je nekoliko poskakalo s konj ter hitelo za beguncema v gozd.

Zaglobi so odbile veje čapko z glave ter bile ga po licu, grabile ga za župan, toda plemič je bežal, kakor bi mu gorelo za petami, kakor mladenič. Večkrat je padel, pa vstal znovič ter bežal še urneje, sopeč kakor kovaški meh. Na, posled se je prekotalil v globoko jamo ter opazil, da več ne izpleza, ker so ga zapustile moči popolnoma.

„Kje ste, gospod?“ vpraša potihoma Volodijevski.

„Tukaj v jami! Izgubljen sem; reši se sam, gospod Mihael!“

Toda Volodijevski brez pomisleka skoči v jamo ter zatisne z rokó usta Zaglobi.

„Tiho! nemara naju zgrešé. Pa tudi brani se bova“.

Mej tem so dospeli Tatarji. Nekateri so šli res dalje, meneč, da sta begunca zbežala naprej; drugi pa so šli počasi, tipajoč po drevesih ter ozirajoč se na vse strani.

Begunca sta pridrževala sapo v prsih.

„Naj le kateri tu notri pade“, misli si v obupu Zagloba, „pa smo skupaj! . . .“

Kmaló so se jele razsipavati na vse strani iskre. Tatarji so začeli kresati ogenj!

Pri blesku isker bilo je móči opaziti divje obraze z nabuhlimi lici in napetimi ustnicami, v katerih so držali tleče gobe. Nekaj časa so hodili takó okrog, le nekoliko korakov strani od jame kakor kake pošasti, bližajoč se vedno bolj in bolj jami.

Naglo pa se sém od ceste zasliši čuden šum in takój za njim so jeli posamezni kriki dramiti nočno tišino. Tatarji so jenjali kresati ogenj ter obstali kakor vzdani; Volodijevski se je vpri z rokó ob Zaglobovo ramo. Krik je postajal čedalje večí in nanagloma se zažari rudeča svitloba in ob enem ž njo se je zaslišal strel iz pušek, jeden, drugi, tretji. Za strelom so se slišali kriki: Allah! . . . brenketanje sabelj in rezgetanje konj. Na cesti je razgrajala bitka.

„Naši so, naši!“ zakriči Volodijevski.

„Bij! Mori! Muči! Seči! Kolji! . . .“ rjovel je Zagloba v jami.

Trenutek še. Mimo jame je zdirjalo nekoliko Tatarjev, ki so bežali sedaj, kolikor so noge dale, k svojim. Volodijevski se ni mogel premagati. Skoči iz jame ter steče za njimi in mlati po njih hrbtiščih, ne brigajoč se za temo v goščavi. Zagloba je ostal sam na dnu jame. Malo časa pozneje je poskusil splezati iz nje, a ni mogel. Kosti so ga bolele, komaj se je mogel še držati po konci.

„Ha, nečista zlota!“ je zamrmral, ozirajoč se na vse strani. — „Zbežali ste! Škoda, da ni ostal kateri od vas tukaj! Imel bi saj družčino v tej jami in pokazal bi mu, kje prezimujejo raki. Oj, paganje! Nakoljejo vas sedaj kakor goveda . . . Toda hrup postaja čedalje večji . . . Dobro bi bilo, ko bi bil prišel sam knez Jarema! . . . On bi vam dobro pogrel hrbtišča! Le hallakujte sedaj, saj bodo kmalo vrani in volkovi hallakovali nad vašimi trupli! Toda kaj je z Volodijevskim! . . . Vendar me je pustil samega! Pa ne čudim se mu, ker je lakomen krvi in pri tem še mlad. Sedaj, po tem pohodu pojdem ž njim tudi v pekel . . . On ni takšen, da bi zapustil prijatelja v sili . . . Ej! on je pravi sršen! Kar v trenutku je pičil one tri Tatarje! . . . Škoda, da nimam pri sebi one čutare z vinom, izpil bi jo tukaj na njegovo zdravje. Pa še tu me nekak mrčes grize v tej jami . . . Kaj je?“

Kriki in strel so se jeli oddaljevati proti onej strani, kjer je bilo polje in prvi gozd.

„Aha!“ zakliče Zagloba. Že jih držé za vratove. Niste jim vzdržali, pasji bratje! . . . Hvala bodi Najvišjemu!“

Krič se je oddaljeval čedalje bolj.

„Gotovo so jim noge prekratke“, momlja dalje plemič. Toda, že vidim, da bom moral še nekoliko počakati v tej jami. Še tega bi mi manjkalo, da bi me volkovi pohrustali. Najpoprej Bohun, potem Tatarji, a naposled volkovi! Pošlji o Bog, Bohuna na kol, potem ga daj volkovom za južino . . . s Tatarji pa se bodo naši že sami pobotali . . . Očividno jih ne mlatijo slabo . . . Mihael! . . . Volodijevski! . . .“

Pa klicanje Zaglobovo je ostalo brez odgovora in samo gozd je šumel; iz daljave pa je doleteval odmev kričanja Tatarjev.

„Mar se naj vležem in zaspim, ali kaj? Ne, hudiman, — to tudi ne kaže! Hej! Volodijevski!“

Toda potrpežljivost Zaglobova imela je biti izpostavljena še daljši poskušnji. Že je jelo svitati, ko se na cesti zopet zasliši topot konjskih kopit in za tem zabliščale baklje v lesnem mraku.

„Mihael! Tukaj sem!“ kriči plemič.

„Torej zlezite vèn, gospod!“

„Če pa ne morem“.

Volodijevski se vstavi z bakljo nad jamo ter podavši roko Zaglobi, reče:

„No, Tatarjev ni več! Zapodili smo jih še za oni prvi les“.

„Kdo je došel na pomoč?“

„Kušelj in Raztvorski zd vema tisoč jez-decev. Prišli so tudi moji dragonci“.

„Koliko je bilo teh paganov?“

„Tropa, broječa kakih dva tisoč mož“.

Hvala Bogu! Dajte mi kaj piti, ker sem popolnoma oslabeled“.

Dve uri poznej je Zagloba, nasiten in napojen, sedel zopet na sedlu sredi dragoncev Volodijevskega, poleg njega pa je jezdil mali vitez, njegov rešitelj.

„Ne vznemirjajte se“, reče Volodijevski, „da ne pridemo skupaj s kneginjico v Zbaraž. Dosti huje bi~~š~~še bilo, ko bi bila prišla v roke paganom“.

„Morda se Redzijan še vrne v Zbaraž?“ vpraša Zagloba.

„Ne, tega ne stori, ker mu zapró pot Tatarji, ki pojdejo kmalo za našim sledom. Vrh tega pa vtegne vsaki hip dospeti tudi Burlaj ter se vstavi pred Zbaražem, predno bo vtegnil Redzijan priti sem. Od druge strani od Konstantinova, pa gresta kan in Hmelnicki“.

„Ali res? V takem slučaju prideta Redzijan in kneginjica v njihove roke.“

„Nu, Redzijan ni toliko bedast, da bi se dal vjeti kozaškej ali tatarskej vojski med Zbaražem in Konstantinovem. Dokler še ti ne zavzamejo cest, ne bo mu pretežavno zmuzniti se jim. Jaz močno upam, da se mu steče po sreči“.

„Bog daj!“

„Zvit je ta fantin, kakor lisica. Vam ne manjka zvijače, pa on je še bolj premeten. Koliko smo si lomili glavo, da rešimo kneginjico; naposled so nam že roke upadle in evo, po njem se je vse zvršilo. On se bo sedaj zvijal kakor gad, ker mu pojde tudi za lastno kožo. Bodite preverjeni, da Bog čuva nad njo, ker jo je še ohranil doslej“.

Besede Volodijevskega nekoliko potolažijo Zaglobo; na to pa se zopet zamisli.

„Ali nisi vprašal Kušlja“, reče Zagloba čez nekaj časa, „kako se ima Skretuski?“

„Je sedaj v Zbaražu in tudi zdrav je, hvala Bogu! Prišel je z Zacvilihovskim od kneza Korickega“.

„Kaj mu naj povemo?“

„Ravno v tem tiči voz“.

„Saj sedaj še vedno misli, da so deklino zadušili v Kijevu“.

„Da, tako je“.

„Ali si povedal Kušlju, ali komu drugemu, od kod prideva?“

„Ne, nisem, ker sem si mislil, da je bolje, če se poprej posvetujeva“.

„Ljubše bi mi bilo, da molčimo o vsem tem podjetju“, reče Zagloba. „Bog obvaruj, da bi prišla zopet v kozaške ali tatarske roke, ker to bi vtegnilo Skretuskega res umoriti... Nova boleost bi mu znovič razdrapala posušene rane“.

„Stavim glavo, da jo je Redzijan srečno odpeljal“.

„Tudi jaz dam rad za to svojo glavo, toda... nesreča razsaja sedaj na svetu, kakor kuga... Bolje je, da molčiva ter prepustiva vse volji Božji“.

„Da, tako naj bo! Bojim pa se, da je Podbipeta že odkril to tajnost Skretuskemu“.

„Mar ga ne poznate? Zavezal se je z vi-težko besedo in to je za tega Litevca sveta stvar“.

Pri poslednjih besedah pride k njima Kušelj in skupaj jezdijo dalje. Pri žarkih vshajajočega solnca so se pomenkovali o javnih zadevah, o prihodu kraljevih vojsk v Zbaraž, katerim je zapovedoval knez Jeremija, o skorajšnjem dohodu kneza in o neizogibnej, pa strašnej vojski z mnogobrojno armado Hmelnickega.

III.

Volodijevski in Zagloba sta našla v Zbaražu kraljevo vojsko, ki je čakala sovražnika. Bil je tam tudi kraljevi dvorni točaj, dospevši tje od Konstantinova, gospod Lanckoronski, kaštelan Kameniški, ki je pokoril poprej vstajnike pod Barom in tretji poveljnik, gospod Firlej iz Dobrovnice; kaštelan belzki, gospod Andrej Serakovski, kraljevi tajnik; gospod praporšček Konecpoljski in gospod Prijemski, general topni-

čarstva, hraber vojak, izurjen zlasti o napadu utrjenih mest in trdnjav; ž njim je bilo tam deset tisoč mož kraljeve pomejne (kvartjanove*) vojske, ne prištevajoč k njej polkov kneza Jeremije, ki so že poprej stali v Zbaražu.

Gospod Prijemski je napravil na južnih strminah mesta in grada za reko Gneздо in dva ribnikoma močan tabor, katerega je utrdil po tujezemskem načinu, takó, da ga je bilo mogoče napasti samó od spredaj, ker sta branila hrbet ribnika, grad in reka. V tem taboru so nameravali poveljniki upreti se Hmelnickemu ter pridržati ga takó dolgo, dokler ne dospé kralj z vsemi svojimi močmi. Ali pa se je dal ta namen v primeri z močmi Hmelnickega tudi izvršiti? Mnogi so dvomili o tem in ta dvom tudi ni bil brez vzroka; v taboru je jela vreti mej poveljniki tiha nesloga. Poveljniki so le nehoté prišli v Zbaraž, pokorivši se s tem želji kneza Jeremije. Iz početka so se menili braniti pod Konstantinovem; ko pa se je razglasila vest, da knez prevzame poveljništvo samó takrat, če bo Zbaraž izbran za brambo, so vojaki takój najavili, da se nočejo drugje biti, nego v Zbaražu. Nobeni dokazi in prigovori niso mogli ovreči želje vojakov in poveljniki so razvideli, da bodo pri daljšem uporuh vsi vojaki od prvega

*) Pomejna ali „kvartjanova“ vojska so se imenovali v Poljskej oni oddelki, ki so dobivali četrth del dohodkov iz kraljevih imetij.

do poslednjega zbežali pod prapore Višnjevekega. Bil je to **jeden** onih turobnih, v tem času čedalje pogostejše se ponavljajočih slučajev vojaške razvajenosti, iz katerega so nastajali prepiri mej poveljniki in nesposobnost za vojevanje, kar je bilo toliko nevarnejše sedaj, ko je mogočnost Hmelnickega čedalje bolj naraščala, zlasti od poslednje zmage pod Pilavicami.

Regentje so toraj morali odriniti pod Zbaraž, kjer bi imela kraljeva oblast priti v roké Višnjevekega, ker samó njega je hotela vojska ubogati in boriti se pod njegovim znamenjem. Toda sedaj, ko se je to godilo, še tega znamenitega vojaka ni bilo v Zbaražu; zato je tudi v vojski vladala velika zmešnjava. Vsem je bilo že znano, da gresta Hmelnicki in kan k Zbaražu z vsemi svojimi močmi, kakoršnih še niso videli od časa prihoda Tamerlana. Čedalje turobnejše novice so dohajale v tabor, kakor zlobne ptice ter oslabljale junaštvo vojakov. Bilo se je celó bati, da strah, podoben pilaveškemu, ne bi razprašil tega perišča vojakov, ki je še zapiral Hmelnickemu pot v srcé ljudovlade. Poveljniki so izgubljali glave. Nasprotujoče si njihove naredbe se niso izvrševale, ali pa le z nejevoljo. Jeremija jedini je še mogel odvrniti nevarnost, ki je visela kakor na lasu nad taborom in deželo.

Zagloba in Volodijevski, dospevša s Kušljem, sta bila takoj kakor v vrtincu. Komaj sta se

vstavila na majdanu, že so ju obkolili tovariši raznih praporov, povprašujoč ju po novicah. Ko so ugledali vjete Tatarje, je takoj náda stopila v srcá radove Inežev. „Ha, ha! Pograbili so vas!“ klicali so vojaki. „Bog je dal zmago!“ so ponavljali drugi. „Tatarji so tukaj in Burlaj ž njimi!“ klicali so tretji. Orožje v roké, gospôda! Na okope!“ Vest o Kušljeveji zmagi se je v jedne minuti raznesla po taboru; kmalo se je zbrala ogromna drhal naroda okrog jetnikov. „Posekajte jih! Na kole ž njimi!“ so kričali vojaki. Vprašanja so se vsipavala kakor toča na Kušlja, ki pa ni hotel odgovarjati ter šel nemudoma v stanovanje kaštelana belzkega. Volodijevskega in Zaglobo pa so pozdravljali znanci „ruskih“ praporov; pa tudi ona sta se jim izvijala kolikor sta mogla, hoteč se hitro sniti s Skretuskim.

Našla sta ga v gradu in pri njem starega Zacvilihovskega, dva duhovnika tamošnjih Bernardincev ter gospoda Longina Podbipeto. Zagledavši Skretuski Zaglobo in Volodijevskega je nekoliko obledel ter zatisnil oči; premnogo spominov sta mu zbudila v duši ta dva človeka, tovariša njegove nesreče. Toda mirno pozdravi stara znanca; vesel ju je bil, sprašujoč ju, kje sta bila zadnje tedne ter bil zadovoljen s prvim primernim odgovorom . . . Smatrajoč kneginjico za mrtvo, si že ničesar več ni želel, ničesar pričakoval; niti najmanjša slutnja se mu ni mogla

vriniti v njegovo pobožno dušo, da bi vtegnila biti ta dolga njuna odsotnost ž njo v kakej zvezi. Vrh tega nista ni Volodijevski niti Zagloba odkrila te tajnosti, dasi je gospod Longin meril sedaj jednega, sedaj družega s poizvedljivim pogledom ter vzdihal in vrtel se na mestu, hoteč čitati na njunih licih vspeh njunega potovanja. Pa oba sta imela preveč opraviti s Skretuskim, katerega je Volodijevski le objemal in poljuboval. Kar srce se mu je trgalo pri pogledu na zvestega, starega prijatelja, ki je toliko pretrpel, toliko prestal in toliko zgubil, da je naposled življenje zgubilo zanj vso vrednost.

„Evo, pa smo zopet skupaj“, dejal je Volodijevski; „dobro se ti bo godilo mej nami. Tudi vojska nastane, kakoršne še doslej ni bilo. Z njo vred pa dospó radost in nade, ki razveseljujejo vsakega pravega vojaka. Da bi ti le Bog poslal potrebnega zdravja, pa boš zopet vodil v boj hrabre svoje huzarje“.

„Hvala Bogu, sedaj sem popolnoma zdrav in prav ničesar več si ne želim“, odvrne Skretuski.

Bil je sedaj res že popolnoma zdrav. Mladost in krepka njegova narava ste premagali njegovo bolezen. Močno pa je shujšal; v njegovej bradi in laséh pa se je kazalo čedalje več belih nitij. Res da je postal jako malobeseden; toda rad je poslušal pogovore o davnih dogodkih in vojski. Svojo službo je ljubil iz izvrševal kakor

vsaki drugi vojak. V gradu, mestu in taboru niso govorili o drugem nego le o vojski. Stari Zacvilihovski je skrbno povpraševal po Tatarjih in po Burlaju, katerega je dobro poznal.

„Ej, hraber vojak je“, je dejal, „in žal, da se s prostaki vred punta proti svojej domovini! Skupaj sva služila pod Hocimom; — bil je takrat še mlad ter obetal postati nenavaden človek“.

„On je vendar Zadneprovčan in Zadneprovcem načeluje“, je dejal Skretuski. „Kakó da pride sedaj od južne strani, od Kamenca?“

„Brž ko ne mu je Hmelnicki nalašč tam odločil zimovišče“, odvrne Zacvilihovski, „ker je ostal za Dneprom Tuhaj-bej, ki ga ima na piki že od davna. Nihče tudi ni poklal toliko tepsov nego Burlaj . . .“

„A sedaj bo njihov zaveznik“.

„Brez dvojbe“, odvrne Zacvilihovski. „Taki časi so sedaj! Toda sedaj bo čuval nad njima sam Hmelnicki, da se ne požreta kakor dva psa“.

„Kedaj se jih nadejate, oče?“ vpraša Volodijeyski.

„Vsacega dné. Pa kedo mora vedeti to? Poveljniki bi imeli pošiljati na četovanje jedno četo za drugo, toda prav nič jim ni mar za to. Komaj sem jih naprosil, da so poslali Kušlja proti jugu in brata Piglovskaja k Čolhanskemu Kamnu. Celó sam sem hotel iti, pa kakó, ker imamo vedno posvetovanja. Da bi vsaj kmalo

prišel knez Jeremija, ker drugače nas brez dvojbe doletí taka sramota, kakor pod Pilavicami“.

„Videl sem vojake, ko sem šel čez majdan“, reče Zagloba, „pa zdi se mi, da je mej njimi več tepcev nego pametnih mož“.

„Kaj govorite, gospod?“ odvrne starec. „Ne trdim, da bi vam manjkalo poguma, — dasi sem bil v prejšnjem času drugačnega mnenja — toda ti vitezi so najizbranejši vojaki poljske ljudovlade. Samó dobrega poveljnika jim je treba. Kameniški je dober rokoborec, toda nesposoben za vojskovodjo; Firlej pa je že star. Kar pa se tiče starega dvornega točaja, se je že skazal pod Pilavicami skupno s knezom Dominikom. Ni čudotorej, da jih vojaki nočejo slušati. Vojak raje prelije svojo kri, če vé, da ne umre brez potrebe . . . Evo, tudi sedaj, namesto da bi mislili na obleganje, se raje prepirajo, na katero mesto bo kedo šel“.

„Kaj, ali imajo dovolj živeža?“ vpraša nemirno Zagloba.

„Tudi tega ni toliko, kolikor ga je treba. Če bo obleganje trajalo nad jeden mesec, bomo primorani vreče in kamenje pokladati konjem“.

„Še je čas misliti na to“, omeni Volodijevski.

„Pa idite gospod in povejte jim! . . . Da bi le Bog kmalo poslal k nam kneza“.

„Niste vi sami, ki zdihujete po njem“, odvrne Longin.

„O znano mi je to“, odvrne starec. „Poglejte samo na majdan. Vsi sedé pri okopih ter se s skrbjo ozirajo proti Staremu Zbaražu; drugi zopet plezajo na stolpe, in če kedo zakriči: „Že gre!“ pa kar noré veselja. Žejen jelen ne hrepeni tako po vodi, nego mi po njem. Dobro bi bilo, da bi prišel vsaj s prihodom Hmelnickega, toda zdi se mi, da se je morala pripetiti kaka ovira . . .“

„Midva tudi cele dneve moliva, da ga Bog kmalo pošlje“, reče jeden navzočih Bernardincev.

Te želje vojakov imele so se kmalo uresničiti, dasi so družega dné prišle še slabejše novice. Dné 8. julija, v četrtek, je nad mestom razsajala strašna nevihta. Dež je lil kakor iz vedra; dokaj naprav je odnesla voda. Reka Gnezna in ribniki so stopili čez bregove. Na večer je udarila strela v prapor pešcev kaštelana Belckega ter ubila nekoliko ljudi. Vsi so smatrali to za zli predpomen, za očitno znamenje jeze božje; pa to tem bolj, ker je poveljnik Firlej bil kalvinist. Zagloba je svetoval, naj takoj pošljejo k njemu deputacijo, tirjajoč, naj nemudoma sprejme katoliško vero, da Bog ne pošlje nad vojsko še večih nesreč. Mnogi so se strinjali s tem predlogom . . . toda deputacije niso poslali. Pač pa je vojakom še bolj upadel pogum. Tudi nevihta je razgrajala brez prestanka. Nasipi, dasi utrjeni s kamenjem in koli, so se tako razmočili, da so se topovi jeli pogrezovati. Morali so polagati

deske pod kolesa. V globokih kanalih je šumela voda; veter pa je podil od vshoda neprestano nove oblake. Vse je zbežalo v mesto, le nekaj vojakov je ostalo v taboru. Ko bi bil v tem času dospel Hmelnicki, bi bil dobil tabor brez boja.

Druzega dné je burja nekoliko poglela, le dež je še škropil ves dopoldan. Okolo pete ure popoldne pa je veter razpodil oblake in na jasnem nebu se je zažarila prekrasna sedmobarvna mavrica, katere jeden konec se je upiral ob Stari Zbaraž, z drugim pa se je zdelo, da srka vlago iz Črnega lesa. Pri pogledu na to prikazen je stopila znovič nada v srca vojakov. Vojaki so se jeli vračati v tabor, kjer so splezali na nasip, da se vesele te mične prikazni. Volodijevski je stal z drugimi na robu prekopa ter zaslonivši si oči z roko, pozorno gledal v daljavo. Naposled zavpije:

„Vojska gre! Vojska!“

Po teh besedah je nastala zmešnjava, kakor bi vihar zagugal drhal ljudi, na kar je nastal trušč in hrup. Beseda: „Vojska gre!“ je preletela, kakor pšica od jednega konca tabora do drugega. Vojaki so se jeli zbirati v tolpe in popenjati se na nasipe; vsi so si pokrivali oči z rokami ter pridrževaje sapo, gledali v daljavo. Izpod sedmobarvnega stola se je res jelo nekaj gugati in pomikati naprej; negotovost je kmalo zginila in v daljavi si razločno videl prapore,

za njimi pa cel gozd kopij. Iz prsij vseh razlegal se je radostni klic:

„Jeremija! Jeremija! Jeremija!“

Vsi so se razveselili in plakali veselja. Nekateri so peš, drugi pa na konjih hiteli naproti bližajočej se vojski.

„Naš rešitelj! Naš oče! Naš vojskovodja!“ so klicali zbegani vojaki.

Dozdevalo se ti je, da je Hmelnicki že premagan. Skretuski stoječ poleg gospoda Longina na nasipu, je spoznal že od daleč svoj prapor, ki ga je zapustil v Zamostju in rumeno njegovo lice je zarudelo veselja. Knežji polki so se vedno bolj tližali, samo kakih tisoč korakov so še bili oddaljeni od tabora. Naposled so prihiteli tudi poveljniki na nasip, da bi gledali slovesni prihod knezove vojske. Prišli so tudi poveljniki in drugi častniki poljskih in tujezemskih praporov; vsem je sijala radost z obličja. Posebno pa se je še veselil gospod Lanckoronski, bolji vitez, nego vojskovodja; stegnil je bulavo proti prišedšej vojski ter rekel glasno, da so ga vsi slišali:

„Evo, tam je naš glavni poveljnik; jaz mu prvi prepustim vso svojo oblast“.

Knezovi polki so začeli dohajati v tabor. Vseh je bilo okoli tri tisoč mož, ki pa so imeli več veljave, nego deset tisoč drugih, ker so bili znani zmagovalci pri Pogrebišči Nemirovi, Mah-

novki in Konstantinovu. Za njimi so se pomikali z velikim trdom topničarji gospoda Vurclja, ki so peljali sè seboj štiri topove za metanje karteč, dva velika in šest krogloškropilk. Knez sè spremstvom je prišel na večer po solnčnem zahodu. Vse, kar je bilo živega, mu je hitelo naproti, noseč v rokah goreče baklje in svetilnice ter obkolili knezovega konja, da ni mogel naprej. Vsaki bi bil rad pristopil ter poljubil rob knezove obleke. Vojaki domačih, pa tudi tujezemskih krdel, radujoč se knezovega prihoda, so obljubili služiti mu jedno tretjino leta brezplačno. Klicov „živijo“ ni bilo konca ne kraja. Nastopi prijeten večer. Nebo se je zjasnilo in zalesketalo na mirijade zvezd. V onem trenutku, ko se je Lanckoronski približal knezu, da mu izroči svojo bulavo, je jedna zvezda vtrnila se od nebesnega oboka proti Konstantinovu, od koder ima dospeti Hmelnicki, ter naglo ugasnila.

„To je zvezda Hmelnickega“, so kričali vojaki. „Čudež, čudež, očitno znamenje! Živijo Jeremija, zmagovalec!“

Tisoč glasov je ponovilo ta krik. V tem hipu kaštelan kameneški mahne z roko in hipoma vse utihne.

„Kralj mi je dal bulavo“, reče, stopivši h knezu Jeremiji, „toda jaz jo izročam v tvoje sposobnejše roke; slavni zmagovalec, ter hočem prvi slušati tvoje ukaze“.

„In midva ž njim vred!“ ponovita še ostala dva poveljnika. Vsi trije molijo svoje bulave knezu, ki pa se umakne na stran ter odvrne:

„Niste od mene prejeli svojih znamenij, torej jih tudi ne bom jemal od vas“.

„V tem slučaju pa bodi tvoja bulava načelnica našim“.

„Živijo Višnjevecki! Živijo poveljniki!“ so kričali vojaki. „Skupaj hočemo živeti in umreti!“

V tem hipu knezov žrebec dvigne glavo, strese pobarvano grivo ter močno zarezgeta in vsi konji zarezgetajo za njim z jednim glasom. Vojaki so smatrali to za dober pomen. V srcih vojakov se je vnela želja po vojski; starašine so dvignili svoje sablje, pritrjevajoč vojakom, ki so hiteli na nasipe ter pretili s pestjo proti oni strani, od koder ima priti sovražnik.

„Pridite sedaj, pasji sinovi, najdete nas pripravljene!“ so klicali. „Gostoljubno vas hočemo sprejeti“.

To noč nihče ni spal v taboru. Vso noč so odmevali kriki ter švigale semtertja svetilnice in baklje.

Proti jutru dospe s četovanja od Čolhanskega Kamna kraljevi tajnik Serakovski, ter prinese novico, da je sovražnik samo pet milj od tabora. Četa se je morala bojevati z veliko tropo ordincev. V tem boju sta poginila oba Oleksiča Manjkovska in nekoliko drugih odličnih častnikov.

Vjetniki so trdili, da gresta za njimi kan in Hmelnicki z vso močjo. Vojaki v taboru so se ves dan pripravljali na brambo. Knez, prevzemši brez daljšega obotavljanja glavno poveljništvo, je jel urejevati vojsko, odkazovaje vsakemu, kje ima stati, kako se braniti in prihajati drugim na pomoč. V tabor se je vrnil potreben red; točnost je nadomestila poprejšno zmešnjavo. Do večera je bil vsak na svojem mestu. Straže, razpostavljene pod taborom, so poročale vsaki hip, kaj se godi po okolici. V bližnje vasi poslani služabniki so zbirali hrano in krmo, kolikor je je bilo le dobiti mogoče. Vojaki, stoječi na nasipih, so se veselo pogovarjali, zatrjujoč, da so pripravljeni vsaki hip začeti boj. Noč je minila brez vznemirjenja. Proti svitu se je začelo na strani pri Višnjevcu nekaj črniti. V mestu je začelo bítí plat zvona in vojaški rogovi so žalostno zatrobili ter spravili vso vojsko na noge. Polki pešcev so stopili na nasipe, jezdecí pa so zavzeli predore, pripravljeni na prvo znamenje spustiti se v napad. Čez vso dolžino okopa se je dvigal kviško dim prižganih lunt. V tem hipu se pokaže na nasipu knez na svojem belem žrebcu. Imel je na sebi srebrn oklep, toda brez čelade. Ni najmanjšega nemira ni bilo videti na njegovem licu, nasprotno bil je vesel, da malo-kedaj tako.

„Imamo goste, gospodje! imamo goste!“ je ponavljal, jezdé po nasipu.

Mej vojaki je bila tišina. Mej tem se je sovražnik približal nasipu, da ga je bilo moči videti s prostimi očmi. Ni še bil Hmelnicki, niti kan, marveč poizvedna četa, broječa trideset tisoč Tatarjev, oboroženih z loki, puškami in sabljami. Zajevši onih petnajst sto hlapcev, ki so bili šli po hrano, so se valili kakor gosta lava od Višnjevca; potem raztegnivši se v dolg polumesec, začeli so se pomikati na nasprotno stran k Staremu Zbaražu.

Prepričavši se, da so zavezniki Hmelnickega, je knez zapovedal jezdecem planiti na nje z nasipa. Polki so jeli rojiti kakor čebele iz panja. Kmaló se je napolnila ravan z jezdecí in pešci. Od daleč si lahko opazil stotnike z buzdovanom v roki, ki so dirjali okrog praporov ter uvrščevali jih v bojní red. Od tatarske vojske sta jim dirjala naproti dva polka, na katera planejo takoj lahki jezdecí pod poveljništvom rdečega Veršulja, pod katerim je poskakoval konj kakor znorel . . . Nebo je bilo prozorno in čisto, nikjer ni bilo videti oblacka. Vse bojišče si lahko opazoval kakor na dlani.

V tem trenutku se je jel bližati od strani Starega Zbaraža knezov tabor, ki ni vtegnil dospeti prvi dan z vojsko. Sedaj je hitel na vso moč, ker se je bal, da ne bi ga Tatarji zajeli v prvem napadu. In res ni všel njihovim očem, ker takoj je dolgi polumesec zdirjal skokoma proti njemu. Jel se je razlegati krik:

Allah! Allah! Veršuljevi prapori so se zakadili kakor vihar tovarišem na pomoč.

Toda Tatarji so ga prehiteli. Opasavši tabor s črnim pasom, so se obrnili proti Veršulju, hoteč tudi njega zajeti. Sedaj si mogel opaziti Veršuljevo izkušnost in točnost njegovih vojakov. Videč, da jih Tatarji obkoljujejo od desne strani, se razdele na tri oddelke ter planejo na vse strani; potem še na štiri, pa na dva oddelka in sovražnik je moral vsaki hip obračati se drugam, ker pred seboj ni imel nikogar, pač pa so mu že razdirali krila. Še le po četrtem manevru so se vdarili, toda Veršulj je udaril z vso močjo na najslabejše mesto, raztrgal črto ter kmalo stal sovražniku za hrbtom. Sedaj pa je pustil Tatarje za seboj ter hitel na vso sapo k taboru, ki je bil v nevarnosti, ne meneč se za to, da se mu Tatarji zaletavajo v hrbet.

Stari vojaki, gledajoč z okopov, so se samo čudili izurjenosti Veršulja, roke si meli in glasno odobravalj njegovo ravnanje.

Mej tem je Veršulj, zaletevši se v podobi zagojzde v tabor opasujoče Tatarje, pretrgal še to vrsto, in kakor bi trenil, prodril v središče. Sedaj je namesto dveh bitek zavrela jedna, pa toliko besnejša. Sredi ravani je tabor kakor premakljiva trdnjavica spuščal gost dim ter bljuval ogenj — okrog njega pa je gomazelo mravljišče Tatarjev kakor tolpa gladnih kobilic ter konj, dirjajočih brez jezdecev. Slišal se je

šum, krik in strel samokresov in pušek. Mali tabor se je močno branil, pričakujoč, da mu dojde dovolj velika sila na pomoč, večja od Veršuljeve.

In res, kmalo so zamigljali na ravani ru-deči ovratniki dragoncev Kušlja in Volodijevskega. Prišedši do tatarskega središča se zakadi va-nj kakor v črn gozd, da delj časa ni bilo ničesar videti, samo hallakovanje je postalo še mnogo večje. Vojaki so se čudili, čemu knez, ki je takó izkušen poveljnik, ne pošlje obležencem nemu-doma dovolj velike pomoči. Pa knez je le odlašal, hoteč pokazati vojakom, kako pomoč jim pošlje. Ogenj v taboru je slabel, brez dvojbe že nabi-jati niso imeli časa, ali pa so se puškine cevi preveč razgrele, da jih ni bilo več moči držati v roki. Nasprotno pa je čedalje glasneje odmeval krik Tatarjev; zato knez da znamenje, in trije prapori huzarjev, — jeden njegov pod poveljništvom Skretuskega, drugi staroste krasnostavskega, tretji pa kraljevi pod vodstvom Piglovskega — odrinejo iz tabora na borišče. Zagnavši se na Tatarje so mahoma raztrgali njih verigo, raz-pršili jih kakor prah in podili k nasproti leže-čemu gozdu za četrť ure od tabora. Mej tem pa je knezov tabor sredi radostnih klicev in gromenja topov došel srečno za nasipe.

Tatarji znajoč, da gresta za njimi kan in Hmelnicki, se niso dali odpraviti tako kmalo. V kratkem se prikažejo znovič ter začnejo zase-

dati ceste, poti in bližnje vasi, iz katerih so se kmalo dvigali stebri črnega dima proti nebu. Dokaj njihovih borilcev se je približalo okopom, na katere so se vsipavali takoj posamezno in tolpoma knezovi in „kvartjanovi“ vojaki, zlasti tatarskih, valaških in dragonskih praporov.

Versulj se ni mogel udeležiti teh malih bojev, ker je ležal močno ranjen v šotoru. V bitki je dobil šest malih ran v glavo. Zato pa je šel namesto njega Volodijevski. Borba se je vršila do večera, na katero so pešci in vitezi veljavnejših praporov zrli iz tabora kakor na gledišče. Podili so se torej vzajemno, trčili skupaj v tropah ali posamezno ter lovili žive vjetnike. Ko je Volodijevski koga vjel in odpeljal, vrnil se je znovič; rdeči njegov plašč je švigal semtertje po borišču, da ga je naposled pokazal Skretuski kot nekako posebnost Lanckoronskemu, ker je pobijal Tatarje kakor muhe. Zagloba, stoječ na skali, ga je glasno hvalil in spodbujal, ne brigaje se za to, da ga radi daljave ne more slišati.

„Glejte, gospodje!“ je klical navzočim vojakom, „jaz sem ga učil sukati sabljo! . . . Ako Bog da, bo kmalo prekosil še mene samega . . .“

Mej tem je solnce zašlo in borilci so se jeli polagoma umikati z borišča, na katerem so ostala sama konjska in človeška trupla. V mestu je začelo zvoniti „angeljevo česčenje“.

Noč je jela razgrinjati svoja krila toda tema ni nastopila, ker so svetili naokrog požarji požganih vasi po okolici. Tolpe ptic so se dvigale iz goščav in ribnikov ter preplaščene kričale po zraku. Živina v taboru, osupnena po nenavadnej prikazni, je žalostno mukala.

„Ni mogoče“, so govorili v okopu stari vojaki, „da bi bila ta tatarska četa zanetila vse te ognje; gotovo se bliža sam Hmelnicki s Kozaki in vso tatarsko vojsko.“

Niso se motili. Gospod Serakovski je že poprejšnega dne donesel novico, da kan in Hmelnicki nista daleč za prednjo stražo. Vsi vojaki so čakali na nasipih; mestni prebivalci pa na strehah in stolpih. Ženske so ihtele po cerkvah, stegajoč roke k najsvetejšemu zakramentu. Prihod groznega sovražnika je napolnoval srca vseh sè strahom in grozo.

Ni bilo treba dolgo čakati. Ni se še popolnoma stemnilo, ko se prikažejo na obzorju prve trope Kozakov in Tatarjev; za njimi pa se je pomikal črn teman oblak, kakor kak premičen gozd, ki se je bližal Zbaražu. Zaman so si vojaki v taboru prizadevali, da bi dogledali konec teh dolgih vrst. Kakor daleč je oko segalo, je gomazelo ljudi in konj. Šli so kakor kobilice, ki pokrijejo celo okolico. Za četrto milje od tabora se vstavijo ter začnejo prižigati ognje.

„Vidite ognji!“ so si šepetali vojaki. „Glejte vendar koliko jih je!“

„Jezus Marija!“ reče Skretuskemu Zagloba. „Dasi sem levje narave in ne poznam strahu, vendar bi raje imel, da bi vse pobral hudir do jutra. O koliko jih je! . . . Bržčas celo v Jozefatovej dolini ne bo več gnječe, nego se je tukaj nagnalo skupaj teh psov. Povej mi, kaj vendar hočejo od nas? Čemu ne ostanejo doma, ne obdelujejo zemlje in opravljajo tlake? Smo mar mi krivi, da nas je Bog vstvaril plemiče, njih pa kmete, ukazavši jim, naj bodo naši podložniki! . . . Pfuj! kar jeza me grabi! Dober človek sem, toda naj ne razdražijo prezgodaj moje potrpežljivosti. Preveč so imeli svobode, preveč hruha, pa so se namnožili, kakor miši v skednju in sedaj se zaganjajo v mačke . . . Počakajte pobalini, čaka vas tukaj maček z imenom Jarema, ki vas bo slavno pogostil, pa tudi Zagloba vam ničesar dolžan ne ostane . . . Kaj mislite, ali ne bodo hoteli sprejeti pogodeb? Ko bi pokazali toliko pokorščine, znali bi jim še pustiti življenje – kaj? Mene vznemirja samo jedna stvar: če imamo dovolj hrane? Hej, zlod jih vzemi, že zopet požar! . . . Povsod so videti le ognji in ognji! . . .“

„Kaj pravite, gospod, o pogodbah! . . .“ odvrne Skretuski, „ko pa mislijo, da nas že jutri dobe vse žive v svoje roke“.

„Toda ne dobe? kaj?“ vpraša Zagloba.

„Kakor je Božja volja! Na vsaki način jim to ne pojde tako labko, ker je knez pri nas“.

„O kako si me potolažil! Toda tu ne vprašamo, ali nas dobe drago ali po ceni; najbolje bi še bilo, da bi nas ne dobili“.

„Za vojaka to ni mala tolažba, ako vé, da ne izpostavlja zaman svojih prsij sovražnikovi krogli“.

„Gotovo, gotovo!“

V tem hipu se približata Podbipeta in Volodijevski.

„Pravijo, da je prišlo Tatarjev in Kozakov nad pol milijona“, reče Longin.

„Da bi se vam jezik posušil“, zakriči Zagloba. „To je kaj prijetna novica“.

„Pri napadu jih je lože sekati, nego na bojnem polju“, odvrne prijazno Longin.

„Ker sta se naš knez in Hmelnicki srečala, pač o pogodbah ni več govoriti“, reče Volodijevski. „Ali gospod, ali pa nič . . . Jutri napoči za nas sodnji dan! . . .“ dostavi mencaje si roke.

Mali vitez je imel prav. Ves čas, odkar je, trajala vojska, nista si še stala ta dva leva v boju nasproti. Jeden je pobijal hetmane, drugi — mogočne atamane kosaške; zmagoval je jeden, zmagoval drugi ter delal sovražniku strah. Že družega dné ima se pokazati, kdo bo zmagal? Lahko si je bilo misliti, da bo vojska mej tema dvema sovražnikoma dolga in besna. Pod knezovimi prapori je stalo samo petnajst tisoč vojakov, če prištejemo k temu taboriščne služabnike;

za kmetskim vojskovodjem pa je šla nebrojna tolpa prostakov, živečih med Azovskim morjem, Donom, tja do izliva v Donavo. Z njimi je prišel še kan na čelu svoje krimske vojske. Prišli so Niževci in prostaki iz vseh kotov Ukrajine; prišli Čerkezi, Valahi, silitrijski in rumeljski Turki; dà, mej njimi še več tolp Srbov in Bolgarov. Zdelo se ti je, da gledaš novo preseljevanje narodov, ki drye na zapad, da tam zasedejo novo zemljo, da si vstvarijo novo državo.

Taka je bila razlika moči teh dveh borilcev... perišče proti sto tisočem, otočič proti morju. Marsikatero srce je radi tega bilo strahu in ne samo v mestu, marveč v vsej ljudovladi so zrl na ta okop, obkoljen od divjih bojevnikov, kakor na grob hrabrih vitezov in velikega njihovega vojskovodje.

Tega prepričanja je bil tudi Hmelnicki... Niso se še do dobrega razgoreli ognji — že se je pokazal pred okopom Kozak — poslanec, ki je mahal z belim praporom, trobil in kričal, naj ga pusté na nasip.

Prišle so straže ter ga takoj zgrabile.

„Pridem od hetmana h knezu Jaremi“, reče jim, ko so ga peljali sè seboj.

Knez je še sedel veselega lica na svojem konju. Kozak — poslanec ni mogel govoriti, noge so se mu tresle pred knezom, da si ni bil boječ ter prišel sem kot poslanec.

„Kdo si?“ vpraša ga knez-vojvoda, vpraševan svoj mirne oči.

„Jaz sem stotnik . . . Sokol . . . od hetmana“.

„Kaj poveš dobrega?“

Stotnik se začne priklanjati knezu do stremen.

„Oprosti, vladika! kar mi je ukazano, to ti moram povedati — jaz nisem kriv tega“.

„Le pogumno povej!“

„Hetman mi je naročil, naj vam povem, da je prišel na gostijo v Zbaraž in vas jutri obišče v gradu“.

„Povej mu, da ne jutri, marveč že nocoj imamo gostovanje v gradu“, odvrne knez.

Uro poznej so zagromeli na napitnice topiči in se oglasili radostni živijo-klici. Vsa okna v gradu so bila razsvetljena. Kan, zaslišavši strel, glasove tromb in kotlov, je stopil ven pred šotor in ž njim vred tudi njegovo spremstvo: kakor kanov brat Nuradin, sultan Galga, Tuhaj-bej in mnogo drugih zamorcev. Naposled pošlje po Hmelnickega.

Hetman, dasi že nekoliko vinjen, pride nemudoma in priklanjajoč se do pasu, čaka vprašanja.

Dolgo časa je zrl kan na grad, ki se je lesketal v daljavi, kakor velikanska svetilnica ter lahko kimal z glavo. Naposled se pogladi z roko po redkejši bradi ter pokaže s prstom na iskrece šipe:

„Kaj imajo tam?“ vpraša.

„Najmogočnejši car!“ odgovori Hmelnicki, „tam se gostuje knez Jeremija“.

„Gostuje?“ vpraša kan ves zamišljen.

„Dà, jutrajšnja trupla se danes še gostujejo“, odvrne hetman.

Mej tem na gradu znovič zagrome streli in zadone živijo-klici, da jih je celo kan slišal.

„Bog je jeden!“ reče kan. „Lev tiči v srcu tega gjavra (psa)“.

Po kratkem molčanju še doda:

„Raje bi imel njega za zaveznika, nego tebe“.

Hmelnicki se vstraši. Drago je plačal tatarsko prijaznost, pa še sedaj se ni smel zanašati na svojega zaveznika.

„Veliki monarh!“ odvrne Hmelnicki. „Knez Jarema je tvoj osebni sovražnik. On je vam Tatarjem vzel Zadneper; on je ubite zamorce, kakor volke obešal drugim na strah po drevesih; on je hotel iti na Krim z ognjem in mečem“.

„Ali mar vi niste delali škode v deželi?“ vpraša kan.

„Tvoj suženj sem“.

Zasanele ustnice Tuhaj-beja so jele dregetati. On je imel med Kozaki smrtnega sovražnika, ki mu je posekal vso vojsko in toliko, da ni vjel živega njega samega . . . Njegovo ime mu je sedaj sililo na usta z neukrotljivo željo po maščevanju“.

„Burlaj! Burlaj!“ so šepetala njegova usta.

„Pa sta vendar že minulega leta po najvišjem kanovem ukazu lila vodo na meče“, odvrne Hmelnicki.

Novi odzdrav grajskih topičev pretrga daljši razgovor . . . Kan stegne roko ter načrta ž njo polukrog, objemajoč grad, mesto in nasip.

„Jutri mora biti vse to moje!“ reče, obrnivši se k Hmelnickemu.

„Da, jutri vsi ti tam pocepajo“, odvrne Hmelnicki, priklanjajoč se kanu do pasu, in smatrajoč dogovorov za končan, otide.

Kan se zavije v svoj kunjin kožuh. Obrnivši se k okopu, reče:

„Pozno je že! . . .“

Navzoči Tatarji se začnejo po vrsti priklanjati kanu, ki otide počasi nazaj v svoj šotor, ponavljajoč potoma:

„Bog je jeden!“

Mej tem je šel tudi Hmelnicki v svoje stanovanje ter govoril potihoma:

„Dam ti grad, mesto in plen, toda Jareme ti ne dam za nobeno ceno, dasi bi bilo treba plačati ga z glavo“.

Gostovanje v gradu je trajalo še dalje.

V taboru so splošno pričakovali napada. In res, drugo jutro se napotijo tolpe prostakov, Kozakov, Tatarjev in drugih divjih bojevnikov, ki so prišli s Hmelnickim k nasipom, podobni črnim oblakom, ki se vale na gorski ščit. Vojaki, ki so se že prejšnjega dne zaman trudili sešteti

ognjišča, so sedaj kar odreveneli od morja glav, gugajočega se pred njimi. Pa ni še bil to pravi napad, marveč ogledovanje sovražnikove vojske in tabora. Kakor nakopičen morski vâl, katerega podi veter iz daljave, pridrvi, vspne se po koncu, udari z gromom in se potem umakne v daljavo, tako so udarjali tu in tam tudi oni, kakor bi poskušali, kakšen bo upor, kakor hoteč se prepričati, če se svojo prikaznijo, sè svojim številom, ne preplašijo sovražnika, da se niti branil ne bode. Večkrat se oglasi strel iz topov in kroglice so začele gosto padati v tabor. Ob jednom se je prikazala na nasipih procesija z najsvetejšim Zakramentom, da bi navdihnila s pogumom otrpnelo vojsko. Duhovnik Muhovecki je nosil zlato monštranco, držeč jo z obema rokama nad lice. Po nasipu se je jela širiti vonjava kadila, ki so ga zažigali v kadilnicah pred duhovnikom, hodečim pod baldahinom. Pri njem sta šla druga dva, podpirajoč ga z rokami, huzarski kaplan Jaskolski, slaven in v vojaških rečeh izveden mož, pa Bernardinec Žabkovski, tudi bivši vojak, orjaške postave, ki se je glede moči moral umakniti samo gospodu Longinu. Baldahin so nosili štiri plemiči, mej katerimi je bil tudi Zagloba. Vsi navzoči so se pobožno odkrili; Muhovecki pa je časih dvignil monštranco in oči proti nebu ter zapel pesem: „Pred tem velikim Zakramentom“. Odpevala sta mu dva močna glasova Jaskolskega in Žabkovskega; za njima je

pela vsa vojska. Globoki bas topov je spremljal petje; časih je topova krogla frčala besno nad baldahinom ter se knezu pred nogami zarila v zemljo. Zagloba, to slišati, je vsikdar strepetal ter stiskal k sebi drog; posebno ga je bilo strah takrat, kedar je procesija radi molitve stala na mestu. Zagloba je postajal vedno bolj rudeč, duhovnik Jaskolski se je večkrat ozrl po topničarjih, naposled pa zagodrnja: „Tepci! Kokoši naj bi šli posajati na jajca, ne pa streljati s topovi!“ In res so imeli slabe topničarje Kozaki; nobena krogla ni zadela svojega cilja. Mej tem pa se je tudi borba že začela okrog nasipov. Knezovi vojaki, osrčeni po procesiji, so se hrabro bili. Naposled se Tatarji vtrudijo ter odstopijo od nasipov. Bilo je videti, da je Hmelnicki čakal na prihod svojega tabora ter sklenil se čvrsto lotiti oblegovanja . . . Pričakovani tabor je dospel še le drugi dan. Ž njim so prišle še nove moči, namreč ponosni zaporožki pešci, po junaštvu enaki turškim janičarjem, za naskok pa tudi dosti sposobnejši od prostakov in Tatarjev.

Spomina vredni dan 13. julija ste se obe vojski živo pripravljali na boj; nikake dvojbe ni bilo, da kmalo nastopi napad. V kozaškem taboru so že od svita ropotali kotli in bobni; mej Tatarji pa je odmeval veliki boben, „balt“ imenovan . . . Nastopil je tih, prekrasen večer; samo iz obeh ribnikov in iz reke Gnezne se je dvigala lahka megla. Naposled zalesketa na nebu

prva večerna zvezda. V tem trenutku šestdeset kozaških topov zagromi z enim glasom; nepregledna truma vojakov se zakadi z groznim kričem k nasipom. Napad se je pričel.

Poljska vojska je stala na nasipih in zdelo se ji je, da se zemlja trese pod nogami sovražnika. Niti najstarejši vojaki niso pomnili kaj podobnega.

„Jezus, Marija! Kaj je?“ vpraša Zagloba, stoječ poleg Skretuskega. „Gotovo kake pošasti drvé na nas“.

„Saj tudi res niso ljudje. Sovražnik podi k nam svoje bike pred seboj“.

Stari plemič zardi kakor puran. Oči so mu izskočile iz jamic in iz ust izbruhne mu samo jedna beseda, ki pa je obsegala vse, kar si je mislil v tem trenutku.

„Sodrga!“ zakriči.

„Biki, katere so gonili divji, na pol nagi pastirji s palicami in gorečimi bakljami, so grozno mukajoč drvili naprej ter hoteli zbežati na vse strani. Časih so se obračali nazaj; tu pa so jih odganjali s krikom, ognjem in biči, da so dirjali k nasipom. Še le, ko je Vurcelj začel streljati s topovi, se je prestrašena goved razprašila na vse strani; polovica je popadala na mestu in po njenih truplih je drl sovražnik dalje.“

Spredaj so tekli vjetniki z vrečami peska na ramah, s katerim bi imeli zasipati prekope. Bili so večinoma kmetje iz okolice Zbaraške, ki

niso vtegnili zbežati pred navalom v mesto, deloma moški, pa tudi ženske in otroci. Tekli so kričé in jokaje, stegajoč roke k nebu in proseč Boga usmiljenja. Lasje so vstajali vojakom na glavi od tega vpitja; toda usmiljenje je zamrlo na zemlji. Z jedne strani so se kozaške sulice vpikavale v njihova pleča, z druge pa so Vurčljeve krogelje mečkale nesrečneže. Krteče so jih trgale na drobne kosce. Reveži so se spotikali in padali, pa se zopet dvigali ter tekli dalje, ker jih je porival vál Kozakov, Turkov, Tatarjev.

Prekop se je urno napolnil s trupli, krvijo, vrečami in peskom. Naposled so se tla zravnila in sovražnik je tulé planil preko njega.

Polki so dirjali jeden za drugim. Pri svitlobi topovega ognja si lahko videl, kako so starešine gnali vedno nova krdela na okop. Boljši vojaki so planili na taborišče in vojsko kneza Jeremije. Hmelnicki je znal, da tam naleté na najhujši upor, torej je poslal tje svoje najboljše moči — okolo petnajst tisoč mož, na čelu jim je šel sam, izpostavljaše svoje široke prsi toči žvižgajočih krogelj. Mnogo vojakov je popadalo, predno so dospeli k okopu, zasutim s trupli vjetnikov. Naposled so dospeli k nasipu ter začeli se vpenjati nanj . . . Vsem se je zdelo, da je napočil pravi sodnji dan. Topovi, nezmožni moriti bližnjih, so metali neprestano ogenj na oddaljene vrste. Granate, delajoč po zraku ognjene loke, so letele s peklenskim hihotom ter raz-

svetljevale nočno temo. Nemški in poljski pešci in urni knezovi dragonci pa so kropili kar naravnost v lice in prsi molojcev plamen in svinec.

Sprednje njihove vrste so se hotele umikati, toda porivane od zadi, niso se mogle ganiti. Nasip je postal polzek vsled obilno prelite krvi; napadniki, plezajoč nanj, so zdrkavali in padali . . . Marsikje so se borili že z golim, sečnim orožjem. Mej gručo ubitih in umirajočih so naraščali neprestano novi kupi. Nisi več slišal povelja, marveč samo jeden strašen splošen krik, v katerim je umiralo na tisoče ljudi.

Ta strašna, nikomur ne prizanesoča borba je trajala več ur. Okrog nasipa je zrastel drug nasip iz človeških trupel, ki je oviral pristop napadnikom. Sičevce so pobili skoro do poslednjega; polk perejeslavski je ležal v dolgej vrsti okrog nasipa; karpovski, braclavski in umanski so postali že jako redki; pa še so se vsipavali novi, katere so porivali od zadi hetmanska garda, rumeljski in urumbejski Tatarji. V vrstah napadnikov je nastala grozna zmešnjava, ker drzni poljski pešci, Nemci in dragonci, še ves ta čas niso odstopili niti za ped ter drli na sovražnika kakor besni volkovi na čredo ovac. V tem trenutku Hmelnicki z ostanki svojih razbitih polkov ter z novo močjo Belocerkvičanov, Tatarjev, Turkov in Čerkezov še enkrat ponovi napad. Topovi na nasipu so prestali grometi, granate svetiti, samo na zapadnih nasipih se je slišalo

žvenkljanje sečnega orožja. Hrup se začne znovič. Naposled utibne streljanje in tema pokrije borilce.

Nobeno oko ni moglo več videti, kaj se godi; težko je bilo razločiti po splošnem kriku, kdo zmaguje v tej gnječi. Časih je bil slišati jeden velikanski stok, razlegajoč se kakor izpod zemlje, vedno višje in višje, kakor bi — duše pomorjenih stokajoč krožile nad boriščem.

To so bili le kratki prestanki; potem pa se krik in vpitje ponovi še glasneje, čedalje bolj rohneče, čedalje bolj nečloveško . . .

Naglo se začne zopet razlegati strel, ki je znovič osvetljeval temo z dolgimi kitami ognja. Polkovnik Mahnicki je prišel utrujenim polkom na pomoč. V zadnjih vrstah Kozakov pa se je jela glasiti tromba, klicajoč molojce na vrnitev.

Nastal je kratek počitek. Kozaški polki so se oddaljili od nasipov ter stali pod zaslonbo trupel svojih tovarišev, toda ni še preteklo pol ure, in Hmelnicki se je vrnil tretjič v napad. Sedaj se pokaže na nasipu sam knez Jeremija. Lahko si ga spoznal po hetmanskem bunčuku in praporu, ki sta mu vihrala nad glavo. Pred njim in za njim so nesli vojaki nekoliko rudečkasto gorečih bakelj. Kozaki so takoj začeli streljati vanj s topovi, toda okorni topničarji so metali kroglice daleč za reko Gnežno. Knez je stal mirno ter gledal v bližajoči se oblak sovražnika. Kozaki se vstavijo, kakor omamljeni nad to prikaznijo.

„Jarema! Jarema!“ ozve se tihi šum, kakor piš vetra po vrstah.

Knez mahne z zlato bulavo in takoj zlo-kobna jata granat zašumi po zraku ter razbija napadajoče vrste. Drhal se je jela zvijati kakor smrtno zadet zmaj; krik groze spreleti z jednega konca lavine do družega.

„Dirjajte! Dirjajte!“ razlega se povelje ko-zaških poveljnikov in črna lava se dirjaje po-makne k nasipu, pod katerim je upala najti za-vetje pred točo granat. Ni še prekoračila polovice svoje poti, kar se knez obrne nekoliko k zapadu ter znovič mahne z bulavo.

Na to znamenje so se od ribnikove strani jeli vsipavati jezdecí ter v trenutku poplavili ravan na obrežju. Pri svitlobi granat je bilo moči natančneje opaziti velikanske prapore hu-zarjev Skretuskega in Zaccvilihovskega, dragonce Kušlja in Volodijevskega in Tatarje kneza Raz-tvorskega. Za njimi so se vsipavali novi polki „semenov“ in „Valahov“ Bihovca. Ne samo Hmel-nicki, marveč vsaki kozaški prostak je spoznal, da je predrzni vojskovodja sklenil pognati vse jezdece sovražniku v bok. V vrstah molojcev se oglasi tromba, pozivajoč k vrnitvi. „Obrnite čelo jezdecem!“ oglasilo se je povelje. Hmelnicki se je trudil zameniti čelo svoje vojske ter ko-njico postaviti proti konjici, pa ni bilo časa. Predno vtegne zabrniti vrste, dvignili so se kne-

zovi prapori ter dirjali kakor na krilih z kričem: „Bij! Ne prizanašaj!“ Huzarji so zabodli svoja kopja v sovražnikovo steno, premetajoč in zdruzgajoč vse na poti. Nobena človeška moč, nobeno povelje, nobeden vojskovodja ni bil več zmožen vzdržati polke pešcev, na katere je bil obrnjen prvi napad. Divji strah prevzame izbrano hetmansko gardo. Belocerkvičanje so metali proč puške, sulice, kose in sablje, zakrivajoč si glavo z rokami ter zagnali se v obupnem strahu na zadaj stoječe oddelke Tatarjev. Toda Tatarji so jih sprejeli z lijakom pšic, zato zdirjajo v stran ob vsej dolžini tabora pod ognjem pešcev in Vurcljevih topov, pokrivajoč zemljo tako gosto, da le malokje niso ležala trupla na kupu.

Mej tem divji Tuhaj-bej, podpiran od Subagazija in Uram-Mure vsteklo vdari na naval huzarjev. Ni sicer pričakoval, da odvrne napad, toda želel ga je vsaj kratko pridržati, da bi dal silistrijskim in rumelijskim janičarom priložnost, postaviti se v čveterokotnike in da se Belocerkvičanje otresejo prvega strahu. Začela se je nova borba. Krive sablje Nohajcev so žvenketale po oklepih in čeladah; tuljenje bojnikov je glušilo vse druge glasove. Toda niso mogli vzdržati pritiska železne konjice, dasi so se branili z nenavadno hrabrostjo; le pridržali so nekoliko njihov dir. Tuhaj-bej je švigal na vse strani kakor ugonobljajoč plamen; Nohajci pa so drli za njim, kakor volkovi gredo za volkuljo.

Toda umikali so se, puščajoč za seboj vedno več mrličev. Kriki: „Allah!“ ki so odmevali z borišča, so naznanjali, da janičarji že stoje v bojnem redu, ko k besnemu Tuhaj-beju pridrvi Skretuski ter ga trešči z rapirom po glavi. Toda brž ko ne vitez po boleznih ni imel še dovolj moči, ali pa je čelada pridržala vdarec; dovolj, da se je klinja zvila mu v roki ter udarši s platjo, razletela se na drobne kosce. Udarec je takoj oglušil Tatarja, ki je padel na roke svojih Nohajcev. Ti zagledavši svojega vodja ranjenega, se razpraše na vse strani kakor megla, zapodena po vetru. Knezovi jezdeci so bili sedaj sredi rumeljskih in silistrijskih janičarov in Srbov, ki so napravili nemudoma močen čveterokotnik ter obrnjeni k sovražniku umikali se ritenski k svojemu taboru. Prapori oklepnikov so drvili za njimi kakor vihar; najbolj spredaj pa so šli s hrupom in ropotom huzarji Skretuskega... On sam je drvil slepo v prvej vrsti in pri njem gospod Longin s strašnim zervikapturom v roki.

Rdeč blisk ognja se je zažaril z jednega konca čveterokotnika na družega, kroglice so zažvižgale jezdecem mimo ušes; semtertje je zaječal človek, tu pa tam se prekotalil konj in vrsta jezdecov se je trgala. Toda oni hite dalje, že so jim za petami, že čujejo hropenje konj; čveterokotnik stiska se čedalje tesneje skupaj, iz njega pa štrli celi gozd dolgih sulic. Vsaka teh sulic čaka, da zamori vsaj jednega viteza.

Mej tem velikanski huzar žene z vso močjo svojega konja na močno verigo čveterokotnika ter jo prekorači; na to hrabri vitez začne z vso močjo sekati nevernike na desno in levo. Bil je gospod Podbipeta sè svojim težkim mečem. Strašen je bil v tem trenutku, na videz še dosti veči, nego je bil v resnici. Konj njegov se je spremenil v nekakega zmaja, zervikaptur je žel bogato žetev. Kizlar-bek, janičarski aga, plane na viteza, ta ga pa kmalo razkolje na dvoje. Pod močno roko gospoda Longina so padali Tatarji kakor snopje na vetru.

„Pošast, pošast!“ so klicali prestrašeni glasovi.

V tem hipu se lava huzarjev Skretuskega vsuje skozi predor, ki ga je naredil Longin; veriga čveterokotnika se je raztrgala in trope janičarjev se spuste v beg na vse strani.

Bil je tudi že skrajni čas, ker Subagazimovi Nohajci so se jeli že vračati v boj, na drugej strani pa je Hmelnicki, zbravši zopet Belocer-kvičane, šel janičarjem na pomoč. Nastala je grozna zmešnjava. Kozaki, Tatarji, poturčenci in janičari so bežali v največem neredu k taboru brez najmanjšega upora. Jezdecí so drvili za njimi ter sekali jih brez usmiljenja. Kdor ni padel v prvem navalu, poginil je v drugim. Pre-ganjanje je bilo tako besno, da so poljski prapori celo prehiteli poslednje vrste beguncev; vo-jakom so roke otrpnile sekanja. Ubežniki so me-

tali proč orožje, prapore, čapke, da, celo plašče. Vsa izbrana vojska Hmelnickega je bila samo jedna neredna drhal, navzeta groze, radi silnega pritiska konjice. Huzarji, razbivši pešce in Tatarje, so opravili svoje delo; sedaj pa so dragunci in lahki prapori začeli tekmovati mej seboj, a njim na čelu Volodijevski in Kušelj, ter pokrili bojno polje z novimi trupli. Kri je pljuskala konjem pod kopiti ter škropila obleko, orožje in obraze vitezov.

Bežeče tolpe sovražnika našle so zavetje v svojem taboru še le, ko so glasovi tromb pozvali knezove jezdece nazaj. Vitezi so se popevajoč in vriskajoč vračali z bojnega polja, broječ na poti s krvavimi sabljami trupla sovražnikov. Toda kdo bi mogel vse prešteti, ker so samo pod nasipom ležala trupla na kupu „za moža visoko“. Smrad krvi in znoja je okuževal ozračje. Na srečo je od ribnikove strani začel pihljati veter, ki je odnašal ta hlap v sovražnikov šotor.

Tako je bilo prvo srečanje Hmelnickega s knezom Jeremijo.

Toda napad še ni bil končan. Ob času, ko je Višnjevecki tako hrabro odbijal naskoke z desnega krila nasipov, se je Burlaj malone polastil levega. Obšel je potihoma mesto in grad na čelu bojevnikov iz Zadnepra, dospel k vshodnemu ribniku ter udaril na stanišče Firleja. Ogrski pešci niso mogli vzdržati napada, ker na tem mestu nasip še ni bil dovršen. Prvi pra-

poršček je zbežal z banderom in za njim ves polk. Burlaj na čelu svojih Zaporožcev je skočil v središče ter drvil naprej kakor besen hudournik. Kriki o zmagi so že doletevali do nasprotnega taboriščnega konca. Kozaki, preganjajoč bežeče OGRE, so razbili majhen oddelek konjice, zaplenili nekoliko topov in pritiskali že na stanišča kaštelana belzkega, ko jim prihiti na pomoč gospod Prijemski na čelu nekoliko nemških krdel. Iztrgavši prapor iz rok praporščka, plane na sovražnika; na to se je začela strašna borba s Kozaki Burlaja, katerih je bilo dosti več nego Nemcev. Toda junaški levi se niso dali nadvladati protivnikom; nič ni moglo zdržati junakov iz tridesetletne vojske, ki so šli kakor kamenita stena ter pritiskali Kozake k stenam nasipa, jih mnogo pobili in po polurnem boju vrgli za nasip. Prijemski, oblit s krvijo, je prvi zasadil svoj prapor na nedogotovljenem nasipu.

Burlaj je prišel sedaj v grozno zadrego. Umikati se je moral po poti, po katerej je prišel; ker pa je Jarema zdrobil ravnokar napadnike na desnem krilu, lahko mu je sedaj zabranil odhod. Prišel mu je res na pomoč Mrozovicki s korsunskimi jezdec; toda v tem hipu so tudi pridrvili huzarji Konecpoljskega, katerim se je pridružil vračajoči se Skretuski; oba sta sedaj zagrabila pót Burlaju.

Precej po prvem napadu bil je Burlaj razbit in Kozaki so imeli odprto samo jedno pot v —

smrt. Toda niso prosili milosti. Znovič se začne krvava borba, ki se je končala z zmago poljske vojske nad Zaporožci. Da bi razsvetlili borišče, jeli so metati z nasipov prižgane sodčke sè smolo, ki so leteli po zraku kakor meteor z ognjenim repom. Pri tej razsvetljavi so bili Zaporožci popolnoma pobiti. Pritekel jim je na pomoč Subagazi, ki je doprinašal tega dné čudeže junaštva, toda preslavni Sobieski, starosta krasnostavski, ga vstavi na mestu, kakor vstavi lev divjega bivola; Burlaj je sprevidel, da je zgubljen. Posekavši Donbka, Ruseckega in mladega Aksaka, ki se je proslavil pri Konstantinovu, plane kakor lev na debelega plemiča, katerega zagleda pred seboj.

Gospod Zagloba — on je namreč bil — zarjove strahu ter hoče bežati. Ostanki las mu stopijo po koncu na glavi; toda zavednosti ni zgubil, samo po glavi mu je kar zagomazelo zvijač. „Reši se, kdor veruješ v Boga!“ kriči ter kakor vihar beži k svojim. Burlaj drvi nanj od strani, da bi mu zaprl pot. Zagloba zakrije oči; po glavi mu spreleti misel: „Očividno poginem, kakor drugi moji tovariši!“ Ko pa vidi, da mu nihče ne hiti na pomoč, in da ga le njegova lastna izurjenost more rešiti, urno ustavi konja, dvigne sabljo ter se obrne proti Burlaju.

„Zaglobo preganjaš!“ zakriči, nastavši mu vzdigneno sabljo. Mej tem prilete z nasipov novi

sodčki sè smolo. Burlaj pogleda nasprotnika in ostrmi.

Ni se začudil, ko sliši to ime, ker mu je bilo že poprej znano; ko pa spozna moža, katerega je kot Bohunovega prijatelja gostil v Jampolu, nehoté osupne in to ga je tudi pogubilo. Zagloba, uporabivši ugodni trenutek, ga vseka s sabljo po glavi ter ga z jednim mahljajem prekotali s konja.

To se je zgodilo pred očmi vse vojske. Radostnim krikom huzarjev je odgovarjal krič osupnenja molojcev, ki so zgubili ves pogum, ko so videli poginiti starega črnomskega leva ter se niso več branili. Samo oni, katere je izprovel Subagazi, so se rešili, drugi so poginili, ker to noč nihče ni lovil vjetnikov.

Preganjan od staroste krasnostavskega, je bil Subagazi prisiljen umakniti se k svojemu taboru. Krič zmagoslavja in veselje je kar pretresal ozračje, ki je močno smrdelo po dimu strelnega prahu. Zmagovalci so stali na nasipu veselega lica, črni od smodnika, dihaajoč v sé sveži zrak, pripravljeni planiti v boj, če bi bilo treba. Toda polagoma so se vračali tudi jezdeci z borišča. Knez Jeremija prijezdi na nasip, da ogleda bojno polje; za njim so prišli poveljniki praporšček Marko Sobieski in Prijemski.

„Živijo Jarema!“ so klicali vojaki. „Bog živi našega očeta!“

„Hvala vam, gospodje! Hvala vam, gospodje!“
je ponavljal knez, priklanjajoč se na vse strani.
Potem se obrne k Prijemskemu.

„Ta nasip je prevelik!“ reče.

Prijemski v znamenje soglasja pokima z glavo.

Vojskovodje so prehodili bojišče od zapadnega ribnika proti vshodnemu, ogledujoč borišče in škodo, ki jo je napravil sovražnik nasipom, kakor tudi sam nasip. Mej tem so za knezovo karavano razvneti vojaki nesli sredi krika na rokah v tabor gospoda Zaglobo, kakor glavnega zmagovalca današnjega dné, ki je bil rdeč kakor rak. Mahal je z rokami, da ni zgubil ravnotežja in padel na zemljo sè svojega sedeža ter kričal na vso moč.

„Ha! Dal sem mu vohati popra! Nalašč sem tekel, da sem ga zvabil za seboj . . . Ne bo nam več burlal, pasji brat! . . . Treba je bilo pokazati dober zgled mladim vojakom, kako se bijejo starci! . . . Za Boga, le previdno! . . . Držite močnejše, sicer me še potolčete! . . . Verjemite mi, da nisem imel lahek posel z njim! . . . Pasja sodrga, kako se mi je nastavljal! . . . Previdno! . . . Pustite me raje! . . .“

„Živijo, Zagloba!“ kričali so vojaki.

„Nesemo vas h knezu!“ so kričali drugi.

„Živijo! Živijo!“

Zaporožki hetman, dospevši v svoj tabor, je rjovel kakor ranjen lev, trgal sè sebe obleko

in praskal si obraz. Njegovi starešine, kar se jih je rešilo, so molče stali okrog njega.

„Kje so moji polki? Kje molojci?“ je vpil ves razdražen. Kaj porečeta kan in Tuhaj-bej? Dajte mi Jaremo, ali pa me nataknite na kol! . . .

Starešine molče.

„Čemu so mi čarovnice prerokovale zmago?“ je rjovel hetman. „Odsekajte glave vražaricam! . . . Vse so mi dejale, da dobim Jaremo v svoje roke! . . .“

Bilo je že navadno, da so vsi molčali, kadar je rjovel hetman; toda sedaj je bil lev premagan in starešine se ga niso več tako hudo bali ter postali celo predrzni.

„Jaremi ne vzdržiš!“ reče otožno Stepka.

„Pogubiš nas in sebe!“ ozve se Mrazovecki. Hetman plane po koncu kakor tiger.

„A kdo je zmagal pri Žoltih Vodah, pri Korsunu, pri Pilavicah?“

„Ti!“ reče rezko Vorončenko. „Toda tam ni bilo Višnjeveckega“.

Hmelnicki se zgrabi za glavo.

„Obljubil sem kanu nocoj prenočišče v gradu!“ tuli v obupu.

„Kar si ti obljubil kanu, to je tvoja skrb“, odvrne Kulak. „Pazi na svojo glavo, da ti ne odpade z vratu . . . toda ne goni nas v napad, ne pogublaj služabnikov božjih! . . . Ukaži napraviti okope, izkopati kanale; obkolji Lahe z nasipi — drugače gorje ti!“

„Gorje ti!“ ponove turobni glasovi.

„Gorje vam!“ odvrne Hmelnicki.

Polkovniki so govorili glasno kakor grom. Naposled se Hmelnicki zavrti ter pade na kup ovčjih kož, pokritih z dragocenimi preprogami v kotu šotoru. Polkovniki so stali pri njem s pobešenimi glavami. Naposled je Hmelnicki skočil po koncu ter zakričal:

„Dajte žganjice! . . .“

„Ne boš pil!“ reče Vihovski. „Kan te takoj pokliče“.

Mej tem je kan sedel v šotoru za miljo oddaljenem od borišča, ne znajoč prav nič, kaj se godi s Hmelnickim. Noč je bila tiha in topla. Obkoljen od mul in agov, je pričakoval veselih novic in pogledujoč na iskreče nebo, je zamišljeno govoril:

„Mohamet Rosullah!“

V tem času na penastem konju, ves zasopljn in oblit s krvjo, pridirja Subagazi, skoči s sedla ter globoko se priklanjaje, čaka uprašanja.

„Govori!“ reče kan s polnimi ustmi datljev.

Subagaziju so besede kakor plamen palile ustnice, toda ni smel spregovoriti brez navadnih naslovov, zato začne priklanjajoč se neprestano, z naslednjimi besedami:

„Najmočnejši kan vseh ord, vnuk Mahometa, samostojni vladar, moder in srečen gospodar, veja z drevesa spoznanja dobrega in hudega . . .“

„Govori urneje!“ seže mu kan v besedo, ker ni mogel čakati konca narekovanih naslovov, opazivši kri na licu svojega služabnika. „Govori modro in jasno, ali so že vzeli tabor nevernikov?“

„Bog ni dopustil“.

„Lahi?“

„Zmagali so“.

„Hmelnicki?“

„Je pobit“.

„Tuhaj-bej?“

„Je ranjen“.

„Bog je jeden!“ odvrne kan. „Koliko vernikov je šlo v raj?“

Subagazi dvigne oči proti nebu ter pokazavši z okrvaljeno roko na nebo, reče svečano:

„Toliko, kolikor je teh leskečih lučic pri nogah Allahovih“.

Debelo kanovo lice zardi ter se zakremži jeze.

„Kje je oni pes, ki mi je obljubil nocoj prenočišče v gradu? Kje je ta strupena kača, katero potepta Bog z mojo nogo? Naj pride sem ter naj se opraviči radi svojih nagnusnih obljub“.

Nekoliko zamorcev takoj odrine po Hmelnickega; mej tem se kan polagoma pomiri ter reče:

„Allah je velik! . . . Na tvojem licu vidim kri“, dostavi obrnivši se k Subagaziju.

„To je kri nevernikov“, odvrne bojevnika.

„Govori, kako si jo prelil in razveseli naša ušesa z junaštvom pravovernih“.

Subagazi je jel praviti obširno o vsej bitki. Hvalil je junaštvo Tuhaj-beja in Nuradina, pa tudi Hmelnickega, smatrajoč le voljo Božjo in besnost sovražnika za vzrok poraženja. Novica, da Lahi v začetku boja niso streljali v Tatarje, posebno osupne kana.

„Allah!“ je zaklical. „Lahi niso hoteli z menoj vojske. Pa sedaj je že prepozno . . .“

To je tudi res bilo. Knez Jeremija je zabranjeval streljati s početka na Tatarje, hoteč navdahniti svoje vojake s prepričanjem, da so se začeli dogovori s kanom in da Tatarji brez kanove vednosti stoje na strani prostakov. Pozneje pa, ko ni moglo biti drugače, morali so se spoprijeti tudi s Tatarji.

Kan je kimal z glavo, premišljajoč v tem hipu, ali bi ne bilo boljše sniti se z Višnjevckim ter obrniti orožje proti Hmelnickemu, ko stopi nenadoma hetman pred njega.

Hmelnicki je bil že miren in pogumno gledal kanu v obličje; na njegovem licu si čital premetenost in pogum.

„Pojdi sem, izdajica!“ zavpije kan.

„Pridem k tebi, ne kot izdajica, marveč kot kozaški hetman, tvoj zvesti zaveznik, kateremu si obljubil svojo pomoč v sreči, pa tudi v nesreči“, odvrne Hmelnicki.

„Pojdi takoj ter pripravi mi prenočišče v gradu, kakor si obljubil“.

„Veliki kan vseh ord“, odvrne hetman. „Mogočen si in poleg sultana najmočnejši na zemlji; pa če si tudi močan in moder, ali moreš spustiti pšico iz loka tje pod zvezde, ali izmeriti globočino morja?“

Kan je čudé pogledal zvitega lisjaka.

„Ne moreš“, je nadaljeval Hmelnicki. „Isto tako tudi jaz nisem mogel premeriti vse ošabnosti in zvitosti Jeremijeve. Ali sem si mogel misliti, da si bo drznil dvigniti na te svojo roko, da prelije kri tvojih vojakov, da se bo norčeval iz tebe mogočni vladar kakor s poslednjim tvojih zamorcev“.

„Allah!“ odvrne kan, čedalje bolj začuden.

„Toda čuj, kaj ti povem“, nadaljuje Hmelnicki s čedalje večjo odločnostjo v glasu; „velik si in mogočen; od vshoda do zahoda se ti klanjajo vladarji, samo jedini Jarema noče upogniti pred teboj svojega vratu. Če mu ti ne upogneš vratu, ne napraviš gibčnega njegovega hrbtišča, pa je ničemna tvoja moč, ničemna tvoja slava.“

S prstom bodo kazali za teboj, češ, ta poljski knez je osramotil krimskega cara, ta je mogočnejši od tebe . . .“

Nastane molčanje. Hmelnicki se opre na bulavo ter drzno čaka odgovora na svoje besede.

„Resnico si povedal“, odvrne kan, „da Jarema noče upogniti pred menoj svojega vratu.“

Pa jaz mu ga bom upognil, da ne bo rekel, da me je premagal“.

„Bog je velik“, so zaklicali jednoglasno zamorci.

Hmelnicki se oveseli, da je znal odvrniti od sebe kanovo jezo, da si je pridobil zvestega zaveznika. Ta lev se je znal vsaki hip preleviti v kačo.

Oba tabora sta hrumela vso noč, kakor šume čebele, ko jih ogreva pomladansko solnce. Na borišču pa so spali neprebudno večno spanje vitezi, prebodeni s sulicami, posekani z meči, prestreljeni s pšicami in kroglijami. Mesec je priplaval na obzorje ter obseval sè svojo svetlobo kaluže krvi in svetil v obličja mrličem. Neka zlokobna bitja so prišla slačiti pobite, pa kmalo jih je nekak strah zapodil z borišča. Veter je časih pa časih zašumel v grmičju, a vojakom, čuječim na nasipu, se je zdelo, da človeške duše tako letajo nad trupli. Pripovedovali so tudi, ko je odbila v Zbaražu polnoč, da je na vsem bojišču od nasipa do kozaškega taborišča nastal šum, kakor bi se dvignila s tal neštevilna jata ptic. Oni, ki bi imeli še pasti in katerih ušesom so bili pristopni nadzemeljski glasovi, so čuli razločno, kako so klicale duše Poljakov: „Pred tvoje obličje, Gospod, polagamo naše grehe!“ Duše Kozakov pa so ječale: „Kriste! Kriste, pomyluj nas!“ Ker so padli v bratobojnej vojski, niso mogle zleteti k večnej svetlobi; morale so z ve-

trom krožiti nad to solzno dolino, ječati in plakati, dokler si niso pridobila odpuščenja grehov pri nogah Kristusovih! . . .

Toda človeška srca so takrat še bolj otrpnila; in angelj miru ni obletaval bojišča.

IV.

Druzega jutra pred solnčnim vshodom je stal novi branbeni nasip v poljskem taboru. Poprejšnji nasip je bil preobširen in branba v njem je bila skoro nemogoča, ker si polki niso mogli prihajati vzajemno na pomoč. Zato je knez Višnjevecki sklenil združiti svojo vojsko v tesnejši okop. Cele tri noči se je trudila poljska vojska z izdelovanjem novega nasipa; še le četrto noč so mogli vojaki mirno zaspali, pa so tudi spali vsi razun straž. Pa tudi sovražnik je delal le po noči ter se po prvem porazenju niti ni ganil. Pričakovali so celo, da v tej noči ne bo napada.

Skretuski, Longin in Zagloba so sedeli v šotoru, zavživali juho iz piva, zabeljeno s sirom ter pogovarjali se o trudu pretekle noči in o slavnej zmagi.

„Moja navada je, leči po večernej ter vstati ob jutranjej zori, kakor so delali moji predniki“, dé Zagloba. „Toda na vojski je to težavno. Spiš, kadar moreš, vstaneš kadar te zbude . . . Posebno pa me še jezi, da se moramo ravnati

po tem pobalinstvu. Toda kaj hočemo? Taki časi so sedaj . . . Pa smo jim tudi naribali z milom glave . . . Da bi jim še parkrat mogli tako, pa bi se jim gotovo ne ljubilo več spoprijeti se z nami.

„Ali veste, gospod, koliko je padlo naših?“ vpraša Podbipeta.

„Nú, ne posebno mnogo. Navadno je že, da pri obleganju padajo večinoma le napadniki. Vi še očitvidno niste seznanjeni z vojaško službo, toda mi, stari vojaki, mi nikdar ne štejemo mrličev, ker znamo razsoditi število že po bitki sami“.

„Tudi jaz se naučim pri vas“, odvrne skromno Longin.

„Če se boste le dali, kar pa jako dvomim, ker poznam vašo trdoglavnost“.

„Mirujte vendar“, odvrne Skretuski; „saj on to pot ni vohal prvokrat smodnikov dim. Dal Bog, da bi se bili vsi vojaki tako odlikovali, kakor se je včeraj gospod Podbipeta“.

„Storil sem, kolikor sem mogel“, odvrne Litvin, „toda ne toliko, kolikor sem hotel“.

„Nasprotno! . . . Vi ste se izvrstno borili“, reče naklonjeno Zagloba. „Pa da so vas drugi prehiteli, tega niste Vi krivi“, dostavi ter si oblastno viha brke.

Litvin je poslušal s pobešenimi očmi ter globoko vzdihnil. Brž ko ne, se je vspomnil prednika Stovejke in svoje oblube.

V tem hipu se šotorova plahta nekoliko odgrne in v šotor stopi Volodijevski, vesel kakor lišček pomladansko jutro.

„Nu, zopet smo skupaj!“ reče Zagloba. „Dajte mu piva!“

Mali vitez stisne roke svojim tovarišem.

„O, ko bi šli gledat“, reče, „koliko krogelj leži na majdanu . . . Ne moreš stopiti, da se ne bi spotaknil . . .“

„Videl sem“, odvrne Zagloba, „ko sem se sprehajal nekoliko po taboru. Vse kokoši v levovskem okraju ne naneso v dveh letih toliko jajec, kolikor je tam topovih krogelj. Ej, ko bi bila prava jajca! Kako zadovoljni bi jih uživali sedaj! Treba vam je vedeti, da pladnik jajčnega kolača smatram za najboljšo slaščico. Vojaške narave sem, kakor tudi vi, rad pa prigriznem kaj boljšega, samo, da tega le ni premalo. Zato pa sem tudi urnejši na vojski, nego mnogo naših sedanjih mladeničev, ki se takoj prijemljejo za trebuh, kadar kaj pojedó“.

„Nu, tudi vi ste se odlikovali včeraj z Burlajem“, reče mali vitez. „Burlaja tako posekati — o! o! Resnico povem, tega nisem pričakoval od vas. Burlaj je bil vendar najboljši vitez na vsej Ukrajini“.

„Ni to moje prvo delo“, zadovoljno odvrne Zagloba. „Mi vsi smo se iskali v posodi polni makovega zrnca, pa smo našli takšno čveteroperesno deteljico, da je v vsej poljskej ljudo-

vladi podobne ne najdeš. Ej, za Boga! Z vami in s knezom na čelu sem pripravljen iti, če treba celo v Štambul. Pomislite samo: Skretuski je ubil Burdabuta, a včeraj je ubil tudi Tuhaj-beja . . .“

„Tuhaj-bej ni ubit“, seže mu v besedo poročnik. „Dobro sem čutil, kako se mi je zvila sablja v roki; potem pa so naju ločili“.

„Vse jedno“, odvrne Zagloba. „Ne segaj mi v besedo. Volodijevski je ubil v Varšavi Bohuna, kakor smo vam že pravili“.

„Bolje bi bilo, da ne bi omenjali tega“. reče Litvin.

„Kaj hočem? Kar sem rekel, sem rekel, dasi bi sam najraje molčal o tem. Sedaj pa bom vendar nadaljeval. Gospod Podbipeta je zadavil onega Puljana, jaz pa Burlaja. Radoveden sem samo, kako plačilo nam dá zato kralj in kaj porekó na zboru?“

„Še bolj nego mi, se je odlikoval neki vitez, čegar imena se nihče ne spominja“, omeni Longin.

„To pa je kaj novega! Nu, kedo je bil? Bržčas se je zgodilo v starodavnih časih?“ vpraša razžaljen Zagloba.

„Ne v starodavnosti, saj še ni davno temu. To je bil oni vitez, ki je pri Trcijanu prekotalil Gustava Adolfa s konjem vred ter ga zajel v sužnost“.

„Jaz pa sem slišal, da se je zgodilo pri Pucki“, omeni Volodijevski.

„Pa kralj mu je vendar zbežal“, omeni Skretuski.

„Tako je. Vém jaz nekaj o tem“, reče Zagloba pomežikajoč z očmi. „Baš takrat sem bil v službi Konecpoljskega, praporščekovega očeta. Skromnost mi ne dovoljuje povedati njegovega imena, ga tudi nihče ne vé. Dasiravno je Gustav Adolf bil slaven vitez, toda v primeri z Bur-lajem sem imel težji posel nego on z Gustavom“.

„Pripovedujete, kakor bi bili vi zmagali kralja Gustava“.

„Sem se mar hvalil s tem? Meni je dovolj, da se pohvalim s tem, kar sem učinil danes . . . Toda to pivo dela mi grozne vetrove v želodcu; kolikor več denem vanj sira, toliko slabeje je. Pa hvaležni moramo biti Bogu, da še vsaj to imamo. Duhovnik Žabkovski mi je pravil, da je hrane v taboru jako malo, kar ga močno vznemirja, ker ima trebuh kakor prežvekovalnik vola. Oj kaj vrl človek je, jaz ga imam močno rad. Če bi loputnil koga po zobeh, pa si naj dá takoj napraviti trugo“.

„Vam še menda ni znano, kako se je odlikoval duhovnik Jaskolski“, reče Volodijevski. „Podal se je na stolp na desnej strani gradu ter gledal bitko. Treba je omeniti, da je posebno dober strelec. Žabkovskemu reče: Kozakov ne bom streljal, ker so vendar kristjani, akoravno delajo Bogu sramoto: toda pred Tatarji ne

vzdržim! . . . Ne maraje na svoj stan, postreljal jih je mej bitko celo kopico“.

„Žal, da niso vsi duhovniki taki!“ vzdihne Zagloba. „Duhovnik Muhovecki itak vedno joka, da se toliko preлива kristjanske krvi“.

„Molčite o tem, reče resno Skretuski. „Duhovnik Muhovecki je svet mož; vsi se nehoté vklanjamó pred njim“.

„Saj ne oporekam njegovej svetosti“, odvrne Zagloba, „znam, da bi spreobrníł celo samega kana. Toda kaj, gospodje. Njegovo veličanstvo kan se sedaj brez dvojbe močno jezi na Lahe. Če se bo začel dogovor, pojdem tudi jaz s komisarji. Poznava se že davno in nekđaj me je imel močno rad. Nemara se spomni tega“.

„Za sklepanje dogovorov izberó brž ko ne Janickega, ker govori dobro tatarski jezik“, reče Skretuski.

„Pa tudi jaz trdim, da sem znan z vsemi zamorci, ki so mi ponujali na Krimu svoje hčerke za žene, hoteč si pridobiti boljših potomcev. Ker sem bil takrat še mlad ter tudi takih obljub nisem delal, nego Podbipeta, sem tudi tam proizvodíł mnogo smešnega“.

„Grdo je to slišati!“ reče Longin, pobešivši oči.

„Vi ste kakor udomačen škorec; ponavljate vedno eno in isto. Očividno, da vas štorklje še niso naučile pametno govoriti“.

Daljši razgovor jim pretrga hrup, prihajajoč iz taboriščnega središča. Vitezi takoj otidejo gledat, kaj je. Množica vojakov je stala na nasipu ter ogledovala urno napredovajoče delo v sovražnikovem taboru. Kozaki so dogotovili nasipe ter vlečili na nje topove, dosti boljše od onih v poljskem taboru. Na prvem nasipu je kar mrgolelo rudečih čapk molojcev Hmelnickega. Višnjeverki je stal na nasipu poleg staroste Krasnostavskega in Prijemskega. Nekoliko nižje je ogledoval kaštelan belzki skozi daljnovid kožaško delo ter dejal kraljevemu točaju:

„Sovražnik pričinja redno oblegovanje. Morali se bomo preseliti v grad“.

Knez Jarema, slišati te besede, reče:

„Bog nas varuj te nesreče! Tukaj nam je živeti ali umreti!“

„Tako tudi jaz mislim“, vmešal se je vmes Zagloba, „dasi bi imel ubiti vsaki dan enega Burlaja. V imenu vse vojske ugovarjam mnenju kaštelana belzkega“.

„To vam ni nič mar!“ omeni knez.

„Molčite!“ zašepeta Zaglobi na uho Volodijevski ter ga vleče na stran.

„Polovimo jih v teh skrivališčih kakor krte“, nadaljuje Zagloba, „in jaz vašo knežjo svitlost prvi prosim dovoljenja, da smem planiti na sovražnika. Poznajo me že, pa še bolj me bodo“.

„Vi želite napada?“ reče knez ter nagrbanči čelo. „Čakajte gospod, sedaj so noči pretemne“.

Obrnivši se k starosti Krasnostavskemu, Prijemskemu in poveljnikom, dostavi:

„Prosim vas, gospodje, na posvetovanje“.

S temi besedami otide z nasipa in za njim otide tudi starešinstvo.

„Za milost božjo! kaj delate gospod?“ zakliče Volodijevski. „Mar ne poznate discipline v vojaški službi, da se vmešavate v razgovor starešinstva? Knez je jako prijazen gospod, toda ob času vojske se ni šaliti ž njim“.

„Ne vznemirjaj se!“ odvrne Zagloba. „Gospoda Konecpoljskega vsi smatrajo za leva, pa je vendar poslušal moje nasvete; zato je tudi dvakrat pobil Gustava Adolfa. O, znam govoriti z gospodo! Prepričan sem, da odobré moj nasvet. In če Bog pošlje zmago, čegava bo zasluga? Tvoja?“

V tem hipu se približa Zacvilihovski.

„Kozaki rijejo tam kakor svinje“, reče, pokazavši na polje.

„Mislim, da danes večer, ali pa še poprej, zopet napadejo“.

„Jaz pa mislim, da nas do jutri pusté pri miru“.

Komaj je Zagloba izrekel poslednjo besedo, prileté nad njihovimi glavami topove kroglice, za katerimi se je vlekel bel dim.

„Tu jih imate!“ reče Zacvilihovski.

„Da, vojaškega znanja ne poznajo ti ljudje“, odvrne Zagloba.

Stari Zaccvilihovski je govoril resnico. Hmelnicki je začel redno oblegovanje. Najpoprej je zaprl vsa pota, po katerih bi vtegnili obleženci dobiti hrane. Delal je nasipe in prekope, dal kopati predore pod okop, pa tudi napadov ni opustil. Sklenil je vznemirjati obležence ter narejati jim neprestano strah, slabiti in mučiti jih z bedenjem, dokler jim orožje ne odpade iz otrpnelih rok. Na večer je znovič naskočil stanišče Višnjeveckega, pa bil ravno tako pobit, kakor prvič, ker tudi Kozaki niso šli v boj s takim pogumom. Tudi naslednjega dne streljanje ni za trenutek ni prenehalo. Kozaški rovi so se približali že toliko, da je strel iz puške letel že na nasipe. Iz celic, iz gline narejenih, se je neprestano kadilo od jutra do večera! Ni bila sicer splošna bitka, pač pa neprestano streljanje. Obleženci so planili časih iz nasipov, in se je začel boj s sabljami, cepci, kosami in sulicami. Toda komaj so pobili jedne molojce, takoj so se celice napolnile z drugimi. Vojaki ves božji dan niso imeli ni za trenutek počitka; zvečer po solnčnem zahodu je bil pa navadno glavni napad, da na počitek niti misliti ni bilo.

V noči, dne 16. julija, udarita dva polkovnika Hladki in Nobaba na knezovo stanišče, pa sta bila znovič pobita. Tri tisoč najhrabrejših molojcev je padlo na mestu; one, ki so ostali, pa je podil starosta Krasnostavski, da so v velikem neredu odmetavali v begu orožje in smodnik.

Takšna nezgoda je doletela tudi Feodorenka, kateri, okoristivši si s meglo, se je že skoraj polastil mesta; toda Korf, načelnik Nemcev, se mu je krepko uprl; starosta Krasnostavski in praporšček Konecpoljski pa sta ga skoro do poslednjega moža pobila na begu.

Toda vse to je bila le malenkost v primeri z napadom dné 17. julija. V poprejšnji noči so nasipali Kozaki proti stanišču Višnjevekega visok nasip, iz katerega so topovi velicega kalibra bljuvali neprestano ogenj. Ko se je zmračilo in so prve zvezde zalesketale na nebu, začelo je nad deset tisoč vojakov napad. V tem hipu se je tudi iz daljave jelo bližati nekoliko groznih premičnih strojev, podobnih stolpom, ki so se pomikali polagoma k nasipu. Na njih bokih so viseli, podobno krilom, mostovi, katere so hoteli polagati čez rove. Iz njih se je neprestano kadil dim vsled strelav iz lahkih topov, mušket in pušek. Knezovi vojaki so kazali z rokami na te premične stroje ter šepetali mej seboj:

„To so „hulaj-horodymy“, mlini na veter. Hmelnicki nas hoče kar zmljeti v teh veter-njakih“.

„Čujte, s kakim ropotom se nam bližajo“.

„S topovi po njih, s topovi!“ klicali so drugi.

Knezovi topničarji tudi res niso dremali, pošiljajoč v te grozne mline krogelje in granate, ki pa so jih navadno zgrešile, ker je bilo temno.

Med tem se črna tolpa napadnikov bliža kakor grozen morski val nasipom.

„Uf!“ zakriči Zagloba, stoječ z jezdec pri Skretuskim. „Nikdar mi še ni bilo tako vroče, nego sedaj. Noč je tako soparna, da suhe niti nimam na sebi. Da bi zlod pobral te vražje stroje, da bi jih zemlja požrla na mestu! Radi teh capinov ne more človek niti jesti niti se naspati. Psom se dandanašnji bolje godi, nego nam. Uf! kaka vročina!“

Res je bil zrak ves napolnjen sopare in smradu trohnečih trupel, ki so ležala po bojišču. Nebo se je prevleklo s temnimi oblaki, videti je bilo, da vsak čas nastane buda nevihta. Vojakom je pot zalival čelo in prsi so težko dihale. V tem trenutku začnejo v temi odmevati bobni.

„Takoj udarijo na nas!“ reče Skretuski!“

„Ali slišite bobnanje?“

„Slišim. Da bi jim zlodji bobnali!“ zamrmra Zagloba.

„Kolji! Kolji!“ zavrešče tolpe Kozakov, približavši se nasipom.

Grozna bitka zavre na vsej dolžini nasipa. Kozaki so udarili sočasno na Višnjevekega, Lancoronskega, Firleja in Ostroroga; s tem so hoteli zaprečiti, da bi jeden drugemu ne mogel priti na pomoč. Kozaki, napojeni z žganjico, so šli besnejše, nego v poprejšnjih napadih, pa so tudi naleteli še na pogumnejši upor. Junaški duh poveljnika je oživiljal vojake; grozni kvart-

janovi pešci so se krepko spoprijeli s Kozaki. Starosta Krasnostavski in Skretuski sta jim pri-tekla na pomoč, kri je tekla v potokih.

Bitka je trajala več ur, pa napad še ni osla-beval. Hmelnicki je zamenjaval z novimi močmi upehano vojsko. Tatarji so mu pomagali sè svo-jim krikom in pšicami; drugi, stoječ prostakom za hrbtom, so jih podili v napad z biči iz volov-skih kož. Besnost se je odbijala z besnostjo, prsi so udarjale ob prsi, mož se v smrtnem boju spoprijel z možem . . .

Borili so se tako, kakor se boré razburjeni morski valovi s skalnatim otokom.

Naglo pa se strese zemlja pod nogami boril-cev, na nebu se je zabliščal sivkast ogenj, kakor bi Bog sam ne mogel dalje gledati to človeško okrutnost. Strašen grom je oglušil človeški krik in grom topov. Nebeški topničarji so začeli sedaj strašno svojo kanonado. Zdelo se je, da se na-merava nebo zrušiti borilcem na glave. Časih je vsa okolica bila naenkrat osvetljena od pla-mena, časih je zopet vsem zakrila pogled nagla tema. Močan vihar je odnesel vojakom z glav na tisoče čapk, odtrgal od drogov obilno zastav ter razmetaval jih v trenutku po borišču. Strela, spremljana z gromom, je udarjala neprestano; nebo se je razjarilo, kakor ljudje.

Strašen naliv pretrga daljši boj. Potoki dežja so se zlivali na borišče ter odnašali mrtva trupla v kanale. Kozaški polki, odstopivši od

napada, so bežali, kamor je kdo vtegnil, če so se hoteli rešiti nagle povodji. Za njimi so bežali tudi topničarji, popustivši topove, strelivo in vozove. Voda je razrušila kozaške nasipe ter odnesla s seboj vse, kar je dobila na poti. Pešci so zapustili nasipe ter šli iskat zavetja v šotore, samo jezdec staroste Krasnostavskega in Skretuskega niso dobili povelja vrniti se v tabor. Stali so do kolen v vodi, kakor v jezeru, strešajoč raz sebe naliv dežja. Naposled je nevihta jela nekoliko pojemati. Po polnoči je jenjalo deževati in med pretrganimi oblaki se je zasvetila tu pa tam kaka zvezda. Po preteku ene ure se je voda nekoliko odtekla in pred Skretuskim se prikaže nepričakovano knez Višnjjevecki.

„Gospodje, ali imate streljivo še suho?“ vpraša knez“.

„Imamo“, odgovori Skretuski.

„Dobro! Stopite s konj ter idite k tem „hulaj-gorodom“, potrosite jih s smodnikom in zapalite. Poskusite prav tiho hoditi. Starosta Krasnostavski pojde z vami“.

„Čujem!“ odvrne Skretuski.

„Vi ste prosili za izlet, tu ga imate“, reče knez, zapazivši mokrega Zaglobo.

„Tega mi je še manjkalo!“ zamrmra sam sebi, „da bi naj po vodi hodil na izlete?“

Čez pol ure sta dva oddelka po dve sto petdeset mož, brodeč do pasu v vodi, hitela s sabljami v roki k onim „hulaj-gorodom“, kakor

je knez imenoval dotične premične stolpe. Jeden oddelek je vodil starosta Krasnostavski, Marko Sobieski, družega — Skretuski. Vojaki so nesli za vitezi sodčke sè smolo in smodnik. Vsi so šli tiho, kakor volkovi, ki se hoté prikrasti v temnej noči k ovčjemu hlevu. Mali vitez se je prostovoljno pridružil Skretuskemu, ker je močno ljubil take pohode; ž njima je šel tudi gospod Podbipeta z zervikapturom, za dve glavi višji od drugih; mej njim pa je sopihal Zagloba, nezadovoljno oponašajoč knezove besede:

„Prosili ste izleta — pojdite sedaj! Dobro! Še psu bi se ne ljubilo iti v goste čez tako jezero, ko je treba do pasu brodit po vodi! . . . Zlod sam naj brodi po blatu . . . Res, da sem nasvetoval izlet, toda ne v tako slabem vremenu . . . Nisem kaka raca in moj trebuh ni čoln . . . Vedno se mi je mrzelo do vode in sedaj še toliko bolj, ker plavajo po njej kozaška trupla“.

„Molčite gospod!“ dé Volodijevski.

„Ti sam bodi tiho. Nisi večji od piškurja in plavati znaš, torej ti je lahko . . . Nehvaležno je od kneza, da me podi sem, ko sem premagal Burlaja. Dovolj je že doprinesel Zagloba, naj le vsaki stori toliko . . . Rad bi vedel, kaj boste počeli, ko Zaglobe več ne bo . . . Za Boga! če padem v kako jamo, izvlecite me, če treba za ušesa“.

„Molčite, gospod!“ reče Skretuski. „Kozaki nas bodo slišali, ki sede po teh podzemeljskih skrivališčih“.

„Kje? Kaj praviš? V kakih skrivališčih?“

„V onih-le krtovinah pod drnom“,

„Nu, tega nam je še treba . . . Strela z jasnega naj jih pobije! . . .“

Pri poslednjih besedah zatisne Volodijevski Zaglobi usta. Skrivališča so bila komaj kakih petdeset korakov oddaljena. Na srečo je začel zopet škropiti dež; njegov šum je glušil korake stopajočih vojakov. Pri skrivališčih ni bilo straže. Kdo bi bil tudi pričakoval, da po takem nalivu Poljaki napadejo sovražnikov tabor, katerega je ločilo od njih celo jezero? Volodijevski in Podbipeta sta stekla naprej ter dospela prva k skrivališčem. Mali vitez položi votlo pest na usta ter začne klicati:

„Hej, ljudje!“

„Kaj hočeš?“ ozvali so se notri glasovi molojcev, domišljujoči si očevidno, da jih kliče kak Kozak.

„Hvala Bogu!“ odvrne Volodijevski. „Pustite me k sebi“.

„Kaj, ali ne znaš, kako se pride notri?“

„Znam, znam“, odvrne Volodijevski, ter otipavši vhod, skoči v skrivališče, gospod Longin z nekoliko drugimi pa za njim.

V tem hipu se začne razlegati v celici divji krik, ob enem pa se tudi vojaki vsipljejo k drugim skrivališčem. V temi si slišal glasove brenkajočih sabelj in zamolklo kričanje; ponekje je odmeval strel, toda vse skupaj ni trajalo dalje,

nego četrť ure. Molojci, zasačeni v ležišču, se niso vtegnili braniti; bili so pobiti poprej, nego so pograbili za orožje.

K „hulaj-gorodom!“ se je razlegal glas staroste Krasnostavskega.

Vitežtvo je planilo k stolpom.

„Prižigajte od znotraj!“ zakriči Skretuski.

„Od zunaj so mokri!“

Toda ukaz se ni dal tako lahko izvršiti. V stolpih, iztesanih iz borovih brun, ni bilo vrat ali kakega družega izhoda. Topničarji so hodili na nje po lestvi in lahke topove so z vrvijo potegnili kviško. Vitezi so hodili nekaj časa okrog njih. K sreči so imeli pri sebi sekire, s katerimi so začeli razbijati stavbe. Starosta Krasnostavski je naročil podkladati patrone, nalašč pripravljene v ta namen. Na to so zapalili sodčke z smolo, pa tudi baklje, in plamen je začel lizati mokra, toda vseskozi smolnata bruna.

Predno so se vžgala bruna in se vnel smodnik, se skloni gospod Longin k tlam ter dvigne kviško ogromno skalo, kakoršno bi štirje navadni ljudje ne vzdignili, zavihti jo z močnimi rokami ter vrže v steno, da jo je prebil.

„To je pravi Herkul!“ kričali so vojaki.

Čez malo časa so vsi stolpi bili v ognju, ki je razsvetljeval dolino. Dež je sicer škropil brez prestanka, ni pa pogasil ognja, ki je gorel na veliko čudenje obeh sovražnih taborov. Iz kozaškega tabora so prihiteli Stepko, Kulak in

Mrazovicki, na čelu nekaj tisoč molojcev, ter skušali gasiti, toda zamán! Stolpi ognja in rdečkastega dima so se vspenjali k oblakom, odbijajoč se v vodi.

Mej tem sta se poslana oddelka v stisnenih vrstah srečno vračala nazaj k nasipom, pozdravljena od daleč z radostnimi kiki. Že so bili blizo, ko se mahoma ozre Skretuski ter zakriči:

„Stojte!“

Zapazil je, da med vračajočimi ni bilo ni Volodijevskega niti Longina.

Biž ko ne sta vsa navdušena se predolgo zamudila pri poslednjem stolpu, ali pa sta nemara naitela kje na skrite molojce; le toliko je gotovo, da nista zapazila, da se vračajo tovariši.

„Naprej!“ zapové Skretuski, obrnivši svoj oddelek nazaj k gorečim stolpom.

Starosta Krasnostavski, jezdec na drugem koncu oddelka, ni znal, kaj je, zato zdirja naprej, da bi vprašal Skretuskega, kaj pomeni njegovo povelje; kar se pokažeta pogrešana viteza, kakor bi iz tal vzrastla. Oba sta imela obrnene glave nazaj k proganjajočim ju Kozakom.

Pri rdečkastej zariji požarja bilo je moči razločno opaziti to gonbo. Rekel bi, da velikanski los beži pred lovci sè svojim mladičem, pripravljen vsaki hip zakaditi se v napadnike.

„Pogineta! Na usmiljenje božje, urneje!“ zakriči Zagloba s presunljivim glasom. „Tecimo urneje na pomoč!“

Ne maraje na to, da lahko čez kratko nastane nova bitka, je dirjal s sabljo v roki s Skretuskim in drugimi tovarišema na pomoč. Večkrat se je spotaknil in padel, pa vstal ter dirjal, kolikor so ga noge nesle. Toda Kozaki niso streljali, ker so imeli strelivo premočeno. Nekateri izmed preganjalcev so jima bili že tesno za petami; v tem trenutku se oba viteza obrneta k njim kakor mrjasca in grozno zakričavši dvigneta sablje kvišku. Kozaki se nemudoma vstavijo na mestu.

Gospod Longin sê svojim velikanskim mečem se jim je zdel, kakor nekako čeznatorno bitje. Kakor dva besna volkova, preganjana od psov, zakadita se Longin in Volodijevski v Kozake, in napadniki se vstavijo. Samo jeden nekoliko pogumnejši se zakadi va-njû s koso v roki, toda Volodijevski skoči k njemu kakor maček ter ga z jednim mahljejem pobije na mestu. Ostali Kozaki so čakali tovarišev, ki so prihajali kakor lava.

Toda tudi oddelek huzarjev se je bližal vedno bolj. Zagloba z vzdignjeno sabljo udriha naprej.

„Bij!“ Umori!“ kriči s hripavim glasom.

V tem zagromi na nasipu nekoliko topov in granate, hihotajoč kakor sova, so prifrčale po zraku ter padle mej vrste osupnenih Kozakov, Vsem se je zdelo, da se bitka začenja na novo.

„Rešite se! Rešite se!“ so kričali Kozaki, ko so jele granate padati na tla, kjer so se razletele.

Oddelek se razpraši na vse strani. Mej tem pa Volodijevski in Podbipeta srečno dospeta k svojemu oddelku.

Zagloba je objemal sedaj jednega, sedaj drugega okrog vratu ter ju poljubljal, veseleč se rešenja svojih tovarišev.

Ej, trdoglavci!“ je zaklical. „Ne rečem, da bi vaju ljubil, pa bal sem se vendar, da ne bi prišla v roke teh gladovnjakov . . . Bog, ko bi bili vaju posekali! . . . Pa tudi tako opravljata svojo službo, da ostajata zadej za oddelkom! . . . Prav bi bilo, ko bi vama odpravili to navado in jaz prvi povem knezu, da vaju kaznuje. Nu hvala Bogu, da sta ostala živa! Sreča za te pasje brate, da so zbežali pred granati, drugače bi jih bil nasekal kakor zelja. Rajše se bijem, kakor pa bi mirno gledal, kadar znanci ginejo. Danes ga moramo sprazniti nekaj kozarcev. Že sem si mislil, da vama zapojemo jutri mrtvaško pesem. Žal mi je, da se nismo spoprijeli z njimi, ker me roka grozno srbi. Pa saj sem jim tudi v skrivališčih dal dovolj boba s čebulo“.

V.

Da bi si olajšali branbo pred neprestanimi napadi, morali so Poljaki znovič stisniti svoj tabor. Kopali so toraj po napadu vso noč. Pa

tudi Kozaki niso praznovali. V noči mej torkom in sredo so nasipali okrog tabora drugi nasip dosti višji od prvega. Od tam so precej družega dne začeli streljati na Poljake in streljali so štiri dneve zaporedoma. S streljanjem so si narajali na obeh straneh dovolj škode, ker tudi poljski topničarji niso molčali. V obeh taborih so tekmovali najboljši strelci mej seboj.

Semtertja pa so se črne trupe Zaporožcev in prostakov zaletavale v napad, toda do nasipov niso prihrule; samo streljanje je postajalo vedno bolj živo. Sovražnik, ki je imel obilno moči na razpolago, je neprestano zamenjaval vtrujene vojake z novimi, sprovajoč jedne k počitku, druge na boj. Toda v poljskem taboru ni bilo nikogar, ki bi nadomestil utrujenca. Jedni in isti ljudje so morali delati po dnevi in po noči. Cele štiri dni niso slekli obleke, katero je močil dež in sušilo solnce, v katerej je bilo prevroče po dnevu, a premrzlo po noči. Cele štiri dni nihče ni imel v ustih kaj toplega; pili so le žganjico, zmešano s smodnikom, jedli suhar ter trgali z zobmi povojeno konjsko meso, a vse to sredi toče krogelj, sičanja pšic in groma topov. Krogelj se je v tabor nasulo toliko, da si jih lahko z metljo pometal po majdanu.

Če je katerega opraskala kroglja, ni se dosti zmenil za to. Z umazano cunjo si je obvezal vojak ranjen ud ter se bil dalje. Čudni so bili res ti ljudje v oguljenej opravi, z zarjo-

velim orožjem, z zardelimi očmi, pa vedno čuječi, vedno dobre volje, tako po dnevu kakor po noči, v dežju ali lepem vremenu, vedno pripravljeni na boj.

Vojak se je zaljubil v svojega poveljnika, v nevarščino in napade. Nekakšna junaška navduščenost je prevzela njihove duše. Nevarnosti so jim postale nekaka vsakdanja potreba; utrujenosti niti čutili niso. Prišlo je celo do tega, da je bilo težavno vzdržati vojaka na nasipu. Nahajajoč se v neprestanej borbi, so drli na sovražnika kakor gladni volkovi na ovce. V vseh polkih je vladalo neko divje veselje in eneržija; če bi bil kedo le zinil, da se naj podajo, gotovo bi ga kar hipoma raztrgali na kosce. „Tu hočemo umreti!“ ponavljala so vsa usta.

Vsaki vojskovodjev ukaz so izvrševali po bliskovo hitro. Pripetilo se je, da je knez pri večernem obhodu po nasipu zapazil, da ogenj kvartijanovih vojsk Leščinskega močno oslabeva.

„Čemu ne streljate?“ vpraša vojake.

„Smodnik nam je pošel; — poslali smo v grad po družega“.

„Tje bi bilo bližje nego v grad“, reče knez pokazavši na sovražnikov nasip.

Komaj je knez izrekel poslednje besede, že je skočil ves polk z nasipov ter drvil dirjaje k sovražnikovemu nasipu. Pregnali so Kozake z nasipov, zabili z železom štiri topove ter značno

zmanjšani po številu vračali se nazaj, prinašajoč s seboj obilno zalogo smodnika. Dan je minil za dnevom, Kozaki pa so vedno bolj in bolj stiskali okop, zaganjajoč se vanj kakor klin v drevo. Streljali so se že tako blizo, da je vsakega prapora, ne vštevajoč glavnih napadov, padalo na dan po deset mož. Duhovniki niso mogli oskrbeti vseh z zakramenti za umirajoče. Obleženci so se zaslanjali z vozovi, šotori, kožami in obleko. Po noči so pokopavali mrliča, kjer je kateri padel, toda živeči so se bili še upornejše na mogilah včerajšnjih tovarišev. Tudi vrste Hmelnickega so postajale vedno bolj redke, ker vsaki napad mu je prinesel le novo zgubo; sam se je čudil hrabrosti Poljakov. Mislil je, da z oblego samo omehča srca obležencev; toda čas je tekel, oni pa so kazali čedalje večje preziranje smrti.

Polkovniki so dajali najlepši zgled vojakom. Knez je spal na golih tleh pri nasipu, pil žganjico in užival povojeno konjsko meso, prinašajoč trud in premenbe vremena. Kraljevi praporšček Konecpoljski in starosta Krasnostavski sta vodila osobno svoje polke na izlete; ob času napadov sta stala v vrstah svojih vojakov pod gosto točo krogelj. Celo oni polkovniki, katerim je manjkalo vojaške izkušnosti, za katerih povelja se vojaki niso dosti zmenili, spremenili so se pod poveljništvom veččega vojskovodje Jere-mije v prave junake. Firlej in Lanckoronski sta,

ne maraje za svojo starost, spala isto tako pri nasipih; gospod Prijemski je po dnevu vraval navaj topove, po noči pa ril kakor krt pod zemljo, kopajoč pod kozaškimi rovi protirove, odpirajoč podzemeljske hodnike, skozi katere so dohajali vojaki kakor smrtni duhovi med zaspano kozaštvo.

Naposled Hmelnicki sklene poskusiti z dogovori, upajoč uporabiti ugoden trenutek ter z zvijačo doseči svoj namen. Na večer dné 24. julija so Kozaki začeli kričati na nasipih, naj nasprotniki jenjajo streljati. Odposlani Zaporožec naznani, da hetman želi videti starega Zacvilihovskega. Po kratkem posvetovanju so poveljniki prošnjo odobrili, in starec je odšel h Kozakom.

Z nasipa so razločno videli, kako svečano so ga pozdravljali Kozaki. Zacvilihovski si je v kratkejši svoji službi kot komisar znal pridobiti spoštovanje divjih Zaporožcev; celo sam Hmelnicki ga je spoštoval. Streljanje preneha. Kozaki so v tolpah prišli k poljskim nasipom; vitezi so jim šli naproti. Obe stranki ste se imeli na pozoru, toda nobenega sovraštva nisi opazil med njimi. Plemstvo je vsikdar višje cenilo Kozake nego prostake; merivši se sedaj ž njimi v boju, jih je smatralo sebi enake. Kozaki so čudé zrl na ta nepristopni levji brlog, ki je pridržal vso njihovo in kanovo moč. Kozaki so navadno tarnali, da se za prazen nič preliwa toliko krist-

janske krvi; naposled sò nudili tovarišem tobaka in žganjice.

„Ej, gospodje vitezi!“ so govorili stari Zaporožci; „če bi bili vsikdar tako hrabri, ne bilo bi nezgod pri Žoltih Vodah, Korsunu in Pilavicah. Pravi zlodji ste, ne pa ljudje! . . . Takih vas še nismo videli“.

„Pridite jutri in pojutrašnjem in vedno nas take najdete“.

„Nu, gotovo pridemo, toda sedaj, hvala Bogu, da si smemo oddahniti. Koliko se je že prelilo kristjanske krvi! Toda glad vas bo premagal“.

„Poprej pride kralj, nego glad; še le ravno- kar smo si otrli usta po okusnej hrani“.

„Če bi nam zmanjkalo živeža, poiščemo ga v vašem taboru“, odvrne Zagloba, prijevši se za bok.

„Bóg daj, da bi oče Zacvilihovski opravil kaj pri hetmanu, sicer nastane na noč zopet napad“.

„Težko ga že pričakujemo“.

„Kan je obljubil, da vas dá vse speči za zajutrek“.

Tudi naš knez se je zarotil, da priveže kana za brado k repu svojega konja“.

„Čarovnik je, toda ne vzdrži . . .“

„Bolje bi bilo, da greste z našim knezom na pagane, nego da se zoperstavljate višji oblasti“.

„Z vašim knezom . . . Hm! dobro bi bilo!..“

„Torej čemu se puntate? Pride kralj, bojte se kralja! Knez Jarema vam je bil pravi oče . . .“

„On je tak oče, kakor je smrt mati. Kuga še ni zadavila toliko molojcev, nego on“.

„Pa še hujše pride; vi ga še ne poznate“.

„Mi ga nočemo poznati. Naši stari ljudje govoré, da kateri Kozak ga vidi na lastne oči, njemu je že pisana smrt“.

„Tako bo tudi s Hmelnickim“.

„Bog sam vé, kaj bo? Gotovo pa je, da enemu izmed nju ni živeti več na božjem svetu. Naš oče hetman tudi pravi, ko bi mu vi dali Jaremo, pa bi vam vsem pustil življenje. Z vami vred bi se poklonil kralju“.

Knezovi vojaki so jeli grbančiti čela in sopihati.

„Molčite, če ne, pograbimo za sablje“.

„Lahi se srdé!“ so dejali Kozaki, „toda odvadili jih bomo tega“.

Tako so se pogovarjali, časih prijazno, časih z grožnjami, ki so odmevale nehote kakor grom. Popoldne se je vrnil iz kozaškega tabora Zacvilihovski. Dogovarjanje je ostalo brezvspešno; celo premirje se ni dalo skleniti. Hmelnicki je zahteval od Poljakov, naj mu izroče Višnjevcekega in Konecpoljskega. Naposled je jel naštevati krivice, ki se gode Kozakom, prigovarjajoč Zacvilihovskemu, naj ostane pri njih. Na to je starec od jeze vstal ter odjezdil . . . Na večer je bil zopet napad, trajajoč celi dve uri. Poljaki

niso samo zapodili Kozake, marveč vzeli jim celo prve nasipe, razkopali strelišča ter požgali štirinajst „hulaj-gorodov“, Hmelnicki je to noč prisegel kanu, da ne odstopi, dokler bo jeden živ človek ostal v nasipu.

Druzega jutra ob zori se je znovič ponovilo streljanje, ntrjevanje nasipov, na to pa so se ves dan borili s golim orožjem. Od ranega jutra je škropil dež. Tega dne so dobili vojaki le polovico navadne hrane, nad tem je močno mrmral Zagloba. Toda prazni želodci so še podvojili besnost vojakov. Večer je prinesel nove napade. Da bi narejali več strahu, preoblekli so se Kozaki v Turke. Nastala je krvava noč, polna hrupa in krika; posebno sta se odlikovala Stempkovski in Volodijevski. Poslednji je v ročnem boju posekal slavnega preganjalca Dudara. Boril se je tudi Zagloba, toda večinoma le z jezikom. Po umoru Burlaja se ni hotel spoprijeti s komur si bodi.

„Le sedite, vi kmetje, tu pod Zbaražem“, je dejal; „tam pa gre doli za Dneprom litevska vojska. Poklonijo se vašim ženam in molodicam. Na prihodnjo pomlad najdete dokaj malih čapljinčkov v svojih kočah, če jih sploh še najdete cele“.

Zagloba je govoril resnico. Litevska vojska pod poveljništvom Radzivila je res šla za Dneprom, požigajoč in ugonobljajoč vse na poti. Kozakom je bilo to že znano, torej so kar zbesneli

pri teh besedah ter v odgovor posipali Zaglobo s točo krogelj, kakor bi hruške sipal. Toda Zagloba je skril glavo za drn ter nadaljeval:

„Niste zadeli, pasje duše, jaz pa vendar nisem zgrešil Burlaja! Tukaj sem! Na dvoboj z menoj! Saj me poznate! Nû, tu me imate, tepci, streljajte dokler imate s čim, ker na pomlad boste pestovali Tatarčke, ali pa sipali mogile za Dneprom.

Dobro! Dobro! Tu imate groš za glavo vašega Hmela! Naj ga loputne kateri od vas namesto mene po ustih, — namesto Zaglobe, čujete! A kaj, gnojari? Mar leži tu še premalo vašega smradu? Smrdite, kakor crknjeni psi! Človek bi mislil, da vas je obiskala kuga! Vile in pluge vzemite v roke, postopači! Rajše pojdite voziti višnje in sol po vodi, nas pa pustite tu na miru.

Norčevali so se „z gospodo“ tudi Kozaki, češ, da po trije planejo za jednim suharjem. Povpraševali so, čemu ne pridejo pobirat najemščine in desetine, toda v teh prepirih je zmagal vsikdar le Zagloba. In tako so odmevali ti razgovori, pretrgovani s kletvijo in divjim smehom po cele noči sredi streljanja ter večih in manjših bojev.

Naposled je šel gospod Janicki na dogovor s kanom, ki mu je znovič zatrjeval, da bodo Poljaki vsi „kensim“, to je: zaplenjeni. Nestrpljivi poslanec pa mu odvrne: „To nam že davno obljubujete, toda doslej se nam ni še nič zgodilo. Kdor po naše glave pride, tudi svojo prinese!“ Kan je tudi zahteval, naj pride Višnjevecki sam

na dogovor z njegovim vezirjem, toda to je bila le zanjka, katere namen so Kozaki sami odkrili in dogovorov je bil konec. Vse poprejšnje se je znovič ponavljalo: po noči napadi, po dnevu streljanje; izleti in besni napadi konjice. poraženja in čedalje več prelivanja krvi.

Vojake je podpiralo neko posebno hrepenenje po boju, na katerega so šli s petjem, kakor na gostovanje. Naposled so se že tako privadili na hrup in trušč, da so oddelki, katerim je bil odločen počitek, spali mirno sredi ognja in gosto padajočih krogelj. Hrane v taboru je bilo čedalje manj. Nastala je huda draginja; kdor je imel denar ter je kupoval žganjico ali kruh, rad je delil z drugimi. Vsi, kar jih je bilo, so vedeli, da jedna od dveh reči jih ne mine; ali pride kraljeva pomoč, ali pa neizogibna smrt! Pripravljeni so bili na oboje — najbolj pa na boj. Ne pozna zgodovina hrabrosti tej jednake. Deset vojakov se je tako hrabro borilo s tisoči, da si vsaki novi napad lahko smatral za poraženje Kozakov. Skoro ni minil dan, da ne bi bili po nekolikokrat izleteli iz tabora, obiskujoč sovražnika v njegovih lastnih okopih. Na večer, ko je Hmelnicki že mislil, da so morali celo najvztrajnejši omagati vtrujenosti ter tiho pripravljati napad, doletelo mu je na ušesa veselo petje. Vsi Kozaki so sploh mislili, da je Jerema čarovnik, dosti mogočnejši od onih, ki so jih imeli v kosaškem taboru. Torej je kar norel in se zaganjal

v boj, prelival morje krvi, ker je opazil, da je začela bledeti njegova zvezda pri zvezdi strašnega kneza.

V kozaškem taboru so prepevali pesni o Jaremi, ali pa so si pripovedovali potihoma o njem reči, od katerih so kar lasje vstajali moljcem na glavi. Pripovedovali so, da se prikaže časih po noči na okopu ter raste pred očmi gledalcev; da mu glava sega višje od zbaražkih stolpov, da se mu oči svetijo, kakor dve luni in meč v njegovih rokah pa je kakor zvezda repatica, katero je poslal Bog ljudem na pogibelj. Pripovedovali so tudi, kadar zakriči, da v boju padli vitezi zopet vstajajo ter stopajo v vrste živih. Jeremijevo ime se je glasilo v vseh ustih; o njem so govorili stari in mladi, prostaki in Tatarji, kakor v nekakej nadzemeljskej prikazni. V teh razgovorih, v tem sovraštvu in strahu pa je tičala vendar nekaka divja ljubav do kneza, s katero je ta stepni narod ljubil svojega ugonobitelja. Tako je! Hmelnicki je vedno bolj bledele poleg njega ne le v očeh kana in Tatarja, marveč tudi v očeh lastnega naroda. On je videl, da mora dobiti Zbaraž, da pobije tega leva, ker drugače se razkadi njegova slava kakor mrak pred jutranjo zarjo. Mora ga poteptati, ali pa sam poginiti.

Toda ta lev se ni le branil, marveč hodil sam napadat iz brloga ter postajal vsacega dne strašnejši. Niso pomagale ni zvijače, niti javni

dogovori; nič ni moglo zdrobiti njegove moči. Kozaki in prostaki so jeli mrmrati nad Hmelnickega. Neprijetno jim je bilo vohati smodnikov dim in smrad razpadajočih trupel, biti neprestano na dežju in pekočem solncu ter gledati vedno v obličje smrti. Pa hrabri molojci se niso toliko bali truda in slabega vremena, ognja, krvi in smrti, nego samega kneza Jeremije.

VI.

Mnogo prostih vitezov si je pridobilo v branbi zbaraškega nasipa neumrljivo slavo, toda najbolj se je proslavil gospod Longin Podbipeta, dasi tudi radi svoje skromnosti in ponižnosti sam ni hotel tega priznati. Bila je temna in vlažna noč; vojaki, vtrujeni čuvanja, so dremali, opirajoč se na orožje. Po devetdnevnih napadih in streljanju je to pot prvič nastala tišina in pokoj. Iz sovražnikovih nasipov, oddaljenih komaj za kakih trideset korakov, ni bilo slišati hrupa in trušča. Zdelo se ti je, da so se Kozaki, hoteč utruditi sovražnika, utrudili sami. Le semtertja je medlo bliščal ogenj, ki ga je zakrival drn. Od nekod je doletaval milozvoneč glas lire, na katero je igral neki Kozak . . . Tam dalje v taboru so rezgetali konji; na nasipih pa so se časih razlegali glasovi straže.

Knezovi oklopniki so opravljali to noč svojo službo v taboru ter zavzeli odkazana mesta.

Skretuski, Podbipeta, Volodijevski in Zagloba so stali na nasipu ter se tiho pogovarjali mej seboj.

„Čuden se mi dozdeva ta mir!“ reče Skretuski. „Ušesa so se tako privadila na grom in hrup, da sedaj tišina sama zvoni v njih. Zdi se mi, da se skriva v tej tihoti neko izdajstvo“.

Od onega časa, ko dobivamo le polovico hrane, mi je že vse jedno!“ zamrmra turobno Zagloba. „Moje zdravje potrebuje treh reči: dobro jesti, obilno piti in naspiti se. Najboljši jermen se posuši in razpoka, če ga ne mažeš. Kaj še le takrat, če moram biti vedno moker, kakor konoplje v vodi! Dež nas obliva, Kozaki nas pa sušé . . . Zares, prekrasne okoliščine! . . . Zemljica velja goldinar, maseljč žganjice pa pet goldinarjev. Te smradljive vode pa še pes ne more piti, ker je celo v vodnjakih navzeta smradu od trupel . . . Pri tem pa me vendar vedno žeja, kakor te moje škornje, ki so odprle rilec kakor riba“.

„Vaše škornje pa vendar pijejo celo nesnažno vodo“, omeni Volodijevski.

„Molčal bi raje! Lahko se ti je norčevati, ker nisi veči od vrabca, pa se lahko nasitiš z jednim zrnem prosa in iz naprstka napiješ. Toda jaz, hvala Bogu, nisem tako nežen, ker me ni kokoš z zadnjo nogo izkopala iz peska; radi tega tudi moj želodec potrebuje hrane. Kdo mi bo torej jemal za zlo, če me je minila vsa šala,

ker že od ranega jutra razun slin ničesar nisem imel v ustih“.

Gospod Zagloba začne močno sopsti pri teh besedah. Volodijevski pa odvrne:

„Imam tukaj na traku čutarico, ki sem jo vzel danes zjutraj nekemu Kozaku. Ker me je pa kokoš izkopala iz peska, si mislim, da vam ne bi dišala žganjica take ničemne osebe . . . Tu jo imaš Jan!“ obrnivši se k Skretuskemu.

„Daj, ker je mrzlo!“ reče Skretuski.

„Pij, pa daj gospodu Longinu“.

„Jezičen si postal“, reče Zagloba Volodijevskemu; „pa pri tem si vendar dober človek, da sebi pritrgaš, in daš drugemu. — O, da bi nam Bog poslal dovolj takih kokošij, ki bi kopale take vojake iz peska, kakor si ti!“

„Nu, Bog z vami; vzemite in pijte tudi vi!“ reče Volodijevski.

„Kaj delate gospod; pustite še nekaj za-me!“ zakriči prestrašeno Zagloba, ko vidi Podbipeto piti iz čutarice. „Čemu tako sklanjate v znak glavo? Bog, ko bi se vam več ne zravнала nazaj! . . . Vi, brate, imate predolga čreva; ni jih tako lahko napolniti s to čutarico . . . Vliva, kakor v sodček . . . Oh, da bi vas . . .“

„Nu, kaj vendar počenjate. Komaj sem se je dotaknil“, odvrne Longin, in da čutarico.

Zagloba se še bolj sklone nazaj ter izlije si še ostalo žganjico v usta.

„Samo ena tolažba nam je še ostala“, dé, obrisavši si z rokavom usta, „če nam Bog dá srečno prebiti to nadlogo ter odnesti zdrave glave na plečih, da si potem obilno nadomestimo to, kar smo zamudili . . . Gotovo nam omislijo kako dobro službo in dasi duhovnik Žabkovski zna dobro jesti, ga vendar uženem v kozji rog“.

„Pa povejte vendar, čemu ste se prepirali danes z duhovnikom Žabkovskim in Muhoveckim?“ vpraša Volodijevski.

„Tiho!“ reče Skretuski. „Nekdo se bliža z majdana“.

Vsi umolknejo. Neka temna postava obstane pred njimi ter zamolklo vpraša:

„Ali čuvate?“

„Čuvamo, svitli knez!“ odvrne Skretuski, zravnnavši se po koncu.

Knez je šel opazovat dalje, če ni morda kje spanec premagal utrujenih vojakov. Longin sklene roké.

„Oj, kak vojskovodja je!“ reče, ko vidi, da se je knez že oddalil.

„Manj počiva nego mi“, odvrne Skretuski. „Vsako noč obhodi nasip od jednega konca do drugega“.

„Bog mu daj zdravja!“

„Amen!“

Nastalo je molčanje. Vsi so gledali z napetimi očmi v temno noč; nič ni dramilo tišine. Ognjišča v kozaških taborih so že davno ugasnila.

„Lahko bi jih bilo zasačiti kakor polhe v spanju“, reče Volodijevski.

„Kdo vé?“ odvrne Skretuski.

„Spanec me takó premaguje“, reče Zagloba, „pa kakor vkljub mi ne puste zaspati. Rado-veden sem, kedaj bomo smeli spati? . . . Naj streljajo ali ne, ti stoj pod orožjem in gugaj se kakor žid pri molitvi. Pasja taka služba. Sam ne vém, kaj me takó premaguje, ali žganjica, ali oni curek, ki se je razlil danes ná-me in na Žabkovskega“

Povejte vendar, kakó je bilo?“ vpraša Longin. „Poprej ste že začeli, pa niste končali“.

„Nu, pa povem; nemara se otresem zaspanca. Rano sva šla z duhovnikom Žabkovskim v grad, da bi našla kaj za prigrizniti. Hodiva ter iščeva povsod: ker nisva ničesar našla, sva se vrnila obá prav slabe volje. Na dvoru se srečava s protestantovskim pastorjem, z ónim, ki je prišel previdet kapitana Šenberga. „Kaj iščeš tukaj ti, ki nisi kristjan!“ zavpijem nanj „ter nako-pavaš na nas jezo Božjo?“ On pa, zaupajoč v samega sebe in v svojega pokrovitelja gospoda Belzkega, mi odvrne. „Moja vera je tako dobra kakor vaša, pa še boljša!“ Komaj je to izgovoril, sva obá okamenela groze. Jaz nisem rekel nič, ker sem si mislil: Duhovnik Žabkovski je tukaj, naj on govori. Ta tudi ni zamudil potipati ga za rebra. Takó ga je jel vrteti, da se je komaj vstavil pri steni. Mej tem pride knez z

duhovnikom Muhoveckim. Takój je naju oštel, da narejava tukaj hrup in razprtije, da sedaj ni čas za take razgovore in prepire. Omili so nama glave kakor dijakom, pa Bog vé, če po pravici . . . Gotovo pa je, da ti Firlejevi pastori nakopljejo še na nas kako nesrečo . . .“

„Ali se kapitan Šenberg ni spovedal?“ vpraša Volodijevski.

„Kaj še! Kakor je živel, takó je umrl nespokorjen“.

„Da, ti ljudje se raje odrekó zveličanju svoje duše, nego svoji trmi“, vzdihne Longin.

„Bog nas brani kozaške sile in čarodejstev“, nadaljuje Zagloba, „oni pa ga še žalijo pri tem. Ali vam je znano, da so včeraj iz ónega-le nasipa streljali klopčiče sukanca na majdan? Vojaki so pripovedovali, da se je na mestu, kamor so padli klobčiči, pokrila zemlja z nekakimi luskinami . . .“

„Splošno je znano, da Hmelnickemu sami črni služijo za strežaje“, reče prekrižavši se Litvin.

„Čarovnice sem sam videl“, dodá Skretuski, „in povem vam . . .“

„Pst!“ seže mu v besedo Volodijevski ter mu položi rokó na ramo. Na to pa skoči k robu nasipa ter posluša.

„Jaz ne slišim nič“, reče Zagloba.

„Pst!“ . . . dež ovira posluh“, omeni Skretuski.

Volodijevski začne mahati z roko, češ, naj ga ne ovirajo; naposled se približa tovarišem.

„Gredó“, reče tiho.

„Naznani knezu“, odvrne Skretuski. „Sel je v stanišče Ostroroga; mi pa opozorimo vojake“.

Nemudoma so se razšli vsi po nasipu ter tiho dramili vojake po stražnicah:

„Gredó. Gredó . . .“

Te besede so spreletele kakor blisk po vsem nasipu. Čez četrto uro je knez že sedel na konju ter dajal naročila častnikom.

Sovražnik je očitvidno hotel nenadoma napasti tabor; zato knez sklene pustiti mu to veselje. Vojakom je bilo naročeno, naj ostanejo, kolikor je le mogoče mirni, ter naj pusté sovražnika tesno k nasipu. Še le, ko se bo dalo znamenje s topom, morajo planiti vsi nepričakovano nanj.

Vojaki so bili pripravljene kakor vsikdar. Skretuski, Longin, Volodijevski in Zagloba so čepeli skupaj ter pridržavali sapo. Dobro jim je bilo znano, da je najvarnejše stati na kraju nasipa, ker največ krogelj pada na središče majdana.

Zagloba je stal tovarišem nekoliko za hrbtom, da bi prvi napad ne prišel nanj. Nekoliko na strani poklekne Podbipeta z zervikapturom v roki. Volodijevski počene poleg Skretuskega ter mu zašepeta na uho:

„Gotovo gredó“.

„Z umerjenimi koraki“.

„To niso prostaki, niti Tatarji“.

„Zaporoški pešci so“.

„Ali pa janičarji; oni dobro marširajo. Na konjih bi jih bilo moči nasekati kakor drv“.

„Nocoj je pretemno za jezdece“.

„Ali slišiš?“

„Pst! Pst!“

Tabor se je kazal, kakor bi bil pogreznen v globoko spanje; samo droben dež je škropil, kakor bi ga sejal skozi sito. Mej tem šumom se je slišal še drugi, jasnejši in glasnejši, ki je doletaval poslušalcem na ušesa. Naposled se nekoliko korakov pred nasipom pokaže nekaka črna lava, katero si razložil le toliko, kolikor je bila črnejša od teme ter se vstavi na mestu kakor gora.

Vsi so pridrževali dihanje. Samo Volodijevski je ščipal Skretuskega v bedro, hoteč na ta način pokazati svojo zadovoljnost.

Napadniki se približajo jarku ter začnejo spuščati vanj lestve, potem zlezejo po njih na drugo stran ter jih prislonijo k nasipu. Tam je še trajala vedno grobna tišina. Toda vkljub vsej pozornosti napadajočih, so semtertje klini v lestvah začeli škripati in se lomiti.

„Čakajte“, misli si Zagloba. „Takoј vas pogostimo s turškim bobom“.

Volodijevski neha dramiti Skretuskega, Longin pa stisne držaj svojega meča, hoteč prvi planiti na sovražnika.

V tem trenutku se prikaže na robu nasipa šestero rok, za njimi pa so se jele počasi in previdno spenjati kviško tri koničaste kape, vedno višje in višje . . .

„To so Turki!“ misli si Longin.

V tem trenutku zagromi grozen strel ter osvetli temno noč. Predno svetloba ugasne, mahne Longin ter vseka takó grozno, da je kar zrak zacvilil pod ostrino. Tri trupla so se zvalila v prekop, tri glave v čeladah so se privalile pod kolena klečečega viteza.

Dasi je peklo zavrelo na zemlji, nad Longinom se je odprlo jasno nebo; menil je, da so mu zrastle krila na ramenih. Angeljski zbori so mu zapeli pesem v prsih; bojeval se je kakor v snu. Vsaki mahljaj njegovega meča je bil zanj kakor zahvalna molitev.

Vsi predniki njegovi, začenski od prednika Stovejke, so se razveselili v nebesih, ker se je skazal poslednji lastnik zervikaptura takega junaka.

Ta napad, katerega so se udeležili večinoma rumelijski in silistrijski Turki in kanova janičarska garda, je bil še krvavejše odbit od vseh prejšnjih ter je tudi nakopal strašno burjo na glavo Hmelnickega. Rotil se je poprej, da se bodo Poljaki z manjšo besnoto borili s Turki, češ, če mu kan dá ta krдела, gotovo dobi tabor. Sedaj je moral tolažiti kanovo jezo ter kupovati si njih naklonjenost z darovi. Kanu je poslal

deset tisoč tolarjev, Tuhaj-beju, Korz-agi, Sub-agaziju, Nuradinu in Galgi pa po dva. Taboriščni služabniki pa so šli mej tem slačit mrliča. Vojaki so mirno počivali do jutra, prepričani, da napada to noč več ne ponové. Spali so vsi neprebudno spanje razun straž in gospoda Podbipete, ki je vso noč ležal na zemlji ter hvalil Boga, da mu je dovolil spolniti svojo obljubo ter ovekovečiti svoje ime.

Drugo jutro je bil pozvan h knezu, ki ga je močno pohvalil. Vojaki pa so ves dan v tol-pah hodili pozdravljat junaka ter ogledovat si odsekane tri glave. Vsi so glasno občudovali nenavadno njegovo moč.

„Strašen rabelj ste“, so govorili plemiči. „Znano nam je bilo o vas, da ste hraber vitez, pa tega le nismo pričakovali, da bi z jednim mahljejem odsekali tri glave. Tak mahljaj bi vam mogli celó očaki zavidati“.

„Veter takó ne sname čapk, kakor je snel s pleč te glave!“ so dejali drugi.

Vsi so stiskali rokó hrabremu vojaku, ki je stal s pobešenimi očmi veselega lica, kakor devica pred poroko.

„Dobro so se postavili!“ je odgovarjal skromno in ponižno.

Okrog šotora je nastajal čedalje večji hrup. Zagloba, Skretuski in Volodijevski so pozdravljali prišlece ter pogostili jih s pripovedkami — ker družega okrepčila niso več imeli — o ju-

naškem činu gospoda Podbipete. Naposled, ko so prišleci jeli že odhajati, prišel je še gospod Marko Sobieski, starosta krasnostavski, v spremstvu gospoda poročnika Stempovskega. Longin jim hiti naproti.

„Pri vas je torej danes praznik!“ reče Sobieski, pozdravši Longina.

„Gotovo da, praznik“, odvrne Zagloba. Naš prijatelj je izpolnil danes svojo obljubo“.

„Hvala bodi Bogú!“ odvrne starosta. „Sedaj se brž ko ne smemo nadjati, da vas kmalo pozdravimo s „kosmato roko“. Kaj ne? Ali imate že katero izbrano?“

Gospod Podbipeta se smeja ter zarudi do ušes.

„Po vašej zmedenosti opažam, da je tako. Sveta vam je dolžnost skrbeti za to, da ne zibne vaš rod!“ nadaljuje starosta. „Bog daj, da bi se na vsakem kamnu rodili taki vitezi, kakor ste vi štirje!“

To rekši začne stiskati roké hrabrim vojakom, ki so bili veseli, da so slišali pohvalo iz ust Sobieskega, ki je bil zrcalo hrabrosti, časti in vseh vitežkih čednosti. Bil je pravi Mars, na katerega so se obilno zliвали darovi Božji. Svojega brata, poznejšega kralja, je nadkriloval v vseh rečeh. Sam knez Jeremija je visoko cenil njegovo hrabrost in vojaške njegove sposobnosti. Bil je zvezda nenavadne velikosti na obnebu poljske ljudovlade, toda njeni blesk je po na-

redbi Božji prevzel na-se njegov mlajši brat Janez, in ona je ugasnila prezgodaj ob času splošne bēde.

Naši vitezi so bili močno veseli junakove hvale. Pa še ni bilo dovolj.

„Dokaj sem že slišal o vas od kneza,“ nadaljuje Sobieski, „kateri vas ljubi nad vse druge. Ne čudim se torej, da mu služite, ne brigajoč se za povišanje, katero bi ložje dosegli v kraljevih praporih“.

„Mi vsi pripadamo h kraljevim huzarjem razun Zaglobe, ki je kot prostovoljec tukaj po svojem lastnem nagibu“, odvrne Skretuski. Da pa ravno v knezovih vrstah služimo, godi se to prvič iz ljubezni do kneza, drugič pa radi tega, ker smo hoteli doživeti pri njem največ vojsk.“

„Prav imate. Sploh pa mislim, da bi gospod Podbipeta pod nobenim drugim vojskovodjem ne bil našel tako lahko onih treh glav“, odvrne starosta. „Kar pa se vojske tiče, smo je res že vsi siti.“

„Bolj nego kruha,“ odvrne Zagloba. „Že od ranega jutra so prihajali k nam s pohvalami, nobenega pa še ni bilo, ki bi nas povabil na kupico žganjice, da-si bi mu bili močno hvaležni za to dobro delo“.

Po teh besedah Zagloba pozorno pogleda v oči starosti Krasnostavskemu, ki se prijazno nasmehne ter dé:

„Že od včerajšnega dné nisem imel ničesar v ustih, toda požirek žganjice se bo nemara še našel v kaki steklenici. Povabim vas torej na kosilce, gospodje!“

Tovariši so jeli zmerjati Zaglobo za njegove besede. Poslednji zapazivši svojo napako, se je opravičeval na vse mogoče načine.

„Saj se nisem vsiljeval,“ je dejal, „ker bi bilo tudi nasproti mojej časti; raje svoje dam, nego bi jemal tuje . . . , če nas pa hoče pogostiti tako vzvišena oseba, kakor je Sobieski, bi bilo tudi jako neotesano, ne sprejeti povabila.“

„Pojdite torej,“ odvrne starosta. „Jako prijetno mi bo, pobesedovati nekoliko z vrlimi ljudmi. Dokler Kozaki molčé, imamo čas. Na prigrižljaj vas ne vabim, ker sami veste, da je že za konjsko meso trda. Če nam Kozaki ubijejo kako kljuse, takoj na stotine mož stega roké po njem. Kar pa se tiče žganjice, imam je spravljene še dve steklenici, katero za sebe ne bom shranjeval.“

Na tako prošnjo Sobieskega so se naposled podali vsi v njegov šotor. Naprej pa je hitel poročnik Stempkovski, da je pripravil nekoliko suharja in konjetine. Zagloba je postal precej prav židane volje, opazivši svojo priljubljeno hrano.

„Kakor hitro nas njegovo veličanstvo kralj reši oblegovanja, planemo vsi takoj k vozovom

s hrano, kjer najdemo gotovo dokaj vsakovrstnih slaščic. Tam vsi raje pasejo svoje trebuhe, nego bi služili domovini. Tudi jaz bi raje dobro kosil, nego bojeval se s temi barbari; toda pred kraljevimi očmi se bodo nemara nekoliko krepkeje potegnili za nas.“

„Mi smo si prisegli, da popadamo do poslednjega,“ resnobno odvrne Sobieski. „Tako tudi učinimo. Hrana nam je že pošla, pa kar je še hujše, tudi smodnika že primanjkuje. Komu drugemu bi tega ne povedal, toda vam to smem. Kmalu bomo imeli samo sablje v rokah, pripravljeni na smrt. Daj Bog, da bi kmalo prišel kralj — to je še naša poslednja nada. On bi nam bil že davno pritekel na pomoč, ko bi znal, v kakem kritičnem položaju se nahajamo, pojedajoč poslednje grizljeje konjetine.“

„Radi bomo žrtvovali svoje življenje,“ omeni Skretuski.

„Ko bi se našel kedo, ki bi naznanil kralju našo stisko?“ reče Zagloba.

„O, ko bi se našel tako vrl človek, ki bi si upal prikrasti se skozi sovražni tabor, res bi si pridobil neumrljivo slavo,“ reče Sobieski. „Da-si nemara črna vojska še ni zbrana, bi sama kraljeva navzočnost vtegnila razprašiti vstajnike. Toda kdo bi se lotil tega posla, ko je Hmelnicki tako zagozdil vsa pota, da niti miš neopažena ne more priti skozi. Ne, nikakor ne, očitvidno nam je vsem namenjena smrt.“

„Hm! . . . Mahoma mi je šinila v glavo izvrstna misel,“ reče Zagloba.

„Kaka? Kaka?“ vpraša starosta Krasnostavski.

„Vsaki dan dobimo kako perišče ujetnikov. Ali bi ne bilo mogoče podkupiti katerega njih? . . . Naj bi se delal, kakor bi bil nam ušel, potem pa bi odrinil h kralju.“

„Moram se o tem posvetovati s knezom,“ reče starosta.

Gospod Longin se globoko zamisli, da se mu je kar čelo nagrbančilo. Naposled dvigne glavo ter odločno reče:

„Jaz hočem se preriti skozi njihovo šotorišče.“

Vitezi, slišati te besede, skočijo začudeni po koncu.

„Vi, gospod, bi si drznili kaj takega!“ zakliče Sobieski, ter vdari z roko po mizi.

„Ste li prevdarili, kar govorite?“ vpraša Skretuski.

„Davno sem že mislil na to“, odvrne Litvin, „ker že dolgo se čuje mej vitezi govorica, da je treba naznaniti kralju revni naš položaj. Davno sem že premišljeval o tem ter napravil obljubo, da pojdem, če mi Bog skaže milost, da izpolnim svojo prvo obljubo . . . Nečimen človek sem; tudi bi ne bila velika škoda, če me Kozaki ali Tatarji posekajo na poti“.

„Gotovo vas posekajo!“ zakliče Zagloba. „Saj ste slišali besede gospoda staroste, da je to očitvidna smrt!“

„Takó je, toda kaj za to, brate?“ odvrne Longin. „Če Bog hoče, mi niti lasu ne skrivijo na glavi; če me pa ugonobé, dá mi v večnosti za to primerno plačilo“.

„Toda ugrabili in mučili vas bodo poprej, potem še le umorili na najgrozovitejši način. Ali ste res prišli ob pamet?“ zagromi Zagloba.

„Nu, kaj za to! Tudi vkljub vsemu temu vendar pojdem“, odvrne mirno Litvin.

„Ptica ne preleti, vi pa hočete preriti skozi? Takoj vas ustrelé kakor vrabca. Obkopali so nas kakor jazbeca v jami“.

„A jaz vendar pojdem“, ponovi Longin. „Dolžan sem Bogu hvaležnost, ker mi je dovolil izpolniti obljubo“.

„Vidite ga no!“ reče obupno Zagloba. „O moj Bog! Ukažite si raje kar tukaj odsekati glavo ter jo vstreliti iz topa čez sovražnikov tabor; samo na ta način bi vtegnili priti mimo“.

„Saj mi dovolite iti, gospodje“, reče proseč Litvin ter sklene roké.

„O ne! ne pojedete sami. Tudi jaz pojdem z vami“, reče Skretuski.

„Nu, takrat pojdem tudi jaz!“ dostavi Volodijevski, udarši z rokó po sablji.

„Oh, naj vaju ubijejo kroglje!“ zakriči Zagloba. „Premalo jima je še krvi, premalo ena

smrt, premalo krogelj! . . . Brž ko ne vama že preseda življenje! . . . V takem slučaju pa idite, mene pa pustite na miru . . . Naj vas tam skupaj pobijejo . . .“

Po teh besedah Zagloba kakor blazen začne begati po šotoru. „Bog me kaznuje!“ mrmra, „ker sem se pridružil takim veternjakom!“ „Naposled se vstavi pred Skretuskim, položi roki križem na hrbtu ter jezno ga gledajoč, reče:

„Kaj sem vam učinil, da me preganjate?“

„Bog obvarji! . . . S čim naj bi vas preganjali?“

„S tem, da si gospod Podbipeta izmišljuje take reči, ki jih ni mōči izvršiti. Od onega časa, ko je obglavil tri največe turške bedake, postal je sam četrti . . .“

„Grdo je slišati!“ seže mu v besedo Litvin.

„Njemu se tudi ne čudim, pa tudi temu ne“, nadaljuje Zagloba, pokazavši na Volodijevskega. „On lahko skoči Kozaku za golenico, ali pa se kakor bodec zapiči v pasji rep ter izmej vseh najlože prerije skozi. Čudim pa se vam, gospod. Namesto, da bi ju svarili pred nevarnostjo, jima še prigovarjate, pa še sami hočete iti ž njima . . . Vi nas vse izpostavljate očitnej pogubi! . . . Pfuj! . . . Nikdar bi ne bil pričakoval kaj takega od častnika, katerega smatra knez za razumnega moža“.

„Kakó, vse štiri?“ vpraša začuden Skretuski. „Nemara tudi vi hočete? . . .“

„Gotovo, da tudi jaz!“ zakriči Zagloba ter se udari s pestjo ob prsi. „Če se le jeden od vas gane z mesta, pojdem gotovo tudi jaz. Naj se razlije moja kri na vaše glave . . . Imel bom vsaj drugokrat za pouk, koga si naj poiščem za prijatelja“.

„Oj, da bi vas! . . .“ zakliče Skretuski.

Tovariši ga začnejo po vrsti objemati, toda Zagloba se še vedno srdi in obrača od njih.

„Pojdite strani!“ je dejal, „z vašimi judeževimi poljubi“.

Na nasipu so se jeli glasiti topovi in puškini streli.

„Ali hočete sedaj iti? Idite no! . . .“ reče Zagloba zlovoljno.

„To je navaden strel“, omeni Skretuski.

„Navaden strel?“ reče oponašljivo plemič.

„Vam je mar še tega premalo! Polovico vojske je že popadalo od te navadne streljbe, vi pa še vihate nos, kakor bi bila samo igrača“.

„Pomirite se, gospod“, reče Podbipeta, „ne vznemirjajte se po nepotrebem . . .“

„Molčite raje, štrkljač!“ zarohni nanj Zagloba. „Vi sami ste krivi vsega. Vi ste si izmislili to bedasto podjetje, če ni bedasto, pa sem jaz bedast!“

„A jaz vendar pojdem!“ odvrne Longin, „ko bi bilo še tako neumno“.

„Pojdete, pojdete, in vem zakaj! . . . Ne prištevajte se več k junakom, ker vas vsi po-

znamo. Vi bi raje prej ko mogoče prišli iz našega taborišča . . . Mislite si, da ste najbolji mej vitezi, pa ste le prava vlačuga, ki trži s čednostjo! Pfuj! Greh pojde z vami! . . . Ne mudi se vam h kralju, marveč razgrajati hočete, kakor konj na stepi! . . . Vrl vitez tak, ki trguje sè svojo nedolžnostjo . . . Samo pohujšanje in nič drugega! . . .“

„Grdo je slišati!“ zakliče Longin, mašeč si s prsti ušesa.

„Jenjajte se prepirati!“ vmeša se Skretuski. „Raje prerešetajmo nekoliko to stvar“.

„Za Boga, pomirite se!“ reče Sobieski, ki je čudeč poslušal ta njihov prepir. „Vse je lepo, vrlo lepo, toda brez knezove vednosti se ne moremo lotiti ničesar. Vi gospodje ste v službi ter morate slušati povelja. Knez je nemara doma. Idimo k njemu, da čujemo, kaj poreče na naš predlog“.

„Ravno to, kar sem rekel jaz!“ odvrne Zagloba, in náda mu razjasni obličje.

„Pojdimo brez odlašanja“.

Vsi so šli iz šotoru na majdan proti knezovemu šotoru, spotikajoč se potoma ob kupe krogelj in bomb, ki so ležale na nasipu. Mej temi kupi so ležala trupla ubitih vojakov, s katerih so tovariši slačili obleko. Majdan je bil videti kakor jedna sama razvalina, razoran s krogliami in poteptan s konjskimi kopiti, da nisi opazil na njem niti biljke trave. Konjskega trupa

nisi ugledal nikjer, ker so takoj vsakega konja porabili vojaki v hrano. Glad in nasledki vojske so bili videti pri vsakem koraku. Nehote ti je sililo na misel, kaj se zgodi s temi zmagovalci, ko ne bodo konjskega mesa, niti koščeka suharja več imeli? . . .“

„Poglejte jih samo“, dé starosta Krasnostavski, „kako slabo izgledajo. Čas je že, da se to sporoči kralju“.

„Revščina že dolgo kaže zobe, kakor gladen volk“, odgovori mali vitez.

„Kaj bo, ko povžijemo vse konje?“ vpraša Skretuski.

Tako se razgovarjajoč, dospo h knezovemu šotorišču“, ki je bil na desnej strani nasipa, pred katerim je stalo nekoliko jezdecev, ki so raznašali povelja po taboru. Svoje konje so krmili z zdrobljenim povojenim konjskim mesom mesto ovsa, zato so tudi besno skakali skoro ne dotikajoč se zemlje. S to krmo so krmili tudi vse druge taboriščne konje, da so kakor hipocentavri drvili v boj, kakor levi.

„Ali je knez doma?“ vpraša starosta jezdece.

„Gospod Prijemski je pri njem“, odvrne jeden vojakov.

Starosta vstopi prvi, še oglasiti se ni dal poprej. Naši znanci pa obstanejo pred šotorom, dokler se ne odgrne preproga in pokuka skozi njo glava Prijemskega.

„Knez želi vas takoj videti“, reče.

Zagloba stopi v šotor jako dobre volje. Nadejal se je, da jim knez ne bo pustil podati se v gotov pogin. Toda močno se je zmotil.

„Starosta Krasnostavski mi je pravil“, reče knez, „da ste sklenili, da pojdete iz tabora; hvaležno sprejemem vaš predlog. Za domovino človek nikdar ne žrtvuje preveč“.

„Prišli smo samo prosit dovoljenja“, odvrne Skretuski, „ker vi, svitli knez, sami ste zapovednik našega življenja“.

„Torej vsi štirje hočete iti?“

„Vaša knežja svitlost!“ reče Zagloba. „Oni hočejo iti, jaz ne. Nisem prišel sèm hvalit svojih zaslug, če pa jih omenjam, se zgodi le radi tega, da bi si vi, svitli knez, ne mislili, da sem kak plašljivec. Oni vsi so vrli junaki, pa tudi Burlaj je bil hraber vojak — da zamolčim druga svoja odlikovanja — zato mislim, da nisem manj vreden od drugih. Pa med hlabrostjo in blaznostjo je velik razloček. Kril nimamo, po zemlji pa gotovo ne dospemo“.

„Vi torej ne pojdete?“ vpraša knez.

„Rekel sem, da nočem iti, nisem pa dejal, da ne pojdem. Ker me je Bog že kaznoval, da moram biti v njihovej družbi, pa hočem vztrajati v njej do smrti. Če nam bi postalo tesno, pa jim vtegne še prav priti Zaglobova sablja. Ne morem pa umeti, zakaj je potrebna smrt nas vseh štirih, in prepričan sem, da jo blago-

voli vaša knežja svetlost odvrniti od nas, ne davši dovoljenja za neumno podjetje“.

„Vrl tovariš ste“, odvrne knez, „in lepo je za vas, da nočete zapustiti svojih prijateljev; pa sè svojim zaupanjem ste se vendar ukanili, ker hvaležno sprejemem vašo žrtev“.

„Crknil je pes!“ zamrmra Zagloba ter onemoglo pobesi roke.

V tem trenutku kaštelan belzki, gospod Firlej, stopi v šotor.

„Svitli knez!“ reče. „Moji ljudje so vjeli nekega Kozaka, ki pravi, da se na noč pripravljajo na napad“.

„To mi je že znano“, odvrne knez. „Vse je že pripravljeno, samo novi našip še ni popolnoma vtrjen“.

„Nasip je že gotov“.

„Toliko bolje; na večer se preselimo“.

Obrnivši se k vitezom, pa dostavi:

„Po napadu, če bo noč temna, se lahko podaste na pot“.

„Kako?“ vpraša Firlej. „Ali nemara, svitli knez, pripravljate kak izlet?“

„Izlet pojde svojo pot“, odvrne knez. „Jaz sam ga bom vodil. Toda mi govorimo o nečem drugem. Ti gospodje nameravajo preplaziti se skozi sovražnikovo taborišče, da bi naznanili kralju našo stisko“.

Kaštelan se začudi, odpre široko oči ter po vrsti pogleda viteze.

Knez se zadovoljno nasmehne. Rad je imel, če je kdo občudoval njegove vojake.

„Ali so res še tako vrli ljudje na svetu!“ zakliče Firlej. Bog vas spremi; ne bom vas odvrčal od vašega podjetja“.

Zagloba je zardel jeze, toda ni rekel nič, le sopihal je kakor medved. Knez se zamisli nekaj časa, naposled reče:

„Nočem zlorabiti vašega življenja, tudi ne pustim, da bi šli vsi naenkrat. Najpoprej pojde jeden sam; če ga umoré, gotovo ne bodo zamudili se s tem pohvaliti, kakor so to storili enkrat z jednim mojim služabnikom pri Levovu. Ako ubijejo prvega, pojde drugi in tako dalje. Toda nemara dospe srečno prvi, zato nočem izpostavljati drugih v nevarnost“.

„Svitli knez . . .“ hoče govoriti Skretuski.

„Taka je moja volja in povelje“, odvrne odločno knez. „Da pa se ne boste prepirali, naj gre prvi oni, ki se je prvi ponudil“.

„Torej jaz?“ zakliče Longin s plamtečim licem.

„Danes večer po napadu, če bo noč za to primerna, se lahko podaste na pot. Pisem ne bom pošiljal; kar tukaj vidite, to povejte kralju ustmeno; le prstan naj vam bo v znamenje, da sem vas jaz poslal“.

Podbipeta je vzel prstan ter se priklonil knezu, ki ga je prijel za glavo, držal nekaj časa in poljubivši ga, dejal:

„Tako dragi ste mojemu srcu, kakor moj lastni brat . . . Naj vas varuje Kraljica nebeška, in angelj varih naj vas spremlja, moj hrabri vitez. Amen!“

„Amen!“ ponové navzoči.

Knezu so igrale solze v očeh. Bil je res pravi oče vsem svojim vojakom; tudi ostali tovariši so jokali. Duša gospoda Podbipete pa je kar trepetala vsled veselja in upanja na bližnjo žrtev.

„Zgodovina bo pričala o vas!“ zakliče Firlej.

„Ne nam, ne nam, marveč svojemu imenu daj čast, o Gospod!“ reče knez.

Vitezi otidejo iz šotor.

„Pfuj!“ pljune Zagloba. „Zdi se mi, da imam pelin v ustih . . . A oni tam neprestano streljajo, da bi jih strela postreljala!“ je nadaljeval, pokazavši na kadeč se kozaški nasip. „Oj, težavno je živeti na svetu! . . . Gospod Longin, torej vendar otidete naposled! . . . Nebeški angelji naj vas varujejo!“

„Sedaj pa se moram posloviti z vami“, reče Podbipeta.

„Kako?“ Kam ste namenjeni?“ vpraša Zagloba.

„K duhovniku Muhoveckemu, k spovedi, brate. Treba je očistiti grešno dušo“.

S temi besedami se Podbipeta z urnimi koraki napoti v grad. Ostali tovariši pa se podajo k nasipu.

„Nisem se nadejal, da me bo premagala taka žalost“, reče Zagloba. „Vedno me nekaj žgeče pod srcem. Zares, takega človeka niti z lučjo v roki ne najdeš! . . . Mislil sem, da bo kaštelan belzki ohladil njegovo vnemo; pa ga je še le spodbadal! . . . Zlod je prinesel tega krivoverca! . . . Zgodovina — pravi — bo pisala o vas! . . . Naj o njem samem piše, pa ne na kožo gospoda Longina. Čemu neki on sam ne gre? . . . Po šest prstov ima na nogah, kakor kalvin, torej bi še lože hodil . . . Duhovnik Žabkovski ima brž ko ne prav, ko prerokuje, da se bliža konec sveta . . . Počijmo si, gospodje, nekoliko na nasipu, potem pa pojdimo v grad, da prebijemo poslednje minute v družbi z našim prijateljem“.

Toda gospod Podbipeta je po spovedi sprevel ves čas v molitvi ter se prikazal še le na večer pri napadu, ki je bil jeden najgroznejših, zlasti radi tega, ker so Kozaki jeli napadati ravno takrat, ko so se topničarji selili na novo izkopani nasip. Nekaj časa se ti je zdelo, da perišče Poljakov podleže navalu dve sto tisoč mož broječe armade Hmelnickega. Poljski polki so se tako zmešali s sovražnikovimi, da je bilo tem težavno ločiti sovražnika od domačina. Trikrat so se grozno zaleteli skupaj. Hmelnicki je napel vse svoje moči, da bi premagal Poljake. Kan in lastni njegovi polkovniki so mu javili, da ima biti to poslednji napad, da odslej bodo samo z

gladom stiskali obležence. Toda po treh urah so bili odbiti vsi večji in manjši naskoki, z velikimi zgubami za Kozake. Čula se je celo govorica, da je okolo štirideset tisoč sovražnikov padlo v tem boju. V resnici je bil to jako grozen napad, za katerim je sledila le še neprestana streljba.

Neutrujeni Jarema je takoj po napadu peljal vojake na izlet, čegar konec je bilo novo porazenje sovražnika; potem pa je nastala splošna tišina.

Noč je bila topla, toda mračna. Štiri temne postave so se pomikale tiho in previdno k vshodnemu koncu nasipa. Bili so naši znanci: Podbipeta, Volodijevski, Skretuski in Zagloba.

„Oglejte samokres“, reče Skretuski, „če ni smodnik vlažen. Dva polka bosta stala pripravljena vso noč. Kadar vstrelite, priskočimo vam na pomoč“.

„Temno je kakor v vreči“, omeni Zagloba.

„Je še bolje“, odvrne Longin.

„Tiho no!“ zašepeta Volodijevski. „Čujem neki šum“.

„Ranjenci tako hrope . . .“

„Da bi le srečno došel do hrastičja . . .“

„Bog, o Bog!“ vzdihne Zagloba kakor mrzličen.

Čez tri ure se bo svitalo“.

„Menda je že čas!“ reče Longin.

„Čas, čas!“ ponovi Skretuski z zamolklim glasom. „Idite z Bogom!“

„Z Bogom! Z Bogom!“

„Ostanite zdravi, moji bratje! Odpustite, če sem katerega s čim razžalil.“

„Razžalili? Vi razžalili? O Bog!“ vzklikne Zagloba, planivši mu v naročje.

Vsi po vrsti objamejo Longina. Nastopi trenutek, ki je pretresal vitežka srca. Samo gospod Longin je bil miren, dasi ganjen.

„Ostanite zdravi!“ reče še enkrat ter približavši se na kraj nasipa, zdrkne po njem navzdol . . . Čez malo časa se prikaže na drugej strani rova, ter še enkrat pomigne tovarišem z roko v slovo — na to zgine v nočnej temi.

Mej Žalosticami in cesto iz Višnjevca je rastlo precejšnje hrastovo grmičje, presekano s poprečnimi lokami ter segajoče k staremu, gostemu in temnemu lesu; tje se napoti Podbipeta.

Pot je bila močno nevarna. Če si hotel priti k hrastičju, moral si mimo vsega kozaškega taborišča; gospod Longin si je nalašč izbral to pot; okrog taborišča je kretalo vso noč največ ljudi, in straže so tukaj najmanj pazile na mimo gredoče. Sicer so tudi po vseh drugih potih, jarkih, goščah in stezah bile nastavljene straže, katere so često obiskovali esavli, stotniki, polkovniki, da, celo sam Hmelnicki. Na prehod preko travnikov poleg Gnezne pa ni bilo niti

misliti, ker so čuli tatarski konjarji po dnevu in po noči pri konjih.

Noč je bila topla in tako temna, da za deset korakov nisi razločil človeka od teme. Ta okoliščina je jako ugajala Longinu; hoditi je moral počasi in previdno, da ni padel v kako jamo ali jarek, katerih je bilo vse polno.

Kmalu dospe k staremu poljskemu nasipu, katerega so zapustili prejšnji dan. Preplezavši čezenj, poda se dalje h kozaškemu taborišču. Bližnji kozaški nasip je bil prazen. Knezovi jezdecí so odpodili ž njega Kozake, ki so popadali ali pa zbežali v taborišče. Longin se spotakne vsaki hip ob trupla; semtertja je kak slab jek ali vzdihljaj javljal, da se ranjenci še boré s smrtjo.

Longin je jel moliti za duše pomorjenih ter šel dalje. Šum poljskega tabora je ostal daleč za njim ter naposled umolknil popolnoma. Vstavi se za trenutek ter se ozre.

Pa nič ni mogel opaziti. V poljskem taboru ni bilo videti ognjišč; samo v jednom oknu v gradu je brlela medla luč, enaka zvezdi, ki jo zakrivajo časih oblaki, ali žuželki kresnici, ki sveti in gasne zaporedoma.

„Bratje moji, ali se vidimo kedaj?“ misli Podbipeta.

Tuga mu prevzame srce, da komaj diha. Tam, kjer brlí ona blede luč, tam so domačini, so srca bratovska; tam ga ljubijo, tu pa je le

noč, puščava tema in trupla pod nogami, tam spredaj pa taborišče krvoželjnikov in vragov. Naval tuge je postal tako težak, da je celo duša jela v njem omagovati.

V temi ga je jel obletavati nemir ter šepetati mu na uho: „Ne prideš, nemogoče je! Vrne se, še je čas! Daj znamenje s samokresom in ves polk vojakov ti pridrvi naproti. Skozi ta tabor ne pride nihče“.

„V imenu Očeta, Sina in svetega Duha!“ pokriža se Longin. „To so samo peklenščkove skušnjave. Pripravljen sem na smrt; kaj hujšega pa me ne more doleteti . . . Satan me skuša, uporabljajoč v svoj prid nočno temo. Jaz si naj nakopljem na glavo to sramoto? . . . Nikdar! . . .“

In z razprostrtimi rokami je šel dalje.

Mej tem mu znovič prileti na ušesa šum, ne dovolj razločen, toda grozen, podoben medvedovemu godrnanju, ki se čuje časih v temnem gozdu. Pa nemir je že zapustil Longinovo dušo; tuga ga je nehala tlačiti. Ne zmeneč se za te glasove, reče si odločno:

„A vendar pojdem“.

Čez malo časa je bil na ónem bojišču, kjer je knezova konjica razbila prvega dné Kozake in janičarje. Pot je bila tu že ravnejša brez jarkov in jam; tudi mrtvece so Kozaki že zakopali. Tu je postalo tudi nekoliko jasneje, ker ni bilo predmetov, ki bi zakrivali raván.

Šel je torej urno brez ovir in že se mu je zdelo, da je prišel vstric kozaškega taborišča, ko zasliši nov hrup, dokaj razločnejši od poprejšnjega.

„Brž ko ne so kozaške straže!“ misli, ter gre naprej.

Glasovi postajajo vedno razločnejši. Gospod Longin skoči urno na stran in otipavši z nogami neko jamo, se vleže na tla ter duši sapo, držeč v roki samokres.

Straža na konjih se mu približa; bilo pa je takó temno, da ni mogel prešteti jezdecev, dasi je razločno slišal vsako njihovo besedo.

„Njim je težko, pa tudi nam ni lahko“, reče nekdo z zaspanim glasom. „Koliko dobrih moljcev že pokriva črna zemlja! . . .“

„O Bog!“ zakliče nekdo drugi. „Pravijo, da je kralj že blizo! Kaj bode z nami?“

„Kan se je razsrdil na našega batka in Tatarji grozé, da nas vzamejo v plen, če Lahov ne dobé“.

„In na pašnikih se bíjejo z našimi. Batko Hmelnicki je prepovedal hoditi v koš (tatarski tabor). Kdor tje zajde, se več ne vrne“.

„Govoré, da je mej kramarji več preoblečenih Lahov . . . Ko bi bil že enkrat konec te vojske! . . .“

„Nam je sedaj huje, nego je bilo kedaj poprej“.

„Kralj ni več daleč in pri njem cela tolpa Lahov; to pa je še najhujše“.

„O, o! Hej, lahko bi sedaj sladko spal na Siču; tukaj pa se bój, kakor volk“.

„Tukaj bržkone ne manjka volkov, ker konji takó hropejo“.

Glasovi so se vedno bolj in bolj oddaljevali ter naposled popolnoma utihnili. Tudi gospod Longin se je dvignil ter šel naprej.

Droban dež je začel škropiti, zato je postalo še temneje.

Na levej strani gospoda Longina se v daljavi zablišči ogenj, potem drugi, tretji, deseti. Sedaj je bil prepričan, da je popolnoma vstric sovražnikovega tabora.

Ognji so le slabo goreli. Brž ko ne so vsi spali v taboru, ali pa pili žganjico ter pripravljali zajutrek za prihodnje jutro.

„Hvala Bogu, da sem odrinil po napadu“, misli si Longin. „Sedaj počivajo; lahko brez skrbi nadaljujem svojo pot“.

Komaj mu je spreletela ta misel po glavi, že zasliši v daljavi zopet konjski topot. Približala se je druga straža, ki je šla tako tesno mimo njega, da ga je skoraj dobila pod konje. Na srečo se ga konji niso vstrašili in Longin je mirno nadaljeval svojo pot.

Na prostoru, dolgim kakih tisoč korakov, je srečal še dve taki straži. Gospod Longin je bil močno vesel, da ni naletel na pešhodeče

straže, ali na one razstavljene pred taboriščem, ki so podajale poročila jezdecem.

Toda njegova radost ni trajala dolgo. Komaj prestopi še nekoliko korakov, zaguga se pred njim neka črna senca. Dasi gospod Longin ni bil plašljiv, vendar so mu mravljinci zagomazeli po hrbtu. Umakniti in skriti se, bilo je že prepozno. Senca se je zganila, očitvidno ga je zapazila.

Nastal je trenutek pomisleka, kratek kakor vtrinjaj.

„Vasil, ali si ti?“ vpraša zamolkli glas.

„Jaz!“ odvrne tiho Podbipeta.

„A žganjico imaš?“

„Imam“.

„Daj sem“.

Gospod Longin se približa.

„A kaj, da si tako neznansko visok?“ vpraša oni glas, trepetajoč strahu.

Naglo se je nekaj zagugalo v temi in zamolklo: „Gosp . . .!“ se je izvil iz stražnikovih ust, potem se je slišal še nekak tresk in lomljenje kosti in jedna postava je težko padla na tla.

Longin je nadaljeval svojo pot, kakor bi se ne bilo nič zgodilo. Ni pa šel po dosedanji črti, ker je bilo brž ko ne razstavljeno tukaj največ straž. Pomakne se toraj bliže k taboru, hoteč priti skozi mej vedetami, stražami in taboriščem. Kozaški tabor je bil oddaljen samo za

kaka dva streljaja, in čudna stvar, kolikor bolj se mu je umikal, toliko bolj se mu je bližal.

Pokazalo se je tudi, da niso vsi spali v taboru. Pri slabo brlečih ognjih je opazil sedeti vojake, in Longin se je na vso moč trudil, da bi se umaknil tem ognjiščem.

S početka so ognjišča bila na desnej strani; naglo pa jih opazi tudi pred seboj. Kozaki in tatarji, tatarski koš in stanišča prostakov so se raztegala pred njim, obkoljajoč kakor prstan yes Zbaraž. Toda sredi tega prstana so vedno hodile straže, ki so zabranjevale vhod v taborišče.

Položaj gospoda Longina je bil jako kritičen. Imel je samo dvoje na izbor: ali preriti se mej vozovi, ali poiskati druge poti mej Kozaki in Tatarji. Drugače bi vtegnil tavati tu okrog do svita, ali pa bi se moral umakniti nazaj v Zbaraž; pa tudi na tej poti bi vtegnil priti stražam v roke. Premišljajoč nekoliko, sklone iskati prehoda mej vozovi, da bi se tu prikradel na drugo stran taborišča; radi tega se je zopet približal taboru. Bleski ognjišč so ga sicer mogli izdati, toda od druge strani mu je hodila svetloba močno prav, ker v temi bi ne bil mogel videti voz, niti najti poti mej njimi.

Minilo je četrto uro. Naposled je našel tako pot, ki se je raztegala kakor črni pas med vozovi. Na njej ni bilo ognjišč, torej brž ko ne na njej ni bilo Kozakov, ker je bila namenjena

le za jezdece. Gospod Longin se vleže na trebuh ter začne plaziti po tleh kakor kača.

Minilo je pol ure, on je še vedno tiho plezal in molil ob enem, izročivši se popolnoma v varstvo Božje. Na obeh straneh je bilo vse tiho in mirno. Naposled se prikaže pred njim ono črno grmičje, za katerim se je raztegal gozd popolnoma do Toporova. Za gozdom je bil kralj; tam ga je čakala rešitev in slava; zasluga pred Bogom in pred ljudmi. Kaj so značile one tri glave pred takim velikanskim činom“.

Gospod Longin je dobro poznal to razliko; ni pa se ponašal ž njo, marveč se razjokal veselja kakor dete.

Na to se dvigne ter nadaljuje svojo pot. Mej tem je začel škropiti dež, ki je s svojim šumom glušil njegove stopinje po grmičju. Gospod Longin je meril sedaj dolge korake kakor velikan. Vozovi so ostali daleč zadej in grmičje se mu je urno bližalo. Ž njim vred se je bližala tudi rešitev.

Naposled dospe v goščavo. Pod hrastovim listjem je bilo še temneje, nego na planem. Zapihljal je hladen vetrič ter gugal listje na vejah, da je šumelo, kakor da moli molitev: „Veliki in dobrotljivi Bog, ohrani tega viteza, ker je tvoj služabnik, zvest sin te zemlje, na katerej smo mi zrastli, Tebi na slavo!“

Gospod Longin se je mej tem oddalil že za poldrugo uro od poljskega tabora. Pot mu

je zalival čelo, ker je postal zrak nekako soparen, kakor pred bližajočo se nevihto. Pa on le gre naprej, ne maraje za nevihto, ker mu v srcu prepevajo angelji. Mej tem tudi hrastičje postaja redkejše, pred njim se prikaže loka. Hrastovo listje je močnejše zašepetalo, kakor bi hotelo reči: „Ostani tukaj, ker tu je varnejše!“ Toda vitez nima časa zmeniti se za to ter nadaljuje svojo pot na odprto loko, sredi katere stoji osamljen hrast. Longin se poda naravnost k njemu.

Naglo pa se izpod širokih hrastovih vej vsuje nanj, kakor izpod zemlje, kakih dvajset črnih bitij, ki se mu urno bližajo.

„Kdo si? Kdo si?“ čujejo se vprašanja v nerazumljivem jeziku. Kmalo spozna Tatarje, ki so tu pasli konje ter se skrili pod hrast pred dežjem.

V tem trenutku je rdečkast blisk osvetlil hrast, loko in Tatarje. Strašen krik se razleže po ozračju, ob enem pa se tudi začne strašna borba.

Tatarji planejo na Longina kakor volkovi na jelena ter ga zgrabijo z močnimi rokami. Toda Longin se je samo stresel, in vsi napadniki odlete od njega, kakor odpade zrelo sadje z drevesa. Na to pa vzame svoj velikanski meč ter začne udrihati ž njim na desno in levo; zasliši se stok in tuljenje ter vpitje na pomoč. Tiha

loka je zahrumela z vsemi glasovi, kolikor jih sploh more priti iz človeškega grla.

Tatarji znovič planejo po njem; toda mej tem se je vstopil za hrast, da je imel hrbet za-varovan; one pa, ki so se mu bližali od spredaj, je odbijal z vdarci svojega groznega meča. Kakor bi trenil, je ležalo pred njim vse polno trupel; drugi napadniki, navzeti strahu, so kričaje zbežali.

„Čudo! Čudo!“ se je razlegalo divje tuljenje.

Nenavadni ta krik ni ostal brez odmeva. Ni minulo pol ure, in na loki je zagomazelo vse polno pešcev in jezdecev. Prihiteli so Kozaki in Tatarji s kosami, drogi, loki ter gorečimi bakljami. Vprašanja se jamejo križati in preletavati od ust do ust: „Kaj je? Kaj se je zgodilo?“ — „Čudo! Čudo! . . . Jeden Lah je pobil toliko naših vojakov! Ubijte ga! . . . Vjemite ga živega!“

Podbipeta je ustrelil dvakrat iz samokresa, pa gorje! tega strela niso mogli slišati tovariši v poljskem taboru.

Tolpa se približa v polukrogu k Longinu, stoječemu pri drevesu. Naposled se zasliši povelje:

„Vjemite ga!“

Vse, kar je bilo živega, plane nanj; krič utihne. Začne se pravo klanje in čul si samo kratko stokanje. Čez pet minut je Longin sam stal pod hrastom. Pred njegovimi nogami je ležal cel kup trupel, zvijajočih se v smrtnih težavah.

„Vrvi! Vzemite vrvi!“ se čuje povelje, in mahoma nekaj jezdecev skoči po dolge vrvi, s katerimi so hoteli privezati Longina k drevesu. Toda gospod Longin mahne z mečem, in možakarji, ki so držali vrv, padejo na tla. Ravno tako je spodletel poskus Tatarjem.

Videti, da borilci v prevelikej tolpi le ovirajo drug drugega, skoči nekoliko pogumnih Nohajcev, ki so hoteli orjaka živega vjeti, pa jih podere, kakor mrjasec besne pse. Široko hrastovo deblo je zaslanjalo viteza, kdor pa se mu je bližal od spredaj, je poginil, ne imajoč časa, da bi zakričal. Zdelo se je, da narašča nadčloveška moč gospoda Longina z vsakim trenutkom. Naglo pa se okrog hrasta začne razlegati nekako divje „ukanje:“

„Uk! Uk!“

Toda pri pogledu na lok in strele, katere so mu jeli sipati pred noge, je Podbipeta spoznal, da zanj ni več rešitve, da se mu bliža zadnja ura, jel je moliti litanije prečiste Device.

Nastane tišina. Tolpa pridržuje sapo, pričakujoč, kaj se bo zgodilo.

Prva pšica zažvižga, ko je gospod Longin molil: „Mati Odrešenika!“ ter otrla mu senci.

Druga pšica je zažvižgala, ko je molil: „Devica pohvaljena!“ ter obtičala mu v rami.

Besede litanij so se mešale s sičanjem pšic.

Ko je gospod Longin izgovoril: „Zvezda jutranja“, tičale so mu pšice že v vsem telesu . . .

Kri mu je zalivala senci in oči, da je gledal kakor skozi meglo. Čutil je, da oslabevala, da se noge tresejo pod njim; glava se mu pobesi na prsi. Naposled poklekne.

Potem na pol ječaje izreče gospod Longin besedi: „Kraljica angeljev!“ to so bile njegove poslednje besede na zemlji.

Nebeški angelji so vzeli njegovo dušo ter jo položili, jasno kakor biser, k nogam „kraljice angeljev“.

VII.

Druzega jutra sta Volodijevski in Zagloba stala mej vojaki na nasipu ter pozorno gledala v kozaški tabor, od koder se je bližala drhal prostakov. Skretuski pa je bil na posvetovanju pri knezu.

„To nam ne obeta nič dobrega“, reče Zagloba, pokazavši na črne trope, ki so se valile k nasipu kakor oblak. Brž ko ne se zopet pripravljajo na napad, nam pa se roké nočejo več prav gibati“.

„Pri belem dnevu, v takem času napad — to je nemogoče“, odyrne mali vitez. „Ničesar ne bodo opravili, k večjemu če zasedejo naš včerajšnji nasip, kjer bodo potem streljali od jutra do večera . . .“

„Dobro bi bilo jih preplašiti s topovi“.

„Smodnik nam že hodi pičlo“, odvrne Volodijevski. „Pri takej uporabi, kakor je bila doslej, ga za šest dni ne bo zadosti. Toda med tem časom tudi kralj pride“.

„Naj se zgodi, kar hoče, samó da bi bil le naš revni Longin srečno prebredel to čredo koštrunov. Vso noč nisem zatisnil očesa; le nanj sem mislil; in ko sem nekoliko zadremal, videl sem ga v takej stiski, da mi je pot kar curkoma kapal s čela. Najboljši človek je! . . . Takšnega ne najdeš v vsej ljudovladi . . .“

„A zakaj ste mu vedno nagajali?“

„Zato, ker imam jezik bolj umazan nego srce. Pa ne spominjaj me tega, prijatelj! Moje srcé se že brez tega zaliva s krvjo, mojo dušo prevzema nemir; Bog obvarij, da bi se mu bilo pripetilo kaj slabega, vest bi me pekla do smrti“.

„Tako zelo pa se ne vznemirjajte, gospod! On se nikdar ni jezil na vas. Večkrat sem ga slišal reči: „Usta vaša so grda, pa srce imate zlato“.

„Bog mu daj zdravja, vrlemu prijatelju! Res, da ni znal prav gladko govoriti, toda to hibo je nadomeščal s stoterimi drugimi čednostmi. Kaj misliš, prijatelj, ali je srečno došel skozi?“

„Noč je bila temna in sovražnik po napadu grozno utrujen . . . Še pri nas ni bilo dobre straše, toliko slabše je bilo še pri njih! . . . Gotovo so vsi smrčali, ko se je plazil skozi“.

„To mu je bilo gotovo po godu . . . Prosil pa sem ga, naj skrbno povprašuje po naši kneginji, če je nemara niso kje videli . . . Jaz si sploh mislim, da jo je Redzijan srečno pripeljal h kraljevej vojski . . . Gospod Longin si gotovo ne bo dal počitka, marveč se kmalo vrne sem s kraljem. Gotovo bomo kmalo kaj čuli o njej . . .“

„Zaupam v bistroumje Redzijana in se nadjam, da jo je gotovo rešil. Res bi ne preživel tega, ko bi jo bila zadela kaka nova nesreča. Dasi jo le malo poznam, toda prepričan sem, da ne bi mogel bolj ljubiti sestre, ako bi jo imel.“

„Tebi je sestra, meni pa hči . . . Od teh skrbi se mi bržčas popolnoma pobeli brada, srce pa razpoči žalosti . . . Komaj se vtegneš v koga zaljubiti — glej — že ga izgubiš, ti pa sédi, obupuj, premišluj in vznemirjaj se pri svojem gladnem želodcu, pri luknjastej čapki, ki ne pokriva več tvoje pleše na glavi, niti jo varuje dežja. Psom se godi sedaj v ljudovladi bolje, nego plemstvu. Čas bi že bil preseliti se v boljši svet. Kaj ne?“

„Večkrat sem že mislil, ali bi ne bilo bolje povedati o njej vse Skretuskemu; pa ker on sam le molči, tudi za-me ni bilo prilično, ga spominjati na njo. Če se je pripetilo, da se je kedo spomnil kneginjice v njegovej navzočnosti, se je vsigdar zganil, kakor bi ga kača pičila v srcé.“

„Le pojdi in povej mu, razdrapaj mu v vojski posušene rane; toda njo pa nemara že

kak Tatar vleče za lase čez Perekope . . . Lasje mi vstajajo po konci na glavi, ko to mislim; čas bi že bil umreti, ker na svetu ne doživimo nič dobrega, razun muk in trpljenja . . . Da bi bil vsaj Longin srečno prišel h kralju! . . .“

„Bog vedi! Vsekako pa je moral biti on najpripravnejši za ta posel, ker je gotovo ljub Bogu po svojih čednostih . . . Toda pogledajte no, kaj počenja danes pobalinstvo!“

„Takó se mi blišči od solnca, da prav ničesar ne vidim“.

„Razkopavajo naš včerajsnji nasip“.

„Saj sem rekel, da bo napad. Pojdiva od tod, Mihael“.

„Oni ga ne razkopavajo radi tega, da bi šli v napad. Pač pa si trebijo pot za vrnitev in pri tem pripeljejo gotovo s seboj svoje hulaj-gorode.“

Ali vidite?“

„Da, sedaj vidim“.

Zagloba si zakrije z roko oči ter gleda Kozake, razkopavajoče nasip. V tem trenutku se čez razkopani predor vsuje tolpa prostakev, ki se razlije kakor lava po praznej planjavi mej okopoma. Nekateri začnejo nemudoma streljati, drugi so kopali s krampi zemljo ter sipali nov nasip, s katerim so hoteli obkoliti poljski tabor.

„Oho!“ vzklikne Volodijevski; „ali nisem govoril resnice? Evo, že porivajo svoje stroje“.

„To pomenja, da ne bo brez napada. Pojdiva proč!“ sili Zagloba.

„To niso hulaj-gorodi!“ nadaljuje Volodijevski. In res, stroji, ki so jih porivali po razkopanem prostoru, niso bili podobni navadnim kozaškim strelnim stolpom; njih stene so bile iz lestvic, pokritih z obleko in kožami, izza katerih so najboljši strelci streljali na sovražnika.

„Pojdiva!“ ponovi Zagloba. „Vrag vzemi te njihove stroje!“

„Čakajte, dajva jih prešteti, koliko jih je“, omeni Volodijevski. „Jeden, dva, tri, štiri, pet . . . pa še več jih je zadi! Vsakega psa ubijejo iz teh strojev na našem majdanu. Nas vse imajo pred seboj kakor na dlani“.

Volodijevski naglo umolkne.

„Kaj je?“ vpraša začuden.

„Kje?“

„Tam na najvišjem, vidite . . . visi človek“.

Zagloba napne pogled. Resnica, na najvišjem stroju se je gugalo golo človeško truplo, obsevano od solnčnih žarkov, kakor kak velik svetilnik.

„Da, resnica“, odvrne Zagloba.

„V tem trenutku Volodijevski obledi kakor platno ter zakriči s presunljivim glasom:

„Vsegamogočni Bog! To je gospod Podbipeta!“

Na nasipu nastane šum, kakor bi veter zapihal po drevju. Zagloba si pokrije z dlanjo oči ter šepeta z zasanelimi očmi:

„Jezus, Marija! Jezus, Marija!“

Tih šepet se je spremenil v dolg šum, podoban šumu razburkanih morskih valov. Vsi so spoznali svojega tovariša, nesrečnega Longina, in strašna jeza se je jela kazati vojakom na licih . . .

Zagloba odtrga dlani od lica. Strašen je bil videti v tem trenutku. Na ustih mu je visela pena, lice mu bilo zasanelo, oči so mu zlezle iz jamic.

„Krvi! Krvi!“ zarjove s tako strašnim glasom, da strah prevzame navzoče. Potem skoči z nasipa v prekop; za njim poskačejo vsi, ki so stali doslej na nasipu. Nobena moč, celo knezovo povelje, bi ne bilo moglo več pridržati vojakov, ki so kar slepo drvili na drugo stran prekopa, ne marajoč na to, ali hité drugi za njimi, ali ne. Velikanski stolpi se pokrijejo z dimom; zagromi puškin strel — toda zaman; nič ni bilo zmožno pridržati razkačenih vojakov. Zagloba je tekel spredaj z golo sabljo v roci, podoben razkačenemu bivolu. Sedaj so tudi Kozaki skočili s cepci in kosami na napadnike, da se ti je zdelo, dve steni ste udarili skupaj z groznim hrupom. Toda siti psi se ne morejo dolgo braniti gladnim in besnim volkovom. Odpodeni Kozaki niso pridržali napada. V groznej zmešnjavi jamejo bežati k predoru, napadniki pa drvé za njimi. Zagloba je kar divjal ter kakor besni volk se zaletaval v največje tolpe, moril in teptal. Njemu na strani

je tekel Volodijevski, ter kakor besni ris moril sovražnike.

Strelce, ki so bili skriti v „hulaj-gorodih“, so večinoma vse posekali, ostale pa so zapodili za nasipe. Potem so vojaki splezali na najvišji stolp ter odvezavši gospoda Longina, spustili ga previdno na tla.

Zagloba prvi objame mrtvo telo tovariša . . .

Volodijevskemu pritekó solze iz oči pri pogledu grozno ranjenega svojega mrtvega tovariša. Lahko si je bilo misliti, kake smrti je umrl gospod Longin. Samo lice je imel nepoškodovano, ker je le jedna pšica naredila na njem dolgo brazdo, ranivši mu senci. Na licu so mu ostale kaplje strdene krvi; oči je imel zaprte in blag nasmehljaj mu je igral okrog usten, da bi si bil lahko mislil — ko bi lice ne bilo tako blede, da Longin mirno spi. Tovariši ga naposled naložé na rame ter ga odnesó za nasip in naprej v grajsko kapelico.

Do večera mu pripravijo trugo ter ga odnesó po noči na zbaražko pokopališče. Navzoči so bili vsi duhovniki, razun Žabkovskega, ki je bil ranjen pri poslednjem napadu ter je ležeč v postelji pričakoval smrti. Prišel je tudi knez, poveljniki, poročnik Prijemski, Skretuski, Volodijevski, Zagloba in ves polk, v katerem je služil pokojnik.

Bila je tiha in zvezdnata noč; baklje so svetlo gorele in razsvetljevale žolte deske

zbite truge in resnobna obličja okrog stoječih vitezov.

Dim iz kadilnice se je mirno dvigal, razširjajoč prijetni duh míre. Povsod okrog je vladala mrtva tišina, katero je dramilo samo ihtenje gospoda Zaglobe in daljni grom strelja na sovražnikovih nasipih.

Duhovnik Muhovecki je bil nenavadno resnoben. Opravivši pogrebne molitve, dvigne oči proti nebu, dá z roko znamenje, da hoče govoriti, ter začne s tihim in ganljivim glasom:

„Kdo tako trka v temnej noči na nebeška vrata?“ povprašuje osiveli Kristusov ključar, vzdramljen iz sladkega spanja. — „Odpri, sveti Peter, odpri! Jaz sem, Podbipeta“.

„S čim si se odlikoval, kakšne zasluge si pridobil, da se drzneš prositi, da te naj spustim v nebeški raj? S kako pravico misliš priti sem, kamur se ne spuščajo ni veljaki, da, celo kralji ne, brez posebnih zaslug? Kamor se človek ne pripelje v kočiji s trumo strežajev po širokej cesti, marveč po strmej, trnjevej poti čednosti?“

„Oh, odpri, odpri sveti Peter, odpri kakor urno ti je mogoče, ker ravno po takej strmej stezi je šel naš vrstnik in tovariš, gospod Longin, da je naposled prišel k tebi kakor golob, utrujen po dolgem letanju, nag kakor Lazar, obstreljen s pšicami kakor sveti Boštjan, reven kakor Job, čist kakor devica, pokoren kakor

jagnje, nedolžen kakor angelj, ki je žrtvoval samega sebe, da bi rešil svojo domovino“.

„Spusti ga k sebi, sveti Peter! Spusti ga, nebeški ključar! Naj se pase to nedolžno jagnje po nebeškeji livadi, naj muli travo, ker gladen je prišel iz Zbaraža . . .“

V takem smislu je duhovnik Muhavecki nadaljeval svoj nagrobni govor in načrtal potem trpljenje in kreposti junaka. Vsi navzoči, slišati besede duhovnikove, so jokali ter mislili na svojo bližnjo smrt v Zbaražu. Razjokal se je naposled celo govornik sam ter sklenil govor z besedami: „Z Bogom torej, brate, blagi tovariš! Ne k pozemeljskemu kralju, marveč k nebeškemu si odnesel naš stok, naš glad, našo revščino in nadlogo. Gotovo nam tam izprosiš rešitev, toda sem se več ne vrneš, zato tudi plakamo, s solzami zalivamo tvojo trugo, ker smo te ljubili, brate najmilejši!“

Naposled so zapeli duhovniki svoj poslednji „Requiem aeternam dona ei Domine!“ sedaj je postal jok še glasnejši, dasi so bili ti ljudje utrjeni na smrt, vajeni na njo po vsakdanji skušnji.

Ko so trugo položili na vrvi, da jo spusté v jamo, skoro niso mogli odtrgati plakajočega Zaglobo. Kakor bi mrlič bil njegov brat ali oče. Skretuski in Volodijevski ga odvlečeta. Knez se približa ter vzame perišče prsti; duhovnik začne govoriti: „anima eius“. Vrvi se nategnejo in

trugo spusté v jamo. Navzoči jamejo sipati z rokami zemljo, in kmalo je nad telesnimi ostanki gospoda Longina narastla visoka gomila, katero je osvetljevala bleda svetloba vzhajajoče lune.

VIII.

Trije prijatelji so se vračali iz mesta na majdan, s katerega je neprestano dohajal odmev strela. Šli so molčé, ker se ni ljubilo nobenemu spregovoriti prve besede. Za njimi so šli v tolpah vojaki, pogovarjajoč se mej seboj o pokojnikovih vrlinah ter ga vzajemno hvalili.

„Pogreb je imel tako lep“, dé neki častnik, približavši se Skretuskemu. „Celo gospodu pisatelju Sierakovskemu niso napravili boljšega“.

„Pa ga je tudi zaslužil“, odgovori drugi častnik. „Kdo drugi bi se lotil takega podjetja?“

„Jaz sem slišal, doda tretji, „da se je mej častniki Višnjeveckega oglasilo več prostovoljcev; toda osoda gospoda Podbipete bo gotovo vsem vzela veselje hoditi h kralju“.

„Kar je tudi nemogoče. Niti kača ne prepleza“.

„Gotovo! To bi bila prava norost“.

Častniki otidejo naprej. Nastane trenutek molčanja.

„Ali si slišal?“ vpraša Volodijevski Skretuskega.

„Da slišal sem“, odvrne Skretuski. „Nocoj pridem jaz na vrsto“.

„Poslušaj, Jan!“ reče resnobno Volodijevski. „Davno me že poznaš ter veš, da se boja ne izogibljem; toda vse kaj družega je boj od neizogibnega samomora, za katerega je treba smatrati tako podjetje“.

„A ti to govoriš, Mihael?“

„Jaz, ker sem tvoj prijatelj“.

„To sem tudi jaz. Zato te rotim, da mi daš vitežko besedo, da ne pojdeš tretji, če jaz poginem“.

„O ne! Pojdem tudi jaz!“ zakliče Volodijevski.

„Nú, vidiš! Kako pa moreš zahtevati od mene, kar bi sam ne učinil? . . . Naj se zgodi volja Božja! . . .

„Dovoli mi, da grem s teboj“.

„Jaz ti ne branim, toda knez . . . Vojak si in ubogati moraš“.

Volodijevski umolkne ter si gladi male brkice.

„Nocoj je močno svetlo“, nadaljuje, „torej ne hodi nocoj“.

„Ljubše bi mi bilo, ko bi bila noč temnejša“, odvrne Skretuski. „Toda ne gre odlašati. Vreme obeta biti stanovitno, tukaj pa nimamo več smodnika, niti hrane . . . Vojaki razkopavajo zemljo po majdanu ter iščejo koreninic za živež. Nekaterim že dlesna gnijejo od spridene hrane, katero

zavživajo. Kar precej nocoj pojdem; že sem se poslovil od kneza“.

„Vidim, da si postal brezupen“.

Skretuski se turobno nasmehne.

„Resnica je, da se mi je že ogrenilo življenje, toda prostovoljno ne bom iskal smrti, ker je greh; sicer pa se tu nihče ne meni o smrti, marveč o tem, kako bi se dalo najpoprej preriti h kralju ter rešiti tabor“.

Volodijevskega je močno mikalo povedati Skretuskemu vse o kneginjici, pa še se je premagal, ker si je domislil, da bi ga vtegnila ta novica napraviti zbeganega, da bi vsled tega še lože prišel sovražniku v pest. Torej ga le vpraša:

„Po katerej poti pojdeš?“

„Rekel sem knezu, da pojdem čez ribnik in potem naprej po reki, dokler ne obidem vso sovražnikovo taborišče. Knez je odobril moj načrt“.

„Nobene pomoči ni“, odvrne Volodijevski. „Če je nam usojeno umreti, je bolje umreti na polju slave, nego v postelji. Bog te obvaruj, Jan! . . . Če se več ne vidiva na tem svetu, videla se bova na onem; svojo vdanost in družbo pa ti ohranim na veke“.

„Kakor jaz tebi. Hvala ti lepa za vse . . . Čuj me, Mihael; če jaz poginem, se gotovo ne bodo bahali z menoj kakor z gospodom Longinom, ker jim je to bahanje prišlo nekoliko predrago. Gotovo pa ne opuste na kak drug način poka-

zati svojega veselja. Če se to pripeti, naj otide stari Zacvilihovski k Hmelnickemu ter naj vzame moje truplo, ker mi grozno mrzi, da bi tatarski psi raznašali moje kosti po šotoru“.

„Zagotovljam te, da ne opustim tega!“ odvrne Volodijevski.

Zagloba, ki je s kraja le na pol poslušal njun razgovor, razume naposled, kaj govorita; manjkalo pa mu je moči, da bi pridrževal ali odvrčal prijatelja. Naposled reče:

„Včeraj oni, danes ta . . . O Bog! Bog! Bog!“

„Upajte, gospod!“ reče Volodijevski.

„Poslušaj, Jan . . .“ začne govoriti Zagloba, toda sapa mu zastane v prsih, da ni mogel povedati svojih mislij. Zato pa se je stiskal k prsim viteza, kakor slabotno otroče.

Čez jedno uro je Skretuski stopil v vodo zapadnega ribnika.

Noč je bila svitla in središče ribnika se je bliščalo kakor srebrni ščit. Skretuski je takoj zginil izpred oči. Breg je bil gosto obraščen z gladežem in trsičjem, ki ga je zakrivalo sovražnikovim očem. Da bi preplaval ribnik, na to ni bilo niti misliti, ker bi ga straže gotovo zapazile. Skretuski torej sklene, držati se brega ter tako pregaziti jezero do močvirja, ležečega na nasprotni strani, čez katero je tekla reka. Res, da so tudi tam stale kozaške in tatarske straže, poleg tega se je razprostirala tam tudi

cela goščava trsičja, katero so rabili Kozaki za šotore. Ko si prišel enkrat v to močvirje, bilo ti je celo po dnevu mogoče iti mej trsičjem dalje; vendar pa se je Skretuski bal, da se mu bo v močvirju vse preveč ugrezovalo! . . . Tudi ta pot je bila strašna. Pod stoječo vodo, pri bregu ne dosti globokejšo od čevlja, se je krilo nad laket debelo blato. Za vsakim korakom Skretuskega se je narejala na vodi množica mehurčkov, katerih grljanje je bilo moči razločno slišati sredi tišine. Brez ozira na vso previdnost, začeli so se na jezeru zibati mali valčki, razširjajoč se vedno bolj na sredino in drugo stran jezera. V deževnem vremenu bil bi Skretuski kar naravnost preplaval ribnik ter došel v pičlej pol uri k močvirju; toda na nebu ni bilo videti oblaka, ni bilo čutiti ni najmanjšega vetra. K sreči je streljanje v taboru glušilo nekoliko grljanje mehurčkov. Pazil je Skretuski, da je nadaljeval svojo pot samo takrat, kadar je streljanje v taboru in na nasipih bilo živejše. Vsled tihe jasne noči je prišla še jedna nadloga več. Iz trsičja so se jeli vsipavati roji komarjev, kateri so mu sedali na glavo ter ga pikali. Skretuski, izbravši si to pot, se gotovo ni domislil vseh ovir, na katere bo naletel. Prva je bila globočina vode, katera ima tudi na najbolj znanih mestih v sebi vedno nekaj tajnostnega in groznega, ter ti nehoté vsiljuje vprašanje: Kaj je na dnu? In ta zbaražki ribnik je bil še posebno grozen.

Voda v njem se je zdela gostejša od navadne ter je smrdela po gnjilobi. Saj je tudi gnjilo v njej na stotine Kozakov in Tatarjev. Vojaki so sicer vlečili iz njega trupla, pa koliko jih je bilo skritih mej trsičjem in povodno travo? Skretuski se je potil strahu, boječ se, da pade v kak prepad. Dolga stebličja pljučnika so se mu motala okrog kolen, njemu pa so lasje vstajali po koncu na glavi, ko si je mislil, da ga nemara objema povodnji mož, in ga več ne izpusti. Toda brez ozira na vse to, se je vendar pomikal tihoma naprej ter se že precej oddaljil od tabora; mahoma pa zapazi na kakih trideset korakov oddaljenem bregu stati konja, na katerem je sedel Tatar. Skretuski se mahoma vstavi ter jame pazno ogledovati jezdeca, ki je brez dvojbe dremal, kimajoč z glavo proti konjske grivi.

Čudna prikazen! Tatar se je neprenehoma uklanjal Skretuskemu, ki ga ni pustil izpred oči. Ta jezdec se mu je zdel nekaj strašnega; dolgo se ni mogel otresti groze, ki ga je prevzela. Naposled se mu je jela vračati razsodnost. „Ali spi, ali ne spi? Ali naj grem dalje, ali naj čakam?“

Naposled gre dalje, pa še bolj tiho in previdno. Obhodil je že polovico poti k močvirju, ko naglo začuje prvi piš vetra. Trsičje se je močno zagugalo in zašumelo; tega se je Skretuski močno razveselil ter pogumno šel svojo pot.

Toda veter očitvidno ni vzdramil samo pobrežne goščave. Naenkrat se pokaže pred Skretuskim nek črni predmet, ki se začne gugati na vodi, kakor bi se pripravljaj na skok. Skretuski v prvem trenutku toliko da ni glasno zakričal; strah in gnjus sta mu še pravočasno zaprla glas. Naposled se domisli, da mora biti kak utopljenec. Mravljinci mu zagomazé po hrbtu. Sum trsičja postaja čedalje glasnejši. Skozi goščavo pa opazi Skretuski še drugo in tretjo tatarsko stražo. „Že sem moral obhoditi polovico ribnika“, si je mislil ter se zravnal nekoliko po koncu, da bi spoznal, kje je; mej tem ga pa nekaj butne v noge. Ogleda se ter opazi pri svojih kolenih človeško lice.

„To je že drugi!“ zašepeta, ter opazuje mrtveca, ki ni kazal znakov življenja. Na to še bolj pospeši korake. Trsičje je bilo čedalje gostejše, kar je močno ugajalo Skretuskemu, dasi mu je neizmerno obteževalo popotovanje. Minilo je pol ure, cela ura, on pa je šel naprej ter postajal čedalje bolj truden. Vrh tega pa mu je bilo mučno izdirati noge iz mehkega blata in vdirati se časih do pasu; obilni pot mu je stopil radi tega na čelo, in ob enem ga mraz spretaval po vsem životu.

„Toda kaj pomeni?“ si strahoma misli, „da se svet tako vrti okrog mene? Kaj je krivo, da še vedno nisem dosegel močvija? Nemara

sem zgrešil močvirje, šel mimo in tako bom kolobaril okrog vsega ribnika?

Slabo pot sem si izbral“, si misli, izgubljač pogum. „Rajše se bom vrnil in jutri pojdem po onej poti, po katerej je šel Longin“.

Tako misleč je šel vendar-le naprej. Spoznal je, da je njegova misel na vrnitev bila isto tako napačna.

Toda misel na počitek ga je premagovala čedalje močnejše. Časih ga je mikalo stopiti nekoliko na suho ter si odpočiti. Pri pogledu na nove tatarske straže pa se je zopet premagal, akoravno je čutil, da je ves oslavljen in da se ga polasčuje vročnica.

Minilo je zopet pol ure — močvirje se še ni prikazalo.

Nasprotno pa se je prikazovalo čedalje več trupel utopljenцев. Šum trsičja, strah, ki ga je prevzemal pri pogledu na mrtva trupla, in več noči, prebitih brez spanja, vse to ga je močno potlačilo, da je stojé dremal; po utrujeni glavi so mu jele plesati težke misli; pa še se je dramil ter šel naprej. Naposled so ga jele popolnoma zapuščati moči. Hotel je zaspiti, stoječ do kolen v vodi in držeč se za trsičje. Naglo začuje nek pljusk; po vodi priplava čoln, v katerem sedita dva človeka. Skretuski se mahoma pogrezne do vratu pod vodo, mej tem se tudi čoln toliko približa, da je lahko vjel posamezne besede:

„Vrag naj jih vzame; še celó to smrdljivo mlako so ukazali stražiti! . . .“

Čoln se kmalo skrije za goščavo. Spredaj stoječ Kozak je grebel z veslom po vodi, kakor bi strašil ribe. Skretuski je šel dalje.

Čez nekaj časa zagleda znovič tatarsko stražo, stoječo tesno pri obrežju. Mesečna svetloba je padala naravnost na lice Nohajca, podobno pasjemu gobcu. Toda Skretuski se je že dosti manj bal teh straž, nego tega, da bi zgubil zavest. Torej je napel vse moči, da bi si predočil jasno, kje je in kam je namenjen. Kmalo pa razvidi, da ta njegov napor mu le še povečava njegovo utrujenost in takoj opazi, da vidi vse po dvoje in po troje pred očmi. Zdelo se mu je, da se nahaja na majdanu v taboru. Že je hotel poklicati Volodijevskega, naj bi šel z njim; toda imel je še toliko zavednosti, da se je premagal.

„Ne kriči! Ne kriči!“ si ponovi, „to bi bilo pogubno“.

Vendar ta borba sam s seboj je bila čedalje težavnejša. Iz Zbaraža je šel gladen in truden; to dolgo potovanje v hladnej vodi, sredi smradu gnjiline, šuma trsičja in druge goščave, pik vjedljivih komarjev, ga je moralo naposled oslabeti; zgubil je upanje, da sploh dospé k močvirju. Poslednje se mu je zdelo kot kaka pristaja, v kateri ga čaka rešitev, dasi so se tam začele nove težave in nevarščine.

Branil se je torej na vse kriplje navalu vročnice ter šel naprej. Na srečo je trsičje neprestano šumelo. Skretuskemu se je zdelo, da čuje v tem šumu nekake človeške glasove, pa so le komarji s tankimi glasovi čedalje žalostneje cvilili mu nad glavo. Voda je postajala globejša; — v kratkem mu je segala do pasu in še višje. „Če bo treba plavati“, si misli, „zgubim vse svoje moči in utonem“. Glava mu je bila v ognju, in misli, jedna groznejša od druge, so mu jele dražiti razburjeno domišljijo. Še enkrat se je pripravljal ter že odpiral usta, da zakliče Volodijevskega. Na srečo pa ga mokri vršiček trsičja oplazi po obrazu. To mu zopet vrne zavest. Vstavi se ter opazi pred seboj nekoliko na desno blede ognjišče. Odslej je zrl potujoč neprestano v to luč in kmalo zapazi pred seboj široki prôd čiste vode. Bila je reka in na obeh njenih straneh močvirje.

„Nú, sedaj zapustim enkrat obrežje ter pojdem naprej po tem klinu“, misli si Skretuski.

Tudi tu se je na obeh straneh razprostiralo trsičje. Skretuski se je držal onega, ki ga je imel pred seboj ter se kmalo prepričal, da je na pravej poti. Ribnik je ostal že za njim, kar je lahko spoznal po vodi, ki je bila tu mnogo mrzlejša.

Toda čez kratko ga je premagala strašna utrujenost. Noge so se mu tresle in nekake črne megle vlačile se mu pred očmi. „Ne more biti

drugače“, si misli; „pojdem na breg in si počijem, potem pa pojdem dalje“.

Tako premišljajoč začuti naenkrat trda tla pod nogami. Bil je otočič sredi trsičja, obraščen z mahom. Sede nanj ter si začne otirati z rokami okrvavljen obraz, opikan od komarjev in mušic.

Minuto poznej ovoha smrad dima. Ogleddavši se, zapazi kakih sto korakov pred seboj ognjišče, okrog katerega je stala tolpa ljudi.

Takoj spozna tatarske konjarje, ki so si tu pripravljali hrano. Pri pogledu na nje oglasi se v njem neukrotljivi glad. Pred svojim odhodom je sicer povžil košček konjetine, s katerim bi se ne nasitilo niti dva mesca staro ščene, a od onega časa pa ni imel ničesar v svojih ustih. Da bi ukrotil nekoliko svoj glad, začel je sesati sok iz votlega trsičja, s čemur si je ukrotil nekoliko glad in ob enem tudi žejo, zakaj tudi žejalo ga je močno.

Pri tem pa se je neprestano oziral na ognjišče, katero je vedno bolj in bolj bledelo. Poleg njega stoječi ljudje so se jeli zgubljevati v megli.

„Oh, kako sem truden!“ misli si. „Ne more biti drugače, moram si odpočiti na tej skali“.

Mej tem nastane pri ognjišču nekako gibanje. Konjarji so vstajali. Na ušesa Skretuskega doleté klici: „Loš! Loš!“ Odgovarjalo jim je razgetanje konj. Ognjišče je opustošalo in ugas-

nilo. Čez malo časa čuje vitez še žvižganje in topot konjskih kopit po vlažnej travi.

Skretuski ni mogel uganiti, zakaj so odšli Tatarji Mej tem pa opazi, da so vršički trsičja čedalje bolj bledele in ozračje jelo se zakrivati z lahno meglo. Že je svitalo. Vsa noč je prošla, ko je krožil okrog po ribniku. Prav za prav je bil še le na začetku svojega potovanja. Sedaj je bilo treba prodirati po dnevu skozi sovražnikov tabor.

Ozračje se je napolnovalo čedalje bolj z dnevno svetlobo. Nebo na vshodu jelo je rdeti. Skretuski se spusti zopet s skale v močvirje in dospevši čez kratko k obrežju, pomoli glavo iz trsičja.

V daljavi kakih pet sto korakov je bila videti tatarska bojna straža, sicer pa je bila loka prazna, samó ognjišče se je še medlo žarilo. Skretuski sklene preplaziti se sredi visoke trave k njemu. Prišedši tje, je marno iskal, če mar ne najde še kakih ostankov hrane. In res najde na tleh več poluoglodanih kosti. Lačen, kakor je bil, seže s slastjo po njih. Na ognjišču pa najde še nekoliko pečene repe, katero je tudi spravil, in opazivši, da se Tatarji vračajo na svoje prejšnje mesto, je urno šinil nazaj v trsičje. Poiskavši svojo skalo, na katerej je poprej počival, leže zopet na njo, ter pridržujoč dihanje, začne glodati s seboj prinesele kosti. Oskubel je meso, izsrkal mozeg, zdrobil z močnimi zobmi

rahljeješe kosti ter pomiril prvi glad. Takšnega zajtrka že davno ni imel v Zbaražu.

Sedaj je postal mahoma krepkejši. Mej tem se je popolnoma zdanilo. Jutranji hlad jel mu je postajati čedalje bolj občutljiv, toda tolažil se je z mislijo, da se kmalo prikaže solnce, ki ogreje njegove otrpnele ude. Ogleda se na vse strani, kje da je? Skala, na katerej je ležal, je bila dovolj prostorna za dva človeka; trsičje je rastlo okrog, kakor kaka stena, zakrivajoč jo popolnoma tatarskim očem.

„Tukaj sem varen pred njimi“, misli si Skretuski. „Tu me ne najdejo, razun če ne bi šli lovit rib, katerih pa ni tukaj, ker so poginile vsled gnjilobe. Počijem si ter izmislim, kaj mi je dalje početi“.

Začel je premišljevati, ali naj gre dalje po reki ali ne. Naposled sklene, da pojde, če nastane veter, ki bo gibal trsičje; sicer pa bi ga gibanje trsičja vtegnilo izdati.

„Hvala ti, Bog, da še živim! šepeta potihoma.

Hvaležnega srca dvigne oči proti nebu. Potem pa odleti njegova misel tje v poljski tabor. Grad je lahko opazil raz one svoje skale, ker ga je ravno obsevalo vshajajoče solnce. Lahko mogoče, da tudi s stolpa gleda kdo skozi daljnovid na ribnik in trsičje. Volodijevski in Zagloba bosta gotovo ves dan gledala z nasipa, če ga

nemara ne zagledata visečega kje na kakem kozaškem stolpu.

„Evo, ne zagledata me!“ si misli Skretuski in prsi se mu napolné z blagim čutilom. „Ne zagledata me, ne zagledata!“ ponovi nekolikokrat. „Malo pota sem še prehodil, pa bilo je treba jo prehoditi. Bog mi bo pomagal tudi na dalje“.

Kmaló ga premaga spanec, ki mu zapre trudne oči. Zravnávši se na svojem otoku, zaspi.

Trsičje je šumelo. Solnce se je popenjalo vedno višje in višje ter sušilo z toplimi žarki njegovo mokro obleko. Kdor bi ga bil videl spati, lahko bi si mislil, da leži mrlič — utopljenec, ki ga je voda vrgla na skalo, tako je bil krvav in umazan. Minila je ura za uro, pa je spal kakor ubit. Mine poldan in solnce se je jelo nagibati na drugo stran neba, pa je še vedno spal. Na posled ga prebudi razgetanje konj, ki so se pasli na loki in glasni klici konjarjev, pretepa-jočih jih z palicami po glavi.

Skretuski si drgne oči ter se ob enem spomni kje je. Pogleda na nebo ter opazi na njem v večernej zarji migljajoče zvezde. Ob enem tudi čuti, da si ni prav nič spočil. Vsi udje so ga boleli, in komaj je mogel verjeti, da mu bo mogoče nadaljevati svojo pot. Toda pomislil je, da nova boja mu povrne telesno čilost in spustivši noge v vodo, se brez odloga poda dalje.

Šel je tesno poleg trsičja po čistej vodi, previdno kolikor mu je bilo mogoče, da bi ga

ne opazili na obrežju pasoch konjarji. Poslednji solnčni žarki so že davno lugasnili, zvezde so lesketale, toda mesec se še ni prikazal na njem. Voda je bila ponekje tako globoka, da je Skretuski izgubljal marsikje tla pod nogami ter moral plavati, kar pa je bilo močno težavno, ker je imel obleko na sebi in je moral plavati, proti vodi, katera, akoravno počasna, odnašala ga je vendar nazaj k ribniku. Toda prijemajoč se z rokami za trsičje, je še dovolj urno pomikal se naprej ter kmalo prišel na mesto, s katerega so zagledale njegove oči na obeh straneh reke na tisoče lučij.

„To je kozaško taborišče“, si misli. „Sedaj mi, Gospod, priteci na pomoč!“

Na to je začel poslušati. Trušč zmešanih glasov je doletaval na njegova ušesa. Na levem rečnem obrežju je bilo razpostavljeno kozaško taborišče, na desnem pa tatarski „koš“; oba hrumeča in razgrajajoča, kjer si čul vse polno človeških glasov, mukanja živine in razgetanja konj. Reka je delila taborišče na dvoje ter kolikor toliko zabranjevala prepir in poboje, ker so si bili Tatarji in Kozaki veliki nasprotniki. Struga je bila na tem mestu dosti širja, nemara, da so jo nalašč razkopali. Trsičje in gladež pa sta postajala vedno redkejša. Očividno so ga nalašč hodili sem rezati, ker so ga potrebovali pri stavbi šotorov. Skretuski je napravil še nekoliko korakov ter obstal naposled. Zdelo se mu je, da se mu bliža nekaka velikanska moč. Ta moč

na tisoče broječega národa ga je mogla zdrobiti kakor črva; proti njej čutil se je oslavljenega in nečimnega, ker je bil sam.

„Ne, tukaj še komar ne more skozi“, misli si Skretuski.

Pa še se je pomikal dalje. Zdelo se ti je, da ga je neka nepremagljiva moč vlekla naprej; mikalo ga je tudi, ogledati si od blizo to strašno moč.

Naenkrat pa se zopet vstavi. Stena trsičja se je končala, kakor bi jo z nožem odrezal. Od tod naprej odseval se je ogenj ognjišč v čistej vodi, da je bila videti nekako krvava. Tesno na obrežju opazi na vsakej strani dvojce ogromnih ognjišč; pri enem je sedel na konju Tatar, pri drugem pa stal molojec z dolgo sulico v roki. Oba sta zrla jeden na družega in na vodo. Plamen obeh ognjišč je narejal ognjen most čez celo reko. Pri bregu je stala dolga vrsta malih čolnov.

„Ne, tu še kača ne preplazi skozi“, misli si Skretuski.

Naglo se ga loti obup. Kam naj gre: naprej ali nazaj? . . . Evo, dan je že minil, odkar se je ubijal po blatu in močvirju, vohal smradljivi zrak, da bi dospel naposled k taborišču. Sedaj, ko je premagal to oviro, je spoznal, da je nemogoče.

Pa tudi vrnitev bila je sedaj nemogoča.

Na srečo je začel pihljati vetrič, ki je majal trsičje; ob enem mu je tudi priletelo na ušesa donenje zbaražkih zvonov. Skretuski začne vneto moliti. Črna in rdeča bitja so skakala okrog, kakor nekake peklenske pošasti; voda v reki je postala krvava.

„Ko nastane noč, ugasnili bodo ognji“, misli si Skretuski. In res čez nekoliko ur ostale so pri slabo brlečih ognjiščih samo straže; šum in hrup nekoliko potihne. Straže so se menjale in lahko si je bilo misliti, da bodo stale tako vso noč.

Skretuskemu je prišla v glavo misel, da bi se dalo nemara tu lože po dnevu priti mimo. Pa kmalo je dal slovo tej misli. Po dnevu so tu zajemali vodo, napajali živino, hodili se sèm kopat; — na reki je moralo biti vse polno ljudi.

Naenkrat se vpre njegov pogled v čolne. Skretuski ne premišluje dolgo, se vgrezne do vratu pod vodo ter se jim jame previdno bližati, upirajoč svoje oči v tatarskega stražnika.

Po preteku pol ure je bil že tesno pri prvem čolnu. Njegov načrt je bil kaj priprost. Vzvišeni zadnji deli čolnov so se dvigali nad vodo, tvoreč nad njo nekak obok, pod katerim je v vodi pogreznen človek mogel lahko skrivati svojo glavo. Ker so vsi čolni stali tesno eden poleg drugega, tatarski stražnik ni mogel opaziti pomikajočega se pod njimi predmeta. Več je bilo treba paziti na kozaškega stražnika, toda

tudi ta ga ni mogel zagledati, ker pod čolni je bilo temno vkljub ognju na nasprotni strani. Sicer pa tudi druge poti ni bilo.

Skretuski se ni obotavljal dalje, kmalo je bil pri zadnjih koncih čolnov. Plazil se je po vseh štirih, ali tudi po trebuhu, ker voda je bila plitka. Bil je tako blizu na bregu stoječega Tatarja, da je čul prhanje njegovega konja. Ustavi se nekaj časa ter posluša. Na srečo so stali vsi čolni v enej vrsti. Vprši svoj pogled v stražnika Kozaka, ki je opazoval tatarski koš, se je previdno pomikal dalje. Na tak način je prišel mimo petnajst čolnov; kar mahoma začuje na obrežju korake in človeške glasove. Takoj se pritukne ter posluša. Na svojem potovanju v Krim se je naučil tatarskega jezika ter je razumil povelje nekega poveljnika, ukazujočega vojakom:

„Vsedite se v čoln ter odplujte!“

Skretuskega jame oblivati pot, dasi je bil do vratu v vodi. Če se veslarji vsedejo v čoln, za katerim je bil skrit, ga gotovo zasačijo; ravno tako tudi, če se vsedejo v katerega iz onih tam spredaj, ker bi ostalo osvetljeno mesto prazno.

Vsaki trenutek se mu je zdel dolg kakor ura. Mej tem pa se prišleci vsedejo v četrti ali peti čoln za njim ter začnejo veslati proti ribniku. Ta čin obrne na-se pozornost kozaškega stražnika. Skretuski je trepetal strahu na vsem

telesu ter še le, ko se je zamenila straža, jel nadaljevati svojo pot. Na tak način je prišel k zadnjemu čolnu, ki je stal pri trsičju, za katerim se je jelo razpenjati grmičje. Prišedši tjekaj, pade na kolena ter se zahvali Bogu za svojo in vse vojske rešitev.

Sedaj se je jel pomikati nekoliko pogumnejše, veselivši se vetra, ki je šumel ter majal trsičje. Časih se je ozrl nazaj. Ognjišča so jela zaporedoma ugašati, pas trsičja je postajal vedno črn in tla močno močvirnata. Straže niso mogle več stati blizo obrežja; hrup je tudi oslabeval. Neka nadčloveška moč je hrabrila viteza in pogumno je brodil dalje po vodi, še vedno se boje stopiti na suho. Niti sam ni znal, kako dolgo je tako hodil; ko pa se je ozrl zopet na sovražnikov tabor, so bili ognji videti kakor majhne lučice v daljavi. Čez nekoliko korakov so še te zginile. Mesec je priplaval na nebo; naokrog je vladala grobna tišina. V tem se je ozval šum še večji in veličastnejši od trsičjega. Skretuski malone da ni vzkliknil veselja. Na obeh straneh reke se je razprostiral gozd.

Sedaj je šel k obrežju ter izkobacal iz trsičja. Vonjava smole mu je okrepila njegove živce. V črnih globeljih se je blestela praprot. Vitez znovič pade na kolena ter mej molitvijo poljubljuje zemljo.

Bil je rešen!

Na to gre v gozd ter jame misliti, na katero stran bi krenil sedaj? Kam sega ta gozd in kje bo dobil kralja?

Toda pot je bila še dolga in nevarna, dasi so bile premagane prve nevarnosti. To je bila tudi glavna stvar.

Lačen in prezebel, moker in blaten, je vselega srca šel naprej, noseč v srcu upanje, da se kmalo vrne v Zbaraž, pa ne sam, marveč s kraljevo vojsko.

„Več ne boste stradali, dragi moji tovariši“, si misli, spominjajoč se svojih prijateljev v Zbaražu.

In radostno mu je vtripalo srce pri tem spominu; z velikimi koraki je šel naprej po gozdu. Velikanska drevesa pa so ga zakrivala sè svojo senco.

IX.

V Toporožkem gradu so sedeli zvečer trije dostojanstveniki pri mizi ter se tajno nekaj pogovarjali. Na mizi je gorelo nekoliko voščenih sveč; bila je pokrita z zemljevidi; poleg njih je ležal visok klobuk s črnim peresom, meč, ki je imel držaj z biseri okovan; na njem je ležal zobčast robec in par lososovih rokavic. Za mizo, v visokem naslonjaču, je sedel človek, star okoli štirideset let, drobne in šibke postave, toda krepke rasti. Lice mu je bilo zatemnelo, s črnimi

oči in švedsko lasuljo z dolgimi kodri, ki so mu viseli po plečih in ramah. Redke črne brkice, zavihane na koncih kvišku, so dičile njegovo gornjo ustnico, spodnja pa je z brado vred stala močno naprej ter dajala vsemu licu karakterističen obris levjega poguma in upornosti. Lice njegovo ni bilo zalo, pač pa je kazalo naklonjenost k dobri volji, združeno z znano apatijo in hladnostjo do vsega, kar ga je obdajalo. Oči so mu bile nekoliko zaspane, pa lahko si si mislil, da v jezi morejo švigati iz njih ognjeni bliski, katerih bi ne bilo lahko prenašati. Ob enem je odsevala v njih dobrota in krotkost.

Črna obleka, namreč atlasov župan z zobčastim okrajnikom, izpod katerega se je lesketala zlata verižica, je dajala še večje dostojanstvo tej nenavadnej postavi, ne gledé na očitno žalost in skrb, ki se je očitno kazala na licu. Ta gospod je bil kralj Jan Kazimir Vasa, naslednik po bratu Ladislavu.

Ne daleč od njega, v polutemi, je sedel Hieronim Radziejewski, starosta lomžinski, človek majhne rasti, debel, rdečega lica; njemu nasproti oprt z laktom ob mizo, je sedel tretji gospod in pazljivo ogledoval zemljevid ter časih dvignil svoj pogled na kralja.

Na njegovem licu nisi opazil tega dostojanstva nego na kralju; lahko pa si opazil razsodnost in odločnost, ki je nadkriljevala celo kraljevo

veličanstvo. Na licu tega človeka si opazil, da ga teži breme skrbi, na katerem pa znak junaštva in strogosti ni bil na kvaro lepoti. Oči so mu bile plave, polt ne glede na starost nežna; krasna poljska oprava ter po švedskem načinu pristrižena brada so dajale temu možu nekako senatorsko veljavo.

Bil je Jurij Osolinski, kraljevi kancler, splošno znan diplomat, občudovan od vseh evropejskih vladarjev, velik nasprotnik Jeremije Višnjevekega.

Nenavadne njegove zmožnosti in sposobnosti so obrnile nanj kaj zgodaj pozornost vladarjev, ter ga zgodaj povzdignile v najvišjo državljansko službo, katero je opravljal kot izkušen krmar, ki vodi ladijo v času nevihte, da se ne razbije.

In res je bil kakor vstvarjen za krmarja poljske ljudovlade. Delaven, vstrajen, razumen, gledajoč v daljno prihodnost, računajoč na več let naprej, vodil bi vsako drugo državo, izvzemši ljudovlado, z zanesljivo in mirno roko v varno pristanišče; zagotovil je razvoj in slavo, ko bi bil samostojen minister takega vladarja, kakor kralj francoski ali španjski.

Bil je genijalen teoretik učenjak, ki pa ni bil tako genijalen praktik. Odgojen za mejami domovine, dasi bistrega razuma, se vendar ni mogel privaditi onemoglosti poljske ljudovlade, ni se naučil izogibati se skalam, ob katere so

se razbijali vsi njegovi genijalni načrti, namere in trudi; zato je videl pred seboj propast, iz katere ni bilo več rešitve. Ne maraje zato je šel naprej uporno kakor fanatik, ne zmeneč se, da dotična misel vtegne biti rešilna v teoriji, pa pogubljiva v praksi.

Hoteč ojačiti vlado in državo, zasejal je nemir mej nezadovoljni kozaški narod, ne pomislivši, da se nevihta obrne proti plemstvu in magnatom na škodo države same.

Prvi se mu je postavil po robu Hmelnicki. Na poljsko ljudovlado so se sipale nesreče jedna za drugo, poraženja pri Žoltih Vodah, Korsunu, Pilavicah. Pri prvem svojem koraku združil se je Hmelnicki s svojim sovražnikom, krimskim kanom. V poljsko ljudovlado je treskalo in na posled ostal jedino še boj. Da bi se bil dal uporabiti národ, bilo je treba najpoprej njo okrepiti, toda kancler, zaljubljen v svojo idejo, je vedno le odlašal ter zaupal celo Hmelnickemu.

Moč dogodkov pa je razrušila njegovo teorijo. Vsakega dne se je kazalo jasneje, da uspeh kanclerjevih naporov je ravno nasproten pričakovanej nameri, najboljši dokaz je bil Zbaraž.

Kancler je oslabeval pod bremenom obupa in splošnega sovraštva, torej je delal tako, kakor delajo ljudje, pri katerih je vera v samega sebe močnejša, nego vsa poraženja. Če jim kaj spodleti, iščejo povzročitelje krivde.

Kriva je bila vsa ljudovlada, vsa njena minulost in sedanji državni red. Toda kdor se boji, da bi skala, ležeča na robu gore, ne zaropotala v prepad ter jo želi zavaliti na varnejši prostor, pa pri tem ne vzame v poštev svoje moči, ta le še gotovejše pospeši njen padec. Kancler je povzročil še kaj več. Pozval je na pomoč kozaštvo, ni pa pomislil, da tok tega razburjenega potoka lahko izpodje tla, na katerih leži skala.

Mej tem ko je iskal vzročiteljev krivde, so se oči vseh obračale vzajemno nanj, češ, da le sam je to zakrivil in nihče drugi. Toda kralj mu je še vedno verjel, toliko več, ker so neprizanesljivi jeziki dolžili s kanclerjem vred tudi njega.

Sedeč torej v Toporovem, niso znali, kaj naj počno. Pri kralju je bilo samo petindvajset tisoč vojščakov. Kraljevi ukaz za oboroževanje so razposlali prepozno, da je bilo mogoče komaj jeden del črne vojske v tem času sklicati. Kdo je bil vzrok te zamude? Ali ni bila posledica kanclerjevih blodenj? . . . Na ti vprašanji sta kralj in kancler ostala dolžna odgovora; oba pa sta čutila svojo slabost v primeri z močmi Hmelnickega.

Najhujše pa je bilo, da nista imela o njem zanesljivih poročil. V kraljevem taboru še doslej niso vedeli, ali je kan pri Hmelnickem z vsemi ordami, ali pa mu pomaga samó Tuhaj-bej z ne-

koliko tisoč svojih Tatarjev. O tem si slišal sicer različna mnenja; kaj zanesljivega nikomur ni bilo znano. Previdni Hmelnicki se je okoristil z vsem ter nalašč ni pustil kake trope na četovanje, da bi kralj ne dobil poročil po posredovanju njegovih Kozakov. Puntarski hetman je imel svoj posebni namen; hotel je zapreti z oddelkom svoje vojske umirajoči Zbaraž, z ostalimi močmi in tatarskimi ordami pa je hotel planiti na kralja, obkoliti ga z vojsko vred ter izročiti v kanove roke.

Niso torej zaman pokrivali kraljevo lice temni oblaki. Nič hujšega ni bilo za kralja, nego to čutilo onemoglosti. Jan Kazimir se nasloni nazaj v naslonjač ter pokazavši z roko na zemljevid, reče:

„To vse skupaj ni nič! . . . Pripeljite mi poročnikov!“

„Tudi jaz si jih želim“, odvrne Osolinski.

„So se ogledne čete že vrnile?“

„Vrnile so se, pa niso nič pripeljale.“

„Niti jednega vjetnika?“

„Samo nekaj kmetov iz okolice, ki pa nič ne vedo.“

„A gospod Pelka? On je vendar slaven četnik.“

„Milostljivi kralj!“ oglasi se za naslonjačem starosta lomžinski. „Pelka se več ne vrne, ker so ga ubili.“

Vsi umolknejo. Kralj upre svoj turobni pogled v plamtečo svečo ter začne s prsti bobnati po mizi.

„Ali še ne veste za nobeno sredstvo?“ vpraša kralj.

„Treba počakati!“ odvrne kancler.

Kralju se nagrbanči čelo.

„Čakati?“ ponovi. „Mej tem pa naj Višnjevecki in poveljniki konec vzamejo v Zbaražu“.

„Nekaj časa bodo že še vstrajali“, odvrne hladnokrvno Radziejevski.

„Molčali bi raje, gospod starosta, če nimate povedati boljšega“.

„Nasprotno, milostljivi kralj, imam“.

„Kaj?“

„Poslati bi bilo treba koga na dogovor s Hmelnickim. Poslanec se prepriča, ali je tam kan sam in nam pove, ko se vrne“.

„To je nemogoče“, odvrne kralj. „Sedaj, ko smo proglasili Hmelnickega puntarjem ter razpisali ceno na njegovo glavo in oddali zaporožko bulavo Zabuskemu, sedaj bi bilo pač nedostojno za našo veljavo, spuščati se v dogovore s Hmelnickim“.

„Torej treba poslati poslanca h kanu“, odvrne starosta.

Kralj obrne svoj presunljiv pogled na kanclerja, ta misli par minut in potem odvrne:

„Nasvet je dober; toda Hmelnicki nedvojbeno pridrži poslanca in zato bi ne koristilo nič“.

Kralj mahne z roko.

„Mi vidimo“, reče počasi, „da nimate nobenega nasveta; torej vam jaz javljam svojo voljo. Dajte poklicati vse k orožju, da odrinemo z vso vojsko k Zbaražu. Naj se zgodi volja Božja! Tam zvemo, ali je kan navzoč, ali ga ni“.

Kancler je poznal kraljev pogum ter sploh ni dvomil, da prekliče svojo zapoved. Znano mu je bilo, kadar kralj kaj zahteva, da ga z nobenimi ugovori ni mogoče odvrniti od njegove nakan. Zato tudi ni nasprotoval, marveč samo svetoval, počakati še kaka dva ali tri dni, češ, da mej tem časom dospejo kake novice.

„Delajte, kar hočete, samo da dobim poročnika do jutri“.

Zopet nastane tišina. Luna je svetila v okno, toda v sobani je bilo somračno, ker so neotrnjene sveče le medlo brlele.

„Koliko je ura?“ vpraša kralj.

„Skoraj bo polnoč“, odvrne starosta.

„Nocoj ne pojdem spat. Obhodim tabor in vidva pojmeta z menoj . . . Kje sta Ubald in Arciševski?“

„V taboru. Pojdem povedat, da pripravijo konje“, reče starosta ter gre proti vratom. V tem trenutku se sliši v veži nekak hrup; naposled se vrata odpro na stežaj in v sobo prihiti zasopljn Tizenhaus, kraljevi kamornik.

„Milostljivi kralj!“ reče, „tovariš iz Zbaraža je tukaj“.

Kralj skoči s sedeža, vstane pa tudi kancler in oba zakličeta:

„To je nemogoče!“

„Tako je! Tu stoji v veži“.

„Pripeljite ga sem!“ zakliče kralj, plosknivši z rokami. „Naj pride ter prežene naše skrbi“.

Tizenhaus zgine skozi vrata in čez nekaj časa se prikaže pri vratih neka visoka neznana postava.

„Le bližje, gospod, le bližje!“ zakliče kralj. „Jako všeč nam je vaš prihod“.

Tovariš pride k mizi. Kralj in kancler nehote odskočita, ko ga zagledata. Pred njima je stal nekak strašen človek, bolj podoben prikazni, nego človeku. Raztrgana obleka je komaj pokrivala njegovo shujšano telo; lice je imel zasanelo, umazano od blata in krvi; oči rdeče od vročnice; črna razkodrana brada mu je padala na prsi, noge so se tako šibile pod njim, da se je moral opreti ob mizo.

Kralj in njegova veljaka sta ga gledala z debelimi očmi. V tem hipu se vrata odpro in v sobano prihiti cela tropa vojaških dostojnikov: general Ubald, Arciševski, podkancler litevski Sapiuha, starosta Rečički, gospod Sandomirski. Vsi obstoje za kraljem ter gledajo prišleca.

„Kdo si?“ vpraša kralj.

Ubožec odpre usta, toda krč ga zgrabi za čeljusti, brada mu jame dregetati, da je komaj spregovoril:

„Iz Zbaraža!“

„Dajte mu vina!“ reče nekdo.

Urno, kakor bi trenil, podajo mu čašo z vinom, katero je izpil z velikim trdom. Mej tem kanceler sleče svoj plašč ter pokrije ž njim njegove rame.

„Sedaj že moreš govoriti?“ vpraša kralj čez nekaj časa.

„Zamore“, odvrne vitez z močnejšim glasom,

„Kdo si?“

„Jan Skretuski . . . huzarski poročnik . . .“

„V čegavej službi?“

„Vojvode ruskega“.

V dvorani nastane šepet.

„Kaj je novega pri vas?“ vpraša z očitno radovednostjo kralj.

„Revščina . . . glad . . . jedna mogila . . .“

Kralj zatisne oči.

„Jezus Nazarenski! Jezus Nazarenski!“ zakliče s tihim glasom.

„Ali morete še dolgo vstrajati?“ vpraša po kratkem premolku.

„Primanjkuje smodnika . . . Sovražnik je na nasipih . . .“

„Koliko ga je na priliko?“

„Hmelnicki . . . kan . . . z vsemi ordami“.

„Tudi kan?“

„Da! . . .“

Nastane molčanje. Navzoči se spogledajo; na obrazih vseh si opazil, da ne verjamejo tega.

„Kako ste mogli vstrajati?“ vpraša kancler z glasom, ki je kazal dvom.

„Pri teh besedah Skretuski dvigne glavo, kakor bi nebo hotel poklicati na pričo. Oči mu zabliščé, ko odgovori z močnim glasom:

„Dvajset napadov je odbitih, šestnajst zmag dobljenih na bojnem polju, petinsedemdesetkrat je bila vojska na izletu . . .“

Zopet nastane molčanje. Kralj se zravna po koncu, strese lasuljo, kakor lev grivo, na lice mu stopi rdečica, oči mu zabliščé, ko zakriči:

„Za Boga! dovolj mi je tega posvetovanja! Naj je tam kan, ali ga ni, naj pride črna vojska, ali ne, mi vsekako pojdemo k Zbaražu! . . . Dovolj je teh posvetovanj! . . .“

„K Zbaražu! K Zbaražu!“ ponovi nekoliko krepkih glasov.

Lice prišleca se razjasni kakor zarja.

„Milostljivi kralj!“ reče, pri tebi hočemo živeti in umreti“.

Na te besede se plemenito kraljevo srce omehča kakor vosek. Ne maraje za umazano vitezovo unanost, stisne mu glavo ter reče:

„Ljubši si mi, nego oni, ki hodijo v atlasu. Ta čin ti ne ostane brez nagrade . . . Ne ugovarjaj mi, jaz ostanem tvoj dolžnik“.

Navzoči jamejo klicati za kraljem:

„Nismo še videli takega viteza!“

„Je prvak vseh zbaražkih junakov“.

„Pridobil si je nevenljivo slavo . . .“

„Kako si se preplazil skozi tabor Kozakov in Tatarjev?“

„Skrival sem se v blatu, v vodi in trsičju, blodil sem po gozdu brez vse hrane . . .“

„Jesti mu dajte!“ veli kralj.

„Jesti dajte!“ ponové ostali.

„Oblecite ga!“

„Jutri dobiš konja in obleko“, reče kralj.

„Nič ti ne smé manjkati“.

Po kraljevem zgledu jamejo vsi hvaliti vitezovo junaštvo ter obsipavati ga z vprašanji, na katera je Skretuski odgovarjal z velikim trudom, ker ga je prevzemala čedalje večja slabost. Mej tem mu prinesó jedi in ob enem stopi v sobo kraljevi pridigar, prošť Ceciševski.

Veljaki se mu umaknejo s poti, ker je bil močno učen človek. Njegovej besedi je kralj bolj verjel, nego kanclerjevej. Vsi ga torej na mah obstopijo ter mu jamejo pripovedovati, da je prišel tovariš iz Zbaraža, in da tudi kralj sam pojde tje.

Duhovnik posluša molčé ter gleda Skretuskega, ki je mej tem večerjal, ne brigajoč se za kraljevo navzočnost, in pil vino iz malega srebrnega kozarčka.

„Kako se imenuje ta tovariš?“ vpraša naposled prošť.

„Skretuski“.

„Ali ne Jan?“

„Da, Jan“.

„Poročnik kneza vojvode ruskega?“

„Da“.

„Hvala ti, o Gospod!“ reče duhovnik, dvignivši kviško svoje zarumenelo lice. „Jaz poznam tega tovariša“.

Skretuski je slišal te besede ter nehote obrne svoj pogled na duhovnika — pa lice, postava in glas so mu bili popolnoma tuji.

„Toraj ste se vi jedini izmej vse vojske drznili priti skozi sovražnikov tabor?“ vpraša prošt.

„Šel je pred menoj vrl tovariš, toda ubili so ga“, odvrne Skretuski.

Toliko večja je potem tvoja zasluga, da se nisi zbal iti v nevarnost. Po tvojej utrujenosti spoznam, da je morala biti strašna pot. Toda Bog je videl tvoje žrtvovanje ter te srečno pripeljal skozi.

Duhovnik se naglo obrne h kralju Janu Kazimiru.

„Milostljivi kralj!“ reče, „torej je res nespremenljiva volja vaše kraljeve milosti, da greste vojvodu ruskemu na pomoč?“

„Vašej molitvi, oče“, odgovori kralj, „priporočam domovino, vojsko in sebe, ker vem, da je velikansko to podjetje. Pustiti pa ne morem, da bi poginil vojvoda v tem nesrečnem taboru s takimi vitezi, kakor je ta tovariš, ki stoji pred nami“.

„Bog bo dal zmago!“ odgovori nekoliko glasov.

Duhovnik dvigne roki kviško; v sobi nastane tišina.

„Blagoslovjam vas v imenu Očeta, Sina in svetega Duha!“

„Amen!“ odvrne kralj.

„Amen!“ odgovoré vsi navzoči.

Doslej skrbi polno lice Jana Kazimira se je kazalo popolnoma mirno; samo oči so grozno švigale. Navzoči so jeli govoriti mej seboj o bližnji vojski, ker je bilo še dokaj takih, ki so dvomili, da bi kralj mogel takoj odriniti. Kralj pa vzame meč ter pomigne Tizenhauz-u, naj mu ga pripaše.

„Kedaj hočete odriniti, vaša kraljeva milost?“ vpraša kancler.

„Bog nam je dal jasno noč“, odvrne kralj, „torej se konji ne bodo preveč potili. Gospod stražni poveljnik“, dodá, obrnivši se k veljakom, „naročite trombarju, da napové s trombo naš odhod“.

Poveljnik zapusti sobano. Kancler Osolinski potihoma omeni, da še ni vse pripravljeno, in da vozovi pred dnevom ne bodo mogli odriniti. Kralj pa odvrne: „Komur so ljubši vozovi nego domovina in kralj, naj raje ostane tukaj“.

Dvorana se jame prazniti. Vsak je hitel k svojemu praporu, da bi ga „postavil na noge“ ter pripravil za odhod. V sobani je ostal le

kralj, kancler, duhovnik in gospod Skretuski s Tizenhauzom.

„Milostljivi kralj“, reče duhovnik, „kar ste hoteli od tega viteza zvedeti, sedaj že veste. Njemu je treba sedaj počitka, ker že komaj stoji na nogah. Dovolite mi, vaša kraljeva milost, da ga vzamem seboj v svoje stanovanje na prenočišče“.

„Dobro, dobro, oče!“ odgovori kralj. „Vseč mi je vaša želja. Naj ga Tizenhauz ali kedo drugi spremi, ker sam gotovo ne dospé. Idi, idi, dragi tovariš! Nihče si ni takó zaslužil počitka, nego ti. Pomni pa, da sem tvoj dolžnik. Ná-se bom poprej pozabil, nego na-te!“

Tizenhauz prime Skretuskega pod pazduho ter gre z njim iz sobe. V veži srečata starosto Rečickega, ki prime trepetajočega viteza na drugi strani. Naprej je šel duhovnik, pred njim pa fantin s svetilnico v roci. Poslednje res ni potreboval, ker je bila tiha, topla in mesečna noč. Mesec je plaval kakor čoln nad Toporovem. Iz taborišča je doletaval hrup, škripanje voz in odmev trombe, ki je klicala vojsko k odhodu.

V daljavi, pred cerkvijo, osvetljeno od mesečne svetlobe, bilo je opaziti trume jezdecev in pešcev. Konji so razgetali. K škripanju voz se je pridružilo še rožlanje verig in nêm ropot topov. Hrup je postajal čedalje večji.

„Že odhajajo!“ reče duhovnik.

„K Zbaražu . . . na pomoč“ . . . zašepeta Skretuski.

In nisi vedel, ali vsled prebitega trpljenja, ali veselja, ali radi obojega je vitez oslabil takó, da sta ga morala Tizenhauz in starosta skoro siloma vleči.

Namerivši svoje korake k prošnji dospeta mej vojake, stoječe pred cerkvijo. Bili so prapori Sapežinskega in pešci Arciševskega. Nepripravljeni še za pot, stali so tu v neredu, porivajoč se in zagrajoč prehod.

„S poti! S poti!“ kliče duhovnik.

„Kdo pa je?“

„Tovariš iz Zbaraža“.

„Klanjamo se mu!“ kličejo številni glasovi

Na to se razstopijo na obé strani; drugi pa priskočijo bližje, hoteč videti junaka. Z grozo pa so zrli na to njegovo revščino, na upalo njegovo lice ter čudeč šepetali:

„Iz Zbaraža, iz Zbaraža . . .“

Le z največjo težavo je pripeljal proš Skretuskega v prošnjo. Tam so mu pripravili kopelj, in ko so ga omili blata in krvi, ukaže duhovnik položiti ga na postelj. Na to pa otide k vojski, ki je že odhajala.

Skretuski se je le na pol zavedal, pa radi vročnice ni mogel zaspiti. Ni pa vedel, kje je in kaj se godi ž njim. Slišal je samo hrup, bobnanje, ropotanje voz, topot pešcev, krik vojakov ter odmev tromb. „Vojska gre“, reče sam pri

sebi Mej tem se je jel oni hrup oddaljevati in oslabevati . . . dokler ni tišina razprostrla svoja krila nad Toporovem.

Sedaj pa se je Skretuskemu zdelo, da s posteljo vred pada v nek neizmeren prepad . . .

X.

Spal je nekoliko dni; ko se je prebudil, ga je še vedno nadlegovala vročnica, da je še dolgo bledel in govoril marsikaj o Zbaražu, o knezu in drugih veljakihi v taboru. Razgovarjal se je tudi z Volodijevskim in Zaglobo ter klical gospodu Longinu Podbipeti: „Ne hodi tje!“ Le kneginjice se niti enkrat ni spomnil. Bilo je videti, da je sè silo zadušil v sebi na njo vsaki spomin, katerega niti vročinska bolezen ni mogla prebuditi. Nasproti pa se mu je zdelo, da vidi pred seboj debelo lice Redzijanovo, ravno takó, kakor ga je videl takrat, ko ga je poslal knez po bitki pri Konstantinovu k Zaslavu, da je tam ugonobljal razgrajoče drhali, ko se mu je Redzijan nepričakovano prikazal v spanju. To lice ga je delalo še bolj zmedenega, ker se mu je zdelo, da se je čas tako rekoč vstavil, in da se od onega časa ni nič spremenilo. Glej, zopet je tu v Homoru ter spi v bajti; ko se zbudi, pelje prapor v Tarnopol . . . Krivonos je bil pobit pri Konstantinovem; zbežal je k Hmelnickemu . . . Redzijan je prišel iz Hušče ter sedi pri njem . . .

Skretuski bi rad govoril, rad bi naročil služabniku, naj mu osedla konja — toda ne more . . . Znovič pa mu šine v glavo misel, da ni v Homorovu, ker je bil od onega časa že vzet Bar; pri tem spominu stisne Skretuski zobé ter pade zopet v nezavest. Ničesar več ne vidi, ničesar ne čuje, naposled se spomni svojega odhoda iz Zbaraža . . . Torej ni v Homorovem? Pa Redzijan vendar sedi pri njem ter mu streže. Skozi šipe v oknih pada nanj žarek svitlobe, ki osvetljuje služabnikovo lice, polno skrbi in sočutja . . .

„Redzijan!“ zakliče naenkrat gospod Skretuski.

„O moj gospod, torej me vendar poznate!“ zavpije služabnik ter mu pade k nogam. „Že sem si mislil, da se več ne zbudite . . .“

Nastane trenutek molčanja. Slišal si samo ihtenje služabnika, ki je objemal gospodove noge.

„Kje pa sem?“ vpraša Skretuski.

„V Toporovem . . . Se več ne spominjate, da ste prišli iz Zbaraža sem h kralju . . . Bodí Bog zahvaljen!“

„Kje je kralj?“

„Šel je z vojsko knezu vojvodu na pomoč“.

Zopet nastane molčanje. Po Redzijanovem licu so tekle solze veselja. Čez kratko začne ponavljati:

„Srečen sem, da vas zopet vidim . . .“

Na to vstane ter odpre okno.

Jutranji sveži zrak dahne v sobo in ž njim vred tudi dnevna svitloba. Skretuskemu se mahoma vrne zavest . . .

Redzijan mu sede k nogam.

„Torej iz Zbaraža sem prišel sem?“ vpraša vitez.

„Tako je, gospod . . . Nihče ni mogel izvršiti tega, kar ste vi, in tako pripravili kralja, da je šel obležencem na pomoč“.

„Gospod Podbipeta je poskusil pred menoj, pa so ga ubili . . .“

„Oh, za Boga, Gospod Podbipeta je ubit! Tako bogat in vrl gospod! . . . Bil je tak korenjak, pa so mu vendar prišli do živega! . . .“

„Ustrelili so ga z loki . . .“

„A gospod Volodijevski in Zagloba?“

„Bila sta zdrava ko sem odšel“.

„Hvala Bogu. Sta vrla vaša prijatelja. Toda prošt mi je prepovedal govoriti . . .“

Redzijan umolkne ter se zamisli nekaj časa. Čez trenutek pa reče:

„Gospod!“

Kaj hočeš?“

„Kaj bo sedaj s premoženjem gospoda Podbipete? Gotovo je zapustil dokaj vasi in družega premoženja . . . Ali ni morda izročil kaj tega prijateljem, ker sem slišal, da nima sorodnikov?“

Skretuski ne odgovori. Redzijan spozna, da mu to vprašanje ni všeč, zato začne drugače:

„Ej, hvala Bogu, da sta Zagloba in Volodijevski zdrava! Mislil sem si, da so ju ugrabili Tatarji . . . Dokaj bēde smo prebili skupaj; pa proš mi je prepovedal govoriti . . . Ej, gospod, mislil sem si, da ju več ne bom videl, ker so nas Tatarji imeli v pasti, da si nismo vedeli pomagati“.

„Torej si bil skupaj z Volodijevskim in Zaglobo? Čudno, da mi nista povedala tega!“

„Nemara za to, ker sama nista vedela, če sem se rešil, ali poginil . . .“

„Kje so vas napadli Tatarji?“

„Za Ploskirovem na poti k Zbaražu. Šli pa smo poprej skupaj daleč tje za Jampol — toda proš mi je zabičeval, da moram molčati o tem“.

Zopet nastane tišina.

„Bog vam povrni vašo skrb in vaš trud“, reče Skretuski. „Sedaj že vém, po kaj ste šli tje. Bil sem tudi sam poprej tam pa — zaman“.

„Ej, moj gospod, ko bi mi ne bil proš . . . Rekel pa mi je: Jaz moram iti s kraljem, ti pa oskrbuj gospodarja, toda ne povej mu nič, da ti ne umre“.

Skretuski je že davno zgubil vsako upanje, da niti te Redzijanove besede niso zbudile v njem iskrice upanja . . . Nekaj časa leži nepremično, potem pa vpraša:

„Od kod si prišel k proštu Ceciševskemu in k vojski?“

„Gospa kaštelanka sandomerska, gospa Vitovska iz Zamostja, me je poslala, da naj naznanim gospodu kaštelanu, da se snideta v Toporovu . . . Je hrabra gospa, ki hoče na vsaki način biti pri vojski, da se ji le od moža ločiti ne bo treba. Zato sem prišel jeden dan pred vami v Toporov . . . Tudi gospa sandomerska bi že imela biti tukaj, pa je menda za to ni, ker je mož šel s kraljem“.

„Ne razumem, kako si mogel priti v Zamostje, če si potoval z Volodijevskim in Zaglobo za Jampol. Zakaj nisi prišel ž njima v Zbaraž?“

„To so zakrivili Tatarji, ki so nas napadli. Ker ni bilo drugače, postavila sta se jim v bran, jaz pa sem zbežal, ter se nisem vstavil poprej nego v Zamostju“.

„Sreča, da vas niso potolkli“, reče Skretuski. Mislil sem si, da nisi tak plašljivec. Ali je bilo lepo, da si ju zapustil v taki zapreki?“

„Ej, gospod, ko bi bili mi sami, bi ju gotovo ne bil zapustil; pa bili smo štirje . . . zato pa sta se ona zoperstavila ordi, meni pa naročila . . . rešiti se . . . Ko bi vedel, da vas ne umori moja novica . . . mi smo namreč tam — za Jampolom — našli . . . toda ker mi je prošt . . .“

Skretuski jame gledati služabnika ter mežikati z očmi, kakor človek, ki se je ravnokar zbudil iz krepkega spanja. Naenkrat pa, kakor bi se bilo v njem nekaj utrgalo, grozno obledi,

sede po koncu v postelji, ter zakriči z gromovitim glasom:

„Kdo je bil s teboj?“

„Gospod! hej, gospod!“ zakliče sluga prestrašen premenbe, ki se je kazala na gospodarjevem licu.

„Kdo je bil s teboj?“ zavpije Skretuski, pograbi Redzijana za ramo in začne močno tresti in stiskati sè svojimi železnimi rokami.

„Povem vam“, odvrne Redzijan, „naj reče proš, kar hoče. Gospodična je bila z nami in sedaj je pri gospej Vitovskej“.

Skretuski otrpne, zapre oči in glava mu težko pade na blazinico.

„Pomčči!“ kliče Redzijan. „Brž ko ne, mi umre sedaj moj gospodar. Pomoč; kaj sem naredil? Da bi bil raje molčal! O, za Boga! Pre dragi moj gospod, spregovorite vsaj besedico. Prav je imel proš, ki mi je prepovedal. Hej, gospod! . . .“

„Saj ni nič!“ oglasi se naposled Skretuski. „Kje je sedaj?“

„Hvala Bogu, da ste zopet oživali! Raje pa bi le molčal o tem . . . Je pri gospej Sandomerskej ter mora vsaki hip biti tukaj . . . Hvala Bogu! samo ne umrite nam, gospod! Videli boste, da bo kmalo tukaj. Zbežala sva v Zamostje; tam je duhovnik izročil gospodično gospej Vitovskej . . . ker ni bilo dostojno, da bi bila mej vojaki, ki so često razposajeni . . .“

Bohuna se je ubranila, pa priložnost se kmalo najde . . . Dokaj truda me je stalo, predno sem prepričal vojake, da je sorodnica kneza Jeremije . . . Pa tudi na poti sem skusil mnogo . . .“

Skretuski je zopet ležal nepremično; oči je imel odprte in uprte v strop; lice mu je bilo resnobno — bilo je videti, da moli. Ko je bil gotov, skoči po koncu, sede na postelj ter reče:

„Daj mi obleko ter naroči, da nama osedlajo konje?“

„Kam nameravate jezdit?“

„Urno mi daj obleko!“

„Prav, kakor bi vedeli, da imate obleke v izobilji. Kralj vam je poslal jedno pred odhodom, pa tudi drugi gospodje so je mnogo darovali. V hlevu pa stoje trije jako čili konjički . . . Ko bi jaz imel vsaj jednega takega! . . . Bolje pa menda vendar bo, če še ostanete in si počijete, ker ste še tako slabi.“

„Nič mi ni. Lahko sedem na konja. Za Boga živega, požuri se!“

„Znano mi je, da imate telo iz železa, naj torej bo po vašem. Dajte me pa opravičiti pri proštu Cecišovskem. Tukaj je obleka . . . boljša bi se niti pri armenskih kupcih ne dobila. Oblecite se gospod, jaz pa pojdem naročit, naj vam prineso vinske juhe, katero sem pripraviti ukazal.“

Po teh besedah otide Redzijan po hrano, Skretuski pa se jame urno oblačiti. Ko je bil

gotov, objame služabnika, stisne ga k prsim ter ga ne spusti poprej, da mu je povedal, kako je naletel na ranjenega Bohuna v Vlodavi, kako izvedel od njega, kam je skril kneginjico in ga naposled poslal po njo, da mu jo pripelje; kako so potem šli skupaj k vladinskim skalam ter umorivši čarovnico in Čeremisa, odpeljali kneginjico. Ni zamolčal tudi nevarnosti, v katerej so bili, ko so bežali pred Burlajevo vojsko.

„Burlaja je Zagloba ubil“, omeni naglo Skretuski.

„On je vrl vojak“, odgovori Redzijan. „Takega še nisem videl. Jeden je sicer junak, drugi širokoustnež, tretji bedak, a gospod Zagloba je to vse skupaj ob enem. Pa najhuje nam je bilo v onem gozdu za Ploskirom, ko so nas lovili Tatarji. Volodijevski in Zagloba sta se postavila ter jih počakala, da jih nekoliko pridržita, jaz pa sem krenil na stran proti Konstantinovu, pustivši Zbaraž za seboj, ker sem bil prepričan, da Volodijevskega in Zaglobo takoj ubijejo, potem pa pridrvé za nama v Zbaraž. Še sedaj ne razumem, na kak način ju je Bog rešil . . . Midva z gospodičino sva mej tem srečno smuknila mimo Hmelnickijeve vojske in mimo Tatarjev, ki so šli k Zbaražu“.

„Niso šli naravnost tje, kjer jih je Kušelj ustavil. Pa govori vendar nekoliko urnejše!“

„Ko bi bil jaz takrat vedel za to! Smuknila sva torej z gospodičino mej Tatarji in Kozaki

po nekej kolovoznej poti. Na srečo je bil kraj popolnoma prazen; nikjer nisva srečala žive duše, niti v vaseh niti v mestih. Vse je zbežalo, kamor je kdo mogel, pred Tatarji. Pa duša mi je sedela na rami od strahu, da naju nemara vendar le ujamejo. In res je bilo takó.

Skretuski se neha oblačiti in praša:

„Kako je bilo?“

„Tako-le, gospod. Naletel sem na ogledno četo polkovnika Donca, brata one Horpine, katera je imela dekle zaprto v jarku. Na srečo sem ga dobro poznal, ker sem ga videl večkrat pri Bohunu. Izročil sem mu sestrin pozdrav, pokazal Bohunov pernač ter povedal mu vse, kako me je Bohun poslal po gospodično, in da me čaka za Vlodavo. Kot Bohunov prijatelj je vedel za posel svoje sestre in mi je rad verjel. Mislil sem, da naju takoj spusti in nama dá še potrebnih stvari na pot. Toda reče mi: „Tam se zbira črna vojska, prideš lahko v roke Poljakom. Ostani tukaj ter odrini z menoj k Hmelnickemu. V taboru bo deklina najbolj varna“. Na te besede sem kar otrpnil, pa kaj sem hotel? Rekel sem le, da Bohun čaka na naju in da zgubim glavo, če mu takoj ne pripeljem dekleta. On pa reče: „Pa bomo to sporočili Bohunu, — samo ti ne hodi tje, ker so tam Lahi“. Začnem se hudovati, pa tudi on se je hudoval ter rekel mi naposled: Čudim se, da se tako bojiš Kozakov. Če le nisi izdajavec!“ Sedaj sem videl, da ni drugače, da

moram ostati tu čez noč, ker me je imel na sumu. Močno sem si bil v skrbeh radi kneginjice. Že sem se pripravljaj za nočni beg, ko je prišel na nas gospod Pelko od kraljeve vojske“.

„Gospod Pelko?“ reče, pridržavši sapo, Skretuski.

„Da, on je bil, gospod. Bil je kaj sloveč četovodja ta Pelko, ki je pred nedavnim padel v boju. V zalezovanju znal bi se nemara jedino Volodijevski še kosati z njim. Ko je toraj prišel nad Donca, pobil je njegovo četo tako, da živ človek ni ušel; polkovnika pa je vjel. Pred nekolikimi tedni ga je dal natakniti na kol in prav je naredil. Pa tudi s Pelko sem imel sitnosti, ker je bil grozen razuzdanec . . . Bal sem se, da se gospodičini, ki je srečno utekla Kozakom, od domačinov ne zgodi kaka krivica . . . Povedal pa sem gospodu Pelki, da je kneginjica sorodnica našega kneza. On pa, to slišati, je vzel čapko z glave ter hotel odriniti h knezu v službo . . . Odslej je jel gospodičino spoštovati, in naposled je naju oba spremil v Zamostje h kralju, kjer naju je prošt Cencišovski vzel v svojo varstvo ter oddal gospodičino kaštelanki Vitovskej“.

Skretuski si globoko oddahne; na to začne znovič objemati Redzijana.

„Priatelj in brat mi boš, ne pa služabnik“, reče, „toda pojdiva. Kedaj ima priti sèm gospa kaštelanka?“

„Imela bi priti za menoj čez jeden teden; toda sedaj je že deseti dan, ker vi ste osem dni ležali brez zavesti“.

„Pojdiva, pojdiva!“ ponavlja Skretuski, „sicer si ne morem dati pokoja“.

Komaj pa je izgovoril, oglasi se na dvorišču topot konjskih kopit; sobina okna naglo otemné. Pred njimi nenadoma obstojé konji in ljudje. Skretuski opazi najpoprej skozi šipe starega prošta Cecišovskega in pri njem shujšane obraze Zaglobe, Volodijevskega, Kušlja in drugih znancev sredi rdečih knezovih dragoncev. Potem se jame razlegati veseli krik; na to pa tolpa jezdecev z duhovnikom na čelu plane v sobo.

„Mir je sklenjen v Zborovem, oblegovanje je nehalo!“ reče duhovnik.

Toda Skretuski si je že sam mislil to, ker je videl svoje zbaražke prijatelje. Kakor bi trenil, plane v naročje Zaglobi in Volodijevskemu.

„Povedali so nam, da si živ“, kriči Zagloba. Toliko večje je torej naše veselje, da te vidimo tako kmalo in popolnoma zdravega! Prišli smo nalašč za teboj. Jan, ti ne veš, kako slavo si si pridobil in kaka te še čaka!“

„Kralj te je obdaroval, toda kralj vseh kraljev ti je namenil še nekaj več“, reče prošt.

„Vže vse vem“, odgovori Skretuski. „Bog vam povrni vse to! Redzijan mi je vse povedal“.

„Kako, da se nisi zadušil veselja! Živijo Skretuski! Živijo kneginjica!“ zakriči Zagloba. „Vidiš Jan, nismo ti zinili poprej niti besedice, ker nismo znali za gotovo, če je utekla živa. Toda sluga mu jo je srečno odpeljal. On je pravi lisjak! povem ti. Podvizajta se, knez že čaka na vaju. — Ha! celó k Jahorliku smo jezdili za njo. Umoril sem ono spako, ki jo je čuval. Kaj živo so utekali vajini fantički pred vama, glejta da ju sedaj gotovo ujameta. Še bom doživel unukov, gospodje! Redzijan, povej no, kaj si vse skusil? Pomisli samó, da sva počakala celo tolpo Tatarjev midva sama z Volodijevskim. Jaz sem prvi planil na njo. Za drevesa so se skrivali pred nama — nič jim ni pomagalo! Tudi Volodijevski se je dobro postavljaj . . . Kje je moja hči? Dajte mi sem mojo hčer!“

„Bog ti daj srečo, Jan! Bog ti daj srečo!“ reče mali vitez, znovič objemajoč prijatelja.

„Naj vam Bog povrne, kar ste učinili za-me. Besede same ne zadostujejo. Z življenjem, s krvijo bi vam ne mogel vsega povrniti!“ odgovarja Skretuski.

„O, to je le malenkost!“ kliče Zagloba. „Mir je sklenjen, res nekoliko švedrast je, toda kaj se hoče. Dobro, da smo prišli iz tega kužnega Zbaraža. Sedaj bomo uživali mir. To je moja zasluga, zakaj, ko bi bil sedaj Burlaj še živ, bili bi ti dogovori prav za nič. Sedaj bomo praznovali

svatbo. Le naprej, Jan, dobro se drži! Še ne veš, kako darilo ti je knez pripravil! To ti drugokrat povem, sedaj pa, kje je moja hči? Dajte mi mojo hčerko! Bohun je več ne dobi v svoje kremplje. Kje je moja ljubljena hči?"

"Ravnokar sem hotel zasesti konja, da bi šel gospej sandomerskej naproti", omeni Skretuski. "Pojdimo, pojdimo, sicer pridem ob pamet".

"Le naprej, gospodje. Pojdimo ž njim. Časa imamo dovolj!"

"Gospa sandomerska ne more biti daleč", omeni prošt.

"Na konje!" doda Volodijevski.

Skretuski je stal že pri vratih ter skočil na konja tako lahko, kakor bi nikdar ne bil bolan. Redzijan se ni mogel odtrgati od njega, ker ni hotel ostati sam pri proštu. Njima sta se pridružila Volodijevski in Zagloba; tako so jezdili na vso sapo pred dragonci po Toporoviškej cesti, kakor rdeče makovo listje, katero nese vihar.

"Naprej!" kričal je Zagloba, zbadajoč z ostrogami konja.

Tako so dirjali kakih deset postaj; kar zapazijo naglo pred seboj vrsto voz in koleseljev, obkoljenih s služabniki. Nekateri njih, videč pred seboj oborožene ljudi, so pridirjali naprej vprašat, kdo prihaja?"

"Naši od kraljeve vojske!" zakliče Zagloba. "Kdo pa ste vi?"

„Gospa kaštelanka sandomerska!“ je bil odgovor.

Skretuski ves prevzet, skoči s konja ter obstane trepetaje gologlav kraj ceste. Obilni pot mu je tekel po sencih in ves je koprnел prevelike sreče. Tudi Volodijevski skoči s konja ter hiti podpirat prijatelja.

Vsi navzoči se odkrijejo. Mej tem se približa vrsta voz ter oddrda mimo. Z gospo Vitovsko je potovalo še nekoliko drugih gospodičin, katere, videč viteze, niso vedele, kaj pomeni ta sprevod.

Naposled se prikaže krasna kočija, obdana s služabniki; skozi okno zagledajo vitezi resno obličje osivele gospe, in poleg nje nežno ličice kneginjice Kurčevičevne.

„Moja hči!“ zakliče Zagloba ter plane slepo h kočiji. „Ali čuješ, hčerka! Skretuski je prišel! . . .“

Služabniki začnó klicati: „Stojte! Stojte!“ Nastane splošna zmežnjava; mej tem pa sta Kušelj in Volodijevski peljala, ali bolje vlekla h kočiji Skretuskega, ki je čedalje bolj oslabeval ter postajal težji in težji. Glava se mu je pobešila na prsi, več ni mogel iti ter se zgrudil na posled pred kočijo na kolena.

Toda trenutek poznej dvignejo nežne roke kneginjice onemoglo in shujšano glavo viteza po koncu.

Zagloba pa, zagledavši osupnenje na licu gospe sandomerske, jame kričati:

„To je Skretuski, vitez iz Zbaraža. On je prodril skozi sovražnikov tabor, on je ohranil našo vojsko, kneza, celo državo! Bog ju blagoslovi! Živijo!“

„Živijo! Živijo!“ klicali so plemiči.

„Živijo!“ ponové knezovi dragonci, da je odmevalo daleč po polju.

„V Tarnopol! h knezu na svatbo!“ klical je Zagloba. „A kaj, moja hči. Konec je tvoje nezgode! . . . Bohuna pa čaka rabelj z mečem!“

Prošt Cecišovski dvigne oči k nebu in njegova usta so ponavljala besede navdušenega pridgarja:

„Sejala sta v žalosti, žela bosta v veselji.“

Utrujenega Skretuskega posadé v kočijo poleg kneginjice, in karavana odrine dalje. Bil je le lep, jasen dan. Dobrave in polja so se kopala v solnčnih žarkih. Po zraku si videl tu pa tam plavati srebrne niti pajčevine, katere so v poznej jeseni snegu enako pokrivala poljane. Naokrog bilo je vse tiho in mirno. Le konji so semtertje hrkali.

„Gospod Mihael“, reče Zagloba, jezdeč vstric Volodijevskega, „zopet me je jelo tiščati nekaj v grlu, kakor takrat, ko je Podbipeta — Bog mu daj nebesa! — odhajal iz Zbaraža. Če pa pomislim, da sta prišla naposled ta dva človeka skupaj, mi je srcé takó lahko, da bi kar v

jednej sapi izpil bokal šampanjca. Če ostaneš tudi ti samec, bova na starost odgojevala njune otroke. Vsak je za nekaj vstvarjen, gospod Mihael; pa midva sva vstvarjena bolj za vojsko, nego za ženitev.“

Volodijevski ne odgovori; samo brkice si je vihal bolj nego navadno.

Šli so v Toporov in od tod v Tarnopol, kjer so se imeli sniti s knezom Jeremijo ter v spremstvu njegovih praporov hoteli odriniti v Levov na svatbo. Potoma je pripovedoval Zagloba gospej Sandomerskej vse, kar se je v poslednjem času zgodilo. Od njega je zvedela, da je kralj po neodločilnej bitki pri Zborovu sklenil s kanom premirje, katero sicer ni bilo posebne važnosti, vsekako pa je zagotovilo deželi mir za nekaj časa. Na podlagi tega dogovora je ostal Hmelnicki še hetman ter imel pravico, nabrati si mej narodom štiridesettisoč vojakov, zato pa je moral priseči kralju in stanovom zvestobo in pokorščino.

„Gotovo je,“ konča Zagloba, „da bomo imeli s Hmelnickim kmalu zopet vojsko. Pa če naš knez dobi poveljništvo, pojde gotovo vse drugače . . .“

„Povejte Skretuskemu še najvažnejšo novico,“ omeni mali vitez, prišedši bliže s konjem.

„Seveda“, odvrne Zagloba. „Hotel sem že povedati, pa še-le sedaj sem si nekoliko oddahnil.“

Ti ne veš, Jan, kaj se je zgodilo po tvojem odhodu; knez ima Bohuna vjetega“.

Skretuski in kneginjica ostrmita pri tej novici, da nobeden ni mogel spregovoriti besedice. Nastane molčanje. Še-le čez nekaj časa vpraša Skretuski:

„Kako se je to zgodilo?“

„V tem ravno vidimo prst Božji, nič drugega,“ odvrne Zagloba. „Mir je bil sklenjen in mi smo hoteli ravnokar zapustiti okuženi Zbaraž, ko odrine knez z jezdecimi na levo krilo, čuvajoč, da ne bi Tatarji napadli vojske. Mej tem pa plane tolpa kakih tristo jezdecev na knezov oddelek.“

„To je mogel učiniti samó Bohun!“ zakliče Skretuski.

„On je tudi bil. Toda z zbaražskimi vojaki se ni šaliti. Volodijevski jih je takoj obkolil ter pobil do poslednjega. Pa tudi Bohunu je dal dva udarca ter ga naposled vjel. Z Volodijevskim Bohun nima sreče; tega se je moral sedaj dovolj prepričati, ker se je že tretjič poskušil z njim. Pa tudi iskal ni nič drugega nego smrt.“

„Pokazalo se je,“ dodá Volodijevski, „da je Bohun hotel na vsak način priti od Valadinke k Zbaražu. To pa je kaj dolga pot; torej ni prišel v pravem času. Ko je zvedel, da je mir že sklenjen, je kar norel jeze, da za nič več ni maral.“

„Kdor se z mečem bojuje, ta pod mečem pogine,“ omeni Zagloba. „On je obnorel Kozak in toliko besnejši, ker ga muči obup. Grozen nemir je nastal radi njega mej našimi in mej pobalinstvom. Mislili smo, da se znovič začne boj in knez je že zakričal, da dogovor ne velja nič. Hmelnicki je hotel Bohuna rešiti; toda kan se je zelo razsrdil, češ, da ne pusti onečastiti svoje besede in prisege. Hmelnickemu se je zagrozil z vojsko, knezu pa je poslal glasnika z naznanilom, da ga je Bohun napadel na svojo pest. Kanu je bilo mnogo mar na tem, da so Tatarji mogli svobodno odpeljati svoj plen, katerega so toliko nabrali, da bodo jetniki gotovo kaj po ceni v Stambulu.“

„Kaj je naredil knez z Bohunom?“

„Ukazal je, da naj pripravijo zanj kol; pa se je premislil ter rekel: „Dam ga Skretuskemu, naj stori ž njim, kar hoče. Sedaj sedi v Toporovu v ječi in ranocelnik mu leči glavo. Moj Bog, kolikokrat so mu že zbijali dušo s telesa! Nobenemu volku niso psi tako razdrapali kože, nego smo mi njegovo. Mihael sam ga je trikrat oplazil. Toda trdo bučo ima ta nesrečni človek! Rabelj naj mu sveti! Ne jezim se več nanj, dasi me je grozno črtil po nepotrebnem, ker sva ga pila skupaj večkrat do onega časa, ko se je napotil po kneginjico. Lahko bi ga bil spravil s poti v Rozlogih. Pa nisem učinil tega; nisem

hotel, da bi ljudje rekli, da dobro s hudim plačujem. Naj ga! . . .“

In Zagloba začne kimati z glavo.

„Kaj počneš ž njim, Jan?“ vpraša Skretuskega. „Vojaki pravijo, da ga boš imel za trapeža, ki bo moral jezdit pred tvojim vozom. Je kaj ošaben človek; torej ne verjamem, da boš tako postopal ž njim.“

„Gotovo ne učinim tega,“ odvrne Skretuski. Je ponosen človek, torej ga s takim činom nočem sramotiti.“

„Naj mu Bog vse odpusti,“ reče kneginjica.

„Amen!“ dodá Zagloba. „Hrepeni po smrti kakor po svojej materi, da bi ga vzela . . . Bil bi jo gotovo našel, ko bi ne bil prepozno prišel k Zbaražu.“

Vsi umolknejo, premišljuje o čudnih spreménah osode. Mej tem se pokaže v daljavi Grabovo, v katerem se vstavijo malo časa. Tam najdejo trumo vojakov, ki so se vračali iz Zborova. Prišel je tudi kaštelan sandomerski vitovski, ki je šel ženi naproti, gospod starosta Krasnostavski, gospod Prijemski in dokaj plemstva črne vojske. Dvor v Grabovu je bil požgan, tako tudi druga poslopja; ker je bilo lepo vreme, nihče ni iskal strehe, in vsi so svobodno sedli v senco pod drevje. S seboj so imeli bogato zalogo živeža in pijače; služabniki so jeli nemudoma pripravljati večerjo. Gospod sandomerski ukaže razpeti nekaj šotorov za gospe in gospodičine;

da je nastal pred njimi nekak mali tabor. Vitezi so obstajali pred šotori, da bi videli kneginjico in Skretuskega.

Glavno besedo mej plemstvom je imel Zagloba, ki je pripovedoval, Bog vé katerokrat, da je ubil Burlaja; mej služabniki pa Redzijan. Pri vsem tem zviti služabnik vendar ni zamudil ugodne prilike in poklical Skretuskega na stran; pade mu pokorno k nogam.

„Gospod“, reče, „rad bi vas nekaj prosil“.

„Neljubo bi mi bilo, ko bi ti moral kaj odreči“, odgovori Skretuski. „Ti si največ pripomogel k mojej sreči“.

„Saj sem si tudi takoj mislil, da mi ne ostane brez plačila“.

„Govori, kaj hočeš?“

Redzijan ujamne debelo lice in v očeh mu zabliška sovražstvo in ponos.

„Samó za jedno reč prosim, za nič družega, — da mi prepustite Bohuna“.

„Bohuna?“ vpraša čudé Skretuski. „Kaj pa hočeš ž njim?“

„Jaz že iztuhtam nekaj, da ne bom imel škode; ob enem pa mu tudi povrnem z obrestmi vse, kar mi je posodil v Čehrinu. Saj tako dobro vem, da ga ukažete spraviti s poti — torej bi mu rad jaz prvi plačal svoj dolg“.

Skretuskemu se naježijo obrvi.

„To je nemogoče“, reče.

„O za Boga! bil bi raje umrl“, reče Redzijan. „Ne morem dalje prenašati te sramote!“

Prosi kar hočeš“, odvrne Skretuski, „ničesar ti ne odrečem, toda to je nemogoče. Premisli nekoliko in poprašaj duhovnika, če ni bolj pregrešno spolniti tako obljubo, nego jo zane-mariti? H kaznujočej roki Božji ti ne prilagaj svoje, da se še tebi kaj ne pripeti. Sramuj se, Redzijan! Ta človek prosi sam Boga za smrt — pa tudi ranjen je. Mar hočeš biti njegov rabelj? Zvezanega boš mučil, ranjenega moril? Kaj pa si, Tatar ali Kozak? Dokler sem živ, tega ne dovolim, torej mi molči o tem“.

V glasu Skretuskega je bila tolika odločnost, da služabnik zgubi vse svoje upanje. Jokaje odgovori:

„Ko bi bil zdrav, bi se ne bal dveh takih, ko sem jaz; sedaj ko je bolan, pa se tudi ne smem maševati. Kedaj mu potem plačam svoj dolg?“

„Prepusti maščevanje Bogu“, odvrne Skretuski.

Služabnik odpré usta, kakor bi hotel še nekaj reči, nekaj vprašati, pa Skretuski se obrne ter otide k šotorom, pri katerih je bila zbrana družba. V sredi je sedela gospa Vitovska, poleg nje kneginjica in okrog vitezi. Pred njimi je stal Zagloba gologlav ter opisoval onim, ki niso bili v Zbaražu, oblegovanje Zbaraža. Vsi so ga pazljivo poslušali ter spreminjali barvo na svojih obrazih. Novoprišlecem je bilo žal, da niso bili tam. Skretuski sede poleg kneginjice, prime

Jo za roko ter jo nese k ustom, na to sta zopet oba mirno obsedela. Solnce je že zahajalo in nastajal večer. Skretuski se je tako zamaknil, kakor bi bilo to zanj nekaj novega. Zagloba si je gladil lase s čela ter vpil čedalje glasneje . . ! Vitezi so se jeli spominjati svojih činov. Videli so tabor obkoljen z drhaljo sovražnikov in besne napade nanj; čuli so krič, tuljenje, grom topov in mušket; videli kneza v srebrnem oklepu na nasipu . . . okrog njega krogelj, kakor toče . . . Potem pa svojo revščino, glad, one krvave noči, v katerih je smrt kakor ropni tič krožila nad taborom . . . Pri teh spominih so se vsi nekako zamaknili ter dvigali oči kvišku, prijemajoč sablje za držaj. Zagloba pa reče:

„Sedaj je tam samo jedna mogila, jeden velikanski grob, in da pod njem ne leži slava države, cvet viteštva, naš knez vojvoda in mi vsi, kar nas je bilo tam, — to je jedino njegova zasluga!“

Pri teh besedah pokaže Zagloba Skretuskega.

„Resnica je, kakor smo živi!“ zakličeta Marko Sobieski in gospod Prijemski.

Slava, čast in hvala mu!“ zakličejo močni glasovi vitezov. „Živijo Skretuski! Živijo mladi par! Naj živi junak!“ klicali so čedalje močneje.

Navdušenje premaga navzoče. Nekateri so skočili po kozarce, drugi metali čapke kvišku. Vojaki jamejo ropotati s sabljami. Kmalo pa nastane glasen krik:

„Slava! Slava! Živijo!“

Skretuski, kot vrl vitez in katoličan ponižno pobesi glavo — kneginjica pa vstane, strese svoje kite, na lice ji stopi rdečiča in iz oči šviga ponos. Ta slavljeni vitez postane v kratkem njen mož in slava moža obseva ženo, kakor solnčni žarek zemljo.

Bilo je že pozno v noč, ko se je jela družba razhajati na dve strani. Gospod in gospa Vitovska, gospod Prijemski in starosta Krasnostavski so šli z vojaki k Toporovu, Skretuski s kneginjico in praporom Volodijevskega pa v Tarnopol. Noč je bila tako prijetna kakor dan. Na nebu je lesketalo na milijarde zvezd. Mesec je priplaval na obzorje ter osvetljeval s pajčevino pokrite poljane. Vojaki začno prepevati; na to pa se jame dvigati lahna megla, da je bila okolica kakor velikansko jezero, obsevano od mesečne svetlobe.

Taka noč je bila, ko je šel Skretuski iz Zbaraža; v takej noči je čutil sedaj bitje kneginjičinega srca poleg sebe.

Sklep.

Ta zgodovinska bojna žaloigra se še ni končala pri Zbaražu, niti pri Zborovu; da, ni se končalo niti njeno prvo dejanje. Dve leti poznej so se dvignili zopet vsi Kozaki na boj z ljudo-

vlado. Vstal je znovič Hmelnicki, še močnejši, nego kedaj poprej. Ž njim je bil kan z vsemi svojimi ordami in z ravno onimi polkovniki, ki ki so bili že pod Zbaražem. Zopet je bilo povsod polno požarjev, stoka in škripanja z zobmi; narod je padal kakor muhe; polja so se pokrivala s trupli ubitih . . . Zopet so trdili ljudje, da je prišla za ljudovlado poslednja ura.

Toda ljudovlada se je naposled sprebudila iz odrevenelosti ter zavrgla popolnoma kancelerjevo politiko dogovorov. Zavladalo je prepričanje, da le meč more narediti stalen mir. Kralj je s sto tisoč mož broječo armado odrinil na sovražnika. Nikogar ni manjkalo od poveljnikov, ki jih že poznamo iz naše povesti. Bil je knez Jeremija z vso svojo divizijo, v katerej so služili Skretuski, Volodijevski, Zagloba in drugi.

Na Berestečkovih poljanah trčite strašni armadi skupaj. Tam je bila bitka, kakoršne dotlej še ni videla Evropa. Trajala je tri dni. Prva dva dni je bila zmaga še dvomljiva, toda tretjega dné je prišlo do glavne bitke in odločilne zmage. To bitko je začel knez Jeremija.

In kakor reka gine izpred oči v penastih morskih globeljih, tako so zibnili vojski izpred oči knezovi polki v tem morju sovražnikov. Oblak prahu se je dvignil na ravani kakor vrtinec ter zakril boritelje . . .

Divja tolpa je jela bežati vsled pritiska utrjene in izurjene vojske. Na tisoče molojcev

in Tatarjev je pokrivalo bojišče; mej njimi je ležal ubit zakleti sovražnik Lahov in zvesti zaveznik Kozakov, divji in junaški Tuhaj-bej.

Strašni knez je zmagal.

Zapazivši kralj zmago kneza, sklene zdrobiti kanovo ordo poprej, nego jej dospe Hmelnicki sè svojimi Kozaki na pomoč. Zato se zakadi v tatаре z vso vojsko. Strašna bitka se začne znovič, v katerej je bil kan sam poginil ranjen, in kanov brat Amurat, od kroglje zadet v prsi. Islam-Girej, videč Amuratovo smrt, tudi ni vstrajal dalje na mestu ter bežal z bojišča sè svojimi drhalmi. Poljaki so se zaprašili za njimi ter jih grozno morili.

Bežeče Tatarje dohiti Hmelnicki; v svoji obupnosti prosi kana, naj znovič začne boj. Kan zagledavši ga, grozno zakriči, naposled ukaže Tatarjem, naj ga vjamejo, privežejo na konja ter odpeljejo sè seboj.

Poveljnik Kozakov, polkovnik Dzedzijala, ne znajoč kaj se je pripetilo hetmanu, se vtabori na plešovskem močvirju.

Mej tem se je začela nevihta in grozni nalive se ni pretrgal več dni. Ko je nastalo zopet lepo vreme, začelo se je oblegovanje, najčudnejše izmed vseh, kar jih je doslej videl svet. Sto tisoč mož broječa kraljeva vojska jela je oblegati dve sto tisoč mož broječo Dzedzijalovo. Kralju je manjkalo topov, živeža in streliva. Dzedzijala je imel veliko zalogo smodnika in sedemdeset lahkih in

težkih topov. Toda na čelu kraljeve vojske je stal kralj; Kozakom pa je manjkal Hmelnicki. Kraljeva vojska je bila navdušena po zmagi; Kozaki pa so bili vsi obupani.

Prišli so h kralju kozaški polkovniki ter se rotili, da mu izroče Hmelnickega, ko bi ga bilo treba izvleči celo izpod zemlje.

Dobro kraljevo srce se je omeščalo. Pripravljen je bil pustiti vojsko in prostake domu ter pridržati pri sebi starešinstvo tako dolgo, dokler mu ne izroče Hmelnickega. Takí pogoji pa niso ugajali starešinom, ki so si bili svesti pred kraljem svoje krivde, ter za svoje prestopke niso pričakovali pomiloščenja.

Zato je še ob času pogajanj trajala bitka, in vsacega dné se je obilno prelivala poljska in kozaška kri. Molojci so se po dnevu pogumno borili, po noči pa so se njihove tolpe priplazile večkrat h kraljevemu taboru ter prosile usmiljenja.

Dzedzijala se je popolnoma strinjal s kraljevimi pogoji ter bil pripravljen sam prinesiti kralju v žrtev svojo glavo, da le pridobi vojski svoboden odhod. Toda v kozaškem taboru je nastal prepir. Nekateri so zahtevali, naj se sklene mir, drugi, da se naj boré na smrt; vsi pa so mislili, kako bi ušli z lepa iz tabora. Toda tudi najpogumnejšemu se je zdelo to nemogoče.

Tabor je oklepala reka in neprehodno močvirje. Braniti se je bilo môči v njem cela leta, toda iz njega je držala samo jedna pot skozi kraljevo vojsko.

Toda na to pot nihče ni mislil v taboru. Pogajanja, pretrgovana z bitkami, so se le vlekla; prepiri v kozaških taborih so bili vedno pogostejše. V tem prepiru so Dze lzijala odstavili od poveljništva in namesto njega Bohuna izbrali za poveljnika. V poslednjega so stavili vsi svoje náde, da obleženo vojsko srečno reši.

Bohun s početka ni hotel nič slišati o dogovorih; pa kmalo spozna, da ni mogoče prepeljati vse vojske čez sovražnikovo taborišče. Torej sklene poprijeti se družega sredstva. Menil je prepeljati vojsko čez Plešovsko močvirje ter ukazal v ta namen narediti most, po katerem bi mogla odnesti pete vsa armada. Zdelo se ti je, da temu polkovniku ni nič nemogoče. Kralj zapazivši velikansko delo sovražnikovo, ukaže svoji vojski, naj se pripravi za poslednji udarec. V kozaškem taboru ni nihče znal za to kraljevo namero, zato so le urno nadaljevali svoje delo.

Bilo je v ponedeljek, dné 7. julija 1651. leta. Bohun je v spremstvu starešin šel ogledovat delo. Solnce je ta dan vshajalo nekako krvavo, obsevajoč z rdečkastimi žarki vodo in lesove.

Iz poljskega tabora so gonili konje na pašo, tabor kozaški je šumel brezštevilnih glasov. Kozaški so si kuhali zajutrek. Vsi so videli odhajati Bohuna in ž njim jezdece, s katerimi je hotel pregnati vojvodo braclavskega, ki je bil na zadnjem koncu kozaškega taborišča ter ugonobljeval s topovi gradbo kozaškega mosta.

Prostaki so mirno zrlí na odhod svojega sokola in vse bi se bilo nemara srečno izvršilo. Naenkrat pa se čuje presunljiv krik: „Rešite se, ljudje! . . . Lahi gredo! . . . Starešine so zbežali!“

Mej Kozaki zavlada grozen strah. Kakor znoreli, so bežali na vse strani, in padali kakor muhe. Kmaló je bilo povsod na kupe utopljenih in poteptanih. Tolpe naroda so tonile v neprehodnem močvirju; na mostu se je začela neusmiljena borba. Plešove vode so se napolnile s trupli . . . Grozen krič doleti tudi na ušesa novega vojskovodje; kmalo ugane, kaj se je zgodilo. Mahoma se vrne k taborišču, hoteč ustaviti splošni beg — vse zaman. Mej groznim tuljenjem in begom njegovega glasu niti ni bilo slišati; strašen naval bežečega naroda tira tudi njega in njegove jezdece s seboj v pogubo.

Kraljeva vojska, to videti, se začudi ter ne čakajoč povelja, plane na sovražnika. Nastal je pravi sodnji dan . . . Kdor se ni utopil, ali ni bil poteptan od gnječe, prišel je pod meč. V reko se je zlivalo toliko krvi, da nisi poznal ali teče v njej kri ali voda. Zaman je kralj poskušal pridrževati svoje vojake; bitka, kakoršne se niti stari vojaki niso spominjali, je trajala do pozne noči. Še le ko je tema pokrila zemljo, ustrašili so se zmagovalci svojega čina. Nikjer nisi čul prepevati zahvalne pesni „Te Deum“, ne solze veselja, marveč solze žalosti so tekale iz ponosnih kraljevih oči.

Tako se je končalo prvo dejanje grozne žaloigre, katere pisatelj je bil Hmelnicki.

Toda Bohun onega strašnega dne ni zgubil svoje glave. Nihče pa ni znal za gotovo, kaj se je z njim zgodilo. Le toliko je znano, da se je v poznejših bojih imenovalo jako pogostoma njegovo ime. Čez nekoliko let zadela ga je kroglja nekega maščevalca, ki pa ga ni usmrtila. Po smrti kneza Višnjevekega — kateri je umrl vsled bojnega truda — ko je ljubenska državnica popolnoma odpadla od ljudovlade, osvojil si je Bohun večino njegovih posestev. Govorili o, da ni hotel biti pokoren niti Hmernickemu, kateri, uničen in pobit, bil je prisiljen iskati tujezemskega pokroviteljstva. Ponosni Bohun pa je zametaval vsaki ptuj upljiv ter bil pripravljen s sabljo braniti svojo kozaško svobodo.

Govorili so tudi, da se nikdar ni pokazal smeh na ustnicah tega posebnega. Ni živel v Ljubnem, marveč v vasi, katero je dvignil iz pepela in imenoval Rozloge. Tam je baje tudi umrl.

Domače vojske so ga preživele ter razgrajale še dolgo. Prišla je kuga in za njo Švedje. Tatarji so bili skoro vedni gostje na Ukrajini, ter mučili bedni narod. Opustošila je ljudovlada, opustošila tudi Ukrajina. Na pogoriščih mest nekdanj cvetoče dežele so tulili volkovi. Sovraštvo se je vgnezdilo v bratovska srca, in nobena usta dolgo niso govorila: „Slava Bogu na višavah in mir ljudem na zemlji, ki so svete volje!“

COBISS

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000075833

COBISS

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000075832

